

Навчально-науковий
інститут економіки і
права

Кафедра правового
регулювання економіки

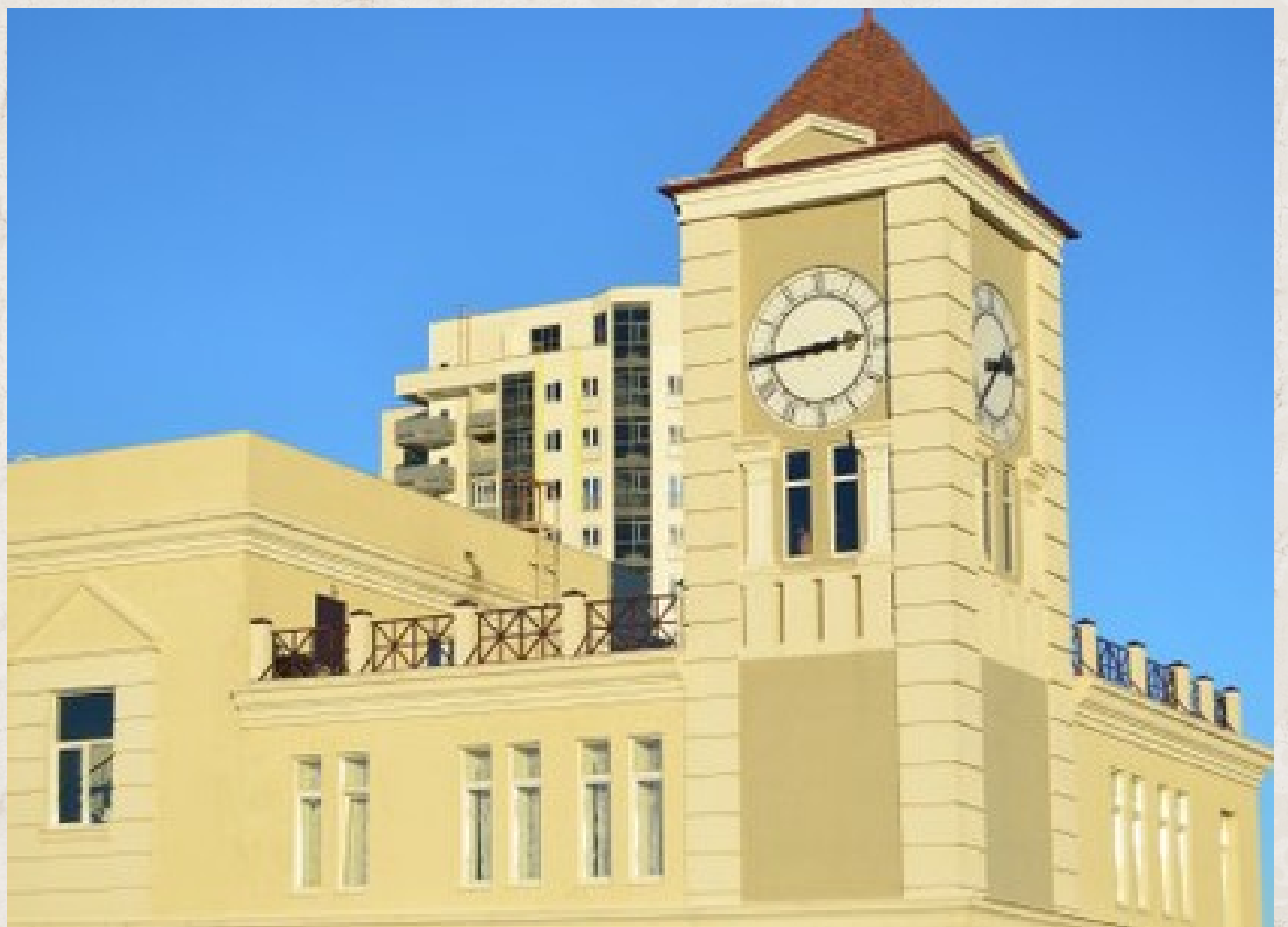
II МІЖНАРОДНА НАУКОВО- ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

«Право та економіка України - шляхи розвитку»

27 листопада

2025 року

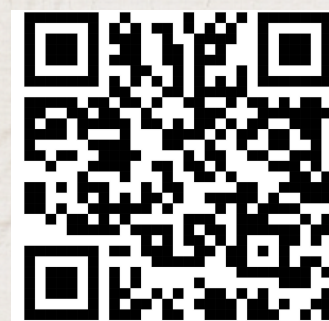
з 11-00 до 15-00

Реєстрація за посиланням

<https://forms.gle/WrcD1zRusdt2ptoDA>

Захід відбудеться у форматі
онлайн-зустрічі в ZOOM

МАТЕРІАЛИ
II Міжнародної науково-
практичної конференції
«Право та економіка
України
— шляхи розвитку»

27 листопада 2025 року

м. Харків

«Право та економіка України – шляхи розвитку»: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (27 листопада 2025 р.). Харків: Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, 2025 – с,347

Із надісланих матеріалів оргкомітетом до друку рекомендовано 65 тез доповідей та наукових статей від 74 авторів із 20 установ, організацій і закладів вищої освіти України

ОГРАНИЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Голова оргкомітету:	ПОНОМАРЕНКО Володимир Степанович - ректор Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця доктор економічних наук, професор заслужений діяч науки і техніки України, Кавалер орденів “За заслуги” III II ступенів, “Ордену Князя Ярослава Мудрого” V ступеня, член-кореспондент НАПН України
Члени оргкомітету:	БРІЛІЙ Михайло Сергійович - директор навчально-наукового інституту економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, кандидат економічних наук, доцент ШИНКАРЬОВ Юрій Вікторович - завідувач кафедри правового регулювання економіки навчально-наукового інституту економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, кандидат юридичних наук, доцент КАРЛІНСЬКА Світлана Ігорівна - доцент кафедри правового регулювання економіки навчально-наукового інституту економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, кандидат економічних наук, адвокат ЧУПРИНА Яніна Олександрівна - викладач кафедри правового регулювання економіки навчально-наукового інституту економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, Член Харківської обласної організації Союзу юристів України СТАЩАК Анжела Юріївна - доцент кафедри правового регулювання економіки навчально-наукового інституту економіки і права Харківського національного економічного університету ім. Семена Кузнеця, доктор юридичних наук, доцент

Матеріали видано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, які рекомендували матеріали до друку.

Наведено результати наукових досліджень провідних учених України, у яких висвітлено актуальні проблеми в площині права.

Розраховано на наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів економічних та правових спеціальностей.

ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ
УСТАНОВ, СПІВРОБІТНИКИ ЯКИХ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У
КОНФЕРЕНЦІЇ:

- Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
- Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка
- Навчально-науковий інститут права, правоохоронної діяльності та психології Пенітенціарної академії України
- Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені акад. В.В. Сташиса НАПрН України
- Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
- Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України
- Харківський національний медичний університет
- Харківський національний університет внутрішніх справ
- Харківський національний педагогічний університету імені Г. С. Сковороди
- Адвокатське об'єднання «Легаліст».
- Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна»
- Інститут тваринництва НААН
- University of Helsinki (Helsinki, Finland)
- Visiting Researcher at the University of Lapland, (Rovaniemi, Finland)
- Київський університет інтелектуальної власності та права
- Бахмутський навчально-науковий професійно-педагогічний інститут Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна
- Печерський районний суд міста Києва
- Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи
- Київський університет інтелектуальної власності та права
- Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ЗМІСТ

1	АПАРОВ Андрій Правосвідомість особистості на прикладі військового капелана як військовослужбовця збройних сил України	10
2	БОГАТИРЬОВ Іван Кримінологічні засади запобігання домашньому насильству в Україні в умовах війни	14
3	ВОРОЖБИТ-ГОРБАТЮК Вікторія Життестійкість – основа взаємодії фахівців і персоналу із ветеранами війни – суб'єктами пробації	18
4	ЖИТНИЙ Олександр Воєнний стан як кримінально-правова ознака	24
5	ЗОЗУЛЯ Олександр Щодо законодавчої ініціативи з утворення національної асамблеї героїв України	27
6	КЛИМОВА Світлана Колізії та виклики застосування Закону України «Про адміністративну процедуру» в сучасній публічній адміністрації	34
7	STASHCHAK Anzhela, KRYVENKO Oleksandr, KAPUSTNYK Volodymyr Ethical and legal challenges of applying generative artificial intelligence in medical practice	43
8	ЮРОВСЬКА Вікторія Право на таємницю кореспонденції працівників в контексті забезпечення нерозголошення конфіденційної інформації та комерційної таємниці	47
9	ЯЩЕНКО Андрій Моделі кримінально-правового реагування на причетність юридичних осіб до вчинення їх уповноваженими особами окремих кримінальних правопорушень	55
10	АКУЛІЧ Алесь Право притулку як одне із базових прав людини	63
11	АФАНАСЬЄВА Єлизавета Громадянство та його значення для міжнародного права	67
12	БЕЗКРОВНИЙ Владислав Правова характеристика колізійної прив'язки «закон місця знаходження речі» (lex rei sitae) та інших колізійних прив'язок у відносинах власності	70

13	БІЛОУС Анастасія Поняття та види міжнародних правопорушень	73
14	БОРИСЕНКО Денис Питання громадянства у міжнародному праві	77
15	BRUSILTSEVA Hanna The role of cjeu case law in shaping the eu human rights protection mechanism	81
16	В'ЮГОВ Павло Міжнародні договори як джерело міжнародного приватного права	88
17	ВАГАНОВА Ірина Форми власності Древньому Римі та способи їх захисту	92
18	ВАСИЛЬЄВ Андрій Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини у світлі євроінтеграційних реформ	100
19	ГЦЕЛЄВ Олександр Права людини та повноваження Національної поліції України: проблеми забезпечення балансу в умовах воєнного стану	107
20	ГОНЧАРОВ Данило Міжнародно-правові норми та органи у справах біженців	113
21	ГОРАШ Олена, ОЛІЙНИК Артём Основні тенденції зростання шахрайств, зокрема з використанням інформаційних технологій	115
22	ГРЕБІНКА Андрій Виключення відповідальності за джерелами кримінального права України та зарубіжних держав	122
23	ДЕРКАЧ Оксана Мобілізація в умовах воєнного стану: баланс державної необхідності та гарантій прав людини у діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки України	127
24	ДЬОМІНОВА Анастасія Особливості складання позовної заяви в господарському процесі: вимоги та типові недоліки	133

25	ЄРОФЄЄНКО Лариса	139
	Електронна комерція та захист прав споживачів в умовах воєнного часу: виклики та правові рішення	
26	ЖУЛІЙ Полина	148
	Цифровізація цивільних відносин	
27	ЗАБУГА Юлія	152
	Аналогія кримінального закону в судовій практиці на підставі аналізу кейсу щодо притягнення до кримінальної відповідальності за незаконний продаж донорської крові та її компонентів: огляд та пропозиції її подолання	
28	КАРЛІНСЬКА Світлана	161
	Відшкодування шкоди завданої в результаті збройної агресії РФ – дискусійне питання щодо предмета регулювання приватним чи публічним правом	
29	КАРТАВИХ Андрій	168
	Питання громадянства в контексті міжнародного права	
30	КИСЛА Альбіна	171
	Дипломатичні засоби вирішення міжнародних спорів	
31	КІРЄЄНКО Марія	174
	Спадковий лабіринт: юридичні колізії спадкування в умовах фактичного проживання однією сім'єю	
32	КОБЗАР Владислава	179
	Дипломатичний і консульський захист прав і свобод людини та громадянина в ЄС	
33	КОРАБЕЛЬ Марія	184
	Щодо окремих аспектів правової оцінки експерсу «організатора та пособника»	
34	КОРЧМЕНКО Дарина	188
	Управління заявками диспетчерської служби: проблема правового регулювання	
35	КРИЖАНІВСЬКА Владислава	194
	Концепція «Європа громадян»	
36	ЛАВРОНЕНКО Андрій	197
	Щодо розуміння поняття «образа» як форми об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 435-1 КК України «образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю»	

37	ЛИСЕНКО Вікторія Транснаціональні злочини	201
38	ЛИСЯК Олександр Правовий аналіз імплементації міжнародних стандартів антикорупції: проблеми та перспективи	204
39	ЛИТВИНЕНКО Анна Від гідності до гідної праці: концептуальні засади формування трудового права крізь призму трьох підходів до людської гідності	209
40	ЛИТВИНЕНКО Дмитро Проблемні аспекти реєстраційної діяльності та напрямки реформування Національної поліції України у сфері контролю за обігом зброї	213
41	ЛУК'ЯНЧИКОВ Олег Правові проблеми використання працівниками штучного інтелекту під час виконання трудових обов'язків	221
42	ЛЮБЧЕНКО Юрій Фраудаторні правочини подружжя: практика Верховного Суду та шляхи вирішення проблеми	228
43	МАНЬКО Лариса Деякі питання кваліфікації кримінальних правопорушень передбачених ст. 437, 438 КК України	232
44	МЕЛЬНИЧУК Олександр, ГОРАШ Олена Використання цифрових технологій у незаконному обігу наркотичних засобів: проблеми кримінально-правової кваліфікації та діяльності правоохоронних органів	239
45	МОЗОЛЮК-БОДНАР Людмила Правові деформації та їхній вплив на економічні процеси	245
46	ОГАННІСЯН Артур Міжнародні організації як суб'єкти кримінально-правових відносин у національному вимірі	253
47	ОРИЩЕНКО Дмитро, БІЛОШАПКА Юрій Ризики та загрози економічної безпеки для сільськогосподарської діяльності	258
48	OSTAPENKO Olena, SUSHCH Olena Problems of adaptation and integration of Ukrainian children in the context of forced migration: EU practice	263

49	ПАВЛЕНКО Владислав	270
	Поняття та значення господарсько-правових документів у системі правового регулювання підприємницької діяльності	
50	ПАВЛЕНКО Тетяна	277
	До деяких питань кваліфікації умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України)	
51	ПИРОЖЕНКО Олександр, АРТЮХОВА Валерія	283
	Декриміналізації вживання наркотиків у контексті забезпечення національної безпеки у сфері громадського здоров'я: сучасний вимір	
52	ПОЛТАВЕЦЬ Михайло	289
	Договір оренди житла: особливості правового режиму в умовах воєнного стану	
53	ПОЛУНІНА Тетяна	294
	Проблема співвідношення публічного та приватного інтересу у договірних відносинах	
54	ПОНОМАРЕНКО Оксана	298
	Грані правового регулювання особистих немайнових відносин у сфері сімейного права України	
55	ТЕРТИШНА Софія, ХЛОНЬ Олександр	303
	Агресія як наслідок дитячих травм та її роль у становленні кримінальної поведінки	
56	ТІТОМИР Анастасія	307
	Порядок проведення міжнародних конференцій	
57	ТОМКОВ Олексій	310
	Правові основи протидії використанню організованими групами або злочинними організаціями незаконному обігу зброї в умовах воєнного стану	
58	УДОВІЧЕНКО Каріна	314
	Проблеми відмови від договору довічного утримання: аналіз судової практики	
59	ФІЛАТОВ Олексій	321
	Економічні наслідки енергетичної корупції в Україні у контексті воєнних загроз	
60	ХАЙНАЦЬКИЙ Євген	325
	Динамічна безпека засуджених та ув'язнених в установах виконання покарань України в умовах воєнного стану	

61	ХИЖНЯК Володимир, МОРГУН Андрій, САЄНКО Михайло	329
	Актуальні виклики правового регулювання судово-медичної ідентифікації осіб та шляхи їх вирішення	
62	KHON Oleksandr	333
	Psychological determinants of economic and legal processes in Ukraine: ways of development and risk minimization	
63	ЧУМАКОВА Богдана	337
	Хто може виступати як суб'єкт в області міжнародного приватного права	
64	ШАПОВАЛ Даниїла	339
	Лісабонський Договір 2007 року	
65	ШИНКАРЬОВ Юрій	343
	Щодо карального потенціалу покарання у виді пробаційного нагляду	

АПАРОВ Андрій,
доктор юридичних наук, професор,
старший викладач кафедри соціальної роботи
у військах (силах) та військового капеланства
факультету військової психології та соціальної роботи
Військового інституту Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
майор капеланської служби

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ОСОБИСТОСТІ НА ПРИКЛАДІ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНА ЯК ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Військовий капелан виступає багатовекторним джерелом підтримки, допомоги та надії у війську, а отже рівень його правосвідомості як військовослужбовця - є вагомим елементом формування правової культури та професійної мотивації у військових підрозділах.

Правосвідомість особистості військового капелана як військовослужбовця Збройних Сил України можна визначити як систему його духовно-правових знань, уявлень, переконань, морально-етичних станів та цінностей, досвіду та навичок, які виражають внутрішнє ставлення військового капелана до держави, права, правових норм та закону, що регулюють проходження військової служби, його прав та обов'язків і відображають його ціннісну основу.

Правосвідомість особистості військового капелана як військовослужбовця Збройних Сил України, також проявляється в його готовності неухильно дотримуватися канонічних правил віровчення своєї церкви та вимог законодавства України, військових статутів та звичаїв, умінні доносити до військовослужбовців основний зміст духовно-

правових цінностей та правил поведінки, а також в усвідомленні своїх прав та обов'язків і можливих механізмів їх захисту.

Сутність правосвідомості військового капелана як військовослужбовця на нашу думку можуть складати наступні елементи:

- рівень правової освіти (самоосвіти) військового капелана. Рівень правової освіти (самоосвіти) військового капелана може бути важливим аспектом його служіння у війську, оскільки військовий капелан зараз здійснює свою діяльність в силах оборони України під час військового стану, взаємодіє з військовослужбовцями, командуванням та з релігійними, благодійними і громадськими організаціями, він повинен орієнтуватися в основних правових питаннях, що стосуються безпосередньо його військової служби та інших військовослужбовців;

- правова мотивація особистості військового капелана до військової служби. Правова мотивація військового капелана до несення військової служби – це усвідомлення військовим капеланом своєї ідентичності, духовної та правової ролі у війську, системи своїх гарантій соціально-правової захищеності, які надає правова система держави для військовослужбовців.

Правова мотивація особистості військового капелана до військової служби формується через чітке розуміння, що капеланське служіння у війську є важливим елементом гарантії безпеки держави, а його духовна місія у війську має великий вплив на формування етичних засад військової служби та громадянського обов'язку захисту держави, виховання в особового складу духу патріотизму, братерства та взаємоповаги, а також поваги до військової честі та гідності, прагнення до служіння державі та людям, яка підкріплюється особливістю правового статусу військового капелана у Силах Оборони України, відповідними соціальними та правовими гарантіями, а

також можливістю ефективного захисту своїх прав у разі їх порушення;

- військові традиції у правовій культурі військового капелана.

Військові традиції у правовій культурі військового капелана наповнені сукупністю норм, звичаїв, історичного досвіду, практики і морально-правових орієнтирів, які формують правову поведінку капелана в армії та визначають його ставлення до служби, дисципліни й військового середовища. Правові традиції у правовій культурі військовослужбовців формуються на основі специфіки їхнього правового статусу та особливостей несення самої військової служби, де ключове значення мають права, обов'язки та обмеження, визначені військовим законодавством. Історично Українське Військо має уявлення про честь як духовну, правову й моральну цінність. Капелан повинен не лише підтримувати традиції в армії, але також повинен бути дотичним до формування та впровадження у війську традицій віри, чесності, гідності, відповідальності, служіння правді, підтримання бойового духу, жертвовності, співчуття та підтримки;

- правоідеологічна модель формування соціально-правової свідомості військового капелана.

Вибудовування правоідеологічної моделі формування соціально-правової свідомості капелана як військовослужбовця може бути важливою формою діяльності Збройних Сил України, що базується на комплексному підході до використання правових норм та військової ідеології для виховання у військового капелана глибокого розуміння своєї ідентичності, місії, законності, дисципліни, патріотизму та відповідального ставлення до своїх обов'язків. Ця модель включає як формальні аспекти (вивчення законодавства, статутів, тощо), так і неформальні аспекти (формування

правової культури, морально-етичних цінностей, ідеологічне та патріотичне виховання).

- правовиховна робота командирів та їх помічників як складова правоідеологічної моделі формування соціально-правової свідомості військового капелана.

Правовиховна робота командирів та їх помічників у правоідеологічній моделі формування соціально-правової свідомості військового капелана містить в собі чітко організовану систему духовних, нормативно-правових, виховних, морально-етичних і дисциплінарних впливів військового керівництва, які спрямовані на формування у військового капелана необхідних правових знань, морально-правових цінностей, відповідальної поведінки та інтегрованої правової культури, необхідної для виконання його особливої місії у військовому середовищі.

- професійно-правова культура військового капелана.

Професійно-правова культура військового капелана складне і багатогранне духовно-правове явище, яке містить у собі інтегровану систему правових знань, морально-етичних переконань, професійних навичок канонічної правомірної поведінки військового капелана, що забезпечує здатність військового капелана діяти відповідно до канонічних приписів свого віровчення, вимог законодавства, військових звичаїв, норм міжнародного гуманітарного права та духовно-моральних принципів у військовому середовищі, і бути його духовним і моральним лідером.

Список використаних джерел:

1. Александров В.М. Правова культура військовослужбовця як чинник формування правової держави / В.М. Александров // Особистість. Суспільство. Право : зб. наук. ст. та тез наук. повідомл. за матеріалами Міжнар. наук.-практ.

конф., присвяч. 10-річчю Полтав. юрид. ін-ту, Полтава, 15 берез. 2012 р. / Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого", Нац. акад. прав. наук України, Полтав. юрид. ін-т, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. – Х. : Точка, 2012. – С. 484–486.

2. Коваленко Є.С. Правова культура військовослужбовців. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві*: збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (28 жовтня 2022 року) / уклад. В. С. Бліхар. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 153-157 https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5051/1/28_10_2022.pdf

3. Скуріхін С.М. Правосвідомість військовослужбовців Збройних Сил України: поняття та особливості. Юридична наука № 4. 2014. Теорія держави і права. С. 7-14.

БОГАТИРЬОВ Іван

доктор юридичних наук, професор
професор кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права

Навчально-наукового інституту права, правоохоронної
діяльності та психології

Пенітенціарної академії України,
заслужений діяч науки і техніки України. (м. Чернігів, Україна)

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Беззаперечним є той факт, що повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року, негативно

вплинуло на криміногенну ситуацію в сфері сімейних відносин. Більше того сучасна сім'я, на жаль, не готова протидіяти викликам часу, її не підготовленість до виживання в умовах війни, породила нові виклики у сфері сімейних відносин, збільшила кількість розлучень і та зменшила народжування дітей [1, с. 11].

Звичайно, що війна надовго залишиться у колективній пам'яті нації, адже її глибокі наслідки можуть жити десятиліттями, а то і століттями, про це до речі, засвічує і сучасна історія України, на сторінках якої уже відображено жахливі події цієї війни.

Отже, ми можемо говорити, про те, що за роки війни сімейні стосунки, родинні зв'язки зазнали значних змін. Це і конфлікти, суперечки, різновиди домашнього насильства, не бажання чути один одного, фізичне та психологічне виснаження стали певним стимулятором вчинення кривдником або кривдницею кримінального правопорушення в родині. Війна також створила передумови для вимушеного переселення мільйонів родин в більш безпечне місце, спричинивши розпади сімей, втрати дітей.

Поки що ми не усвідомлюємо, наскільки проблема домашнього насильства після нашої перемоги над ворогом – змінить уклад сімейних відносин. Звичайно протидіяти та запобігти домашньому насильству має держава її інституції та громадськість. Більше того, саме повага до норм Закону має робити всіх нас правослухняними, гуманними, розсудливими і справедливими.

Але на жаль, цього ми не бачимо. Більше того, я переконався в цьому, і при спілкуванні із головами та старостами територіальних громад. На запитання хто із Вас читав Закон України «Про протидію та запобігання домашнього насильства в Україні 2017 року»? так ніхто і не підняв руку. А

навпаки, висловили думку, що даний закон взагалі не діє. І його мають виконувати працівники правоохоронних органів, суд, а не територіальні громади.

Хоча стаття 4 Закону передбачає гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканість, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правничу допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини[2].

Загалом багаторічна практика роботи в правоохоронних органах і заняття науковою діяльністю створили у моїй свідомості розуміння того, що жертва домашнього насильства проходить три фази:

Перша фаза – це поступове напруження у відносинах між чоловіком і дружиною, її прояви з'являються тоді коли виникають перші конфлікти та суперечки (найчастіше це відбувається з народженням дитини, втратою роботи, з фінансовими проблемами).

Друга фаза - це коли кривдник або кривдниця переходить всі межі сімейних відносин і один з них вчиняє фізичне, економічне, сексуальне, психологічне насильство та психологічну маніпуляцію (найчастіше це відбувається коли між чоловіком і дружиною були вичерпані всі нормальні відносини, а сварки, приниження, бійки, погрози стали нормою життя.).

Третя фаза - це тимчасове примирення, воно може наступити коли кривдник або кривдниця зменшить напруженість в родині, наприклад раді дітей або батьків, або через застосування норми закону. Звичайно повернути сторінку історії добрих відносин у сім'ї не можливо, рано чи пізно полум'я роздору принесе свої плоди, але протидіяти йому варто.

У книзі «Життєві історії подолання домашнього

наси́льства в Україні» ми занотували реальні події, окремої групи людей, які пережили домашнє насильство, і які знайшли мудре рішення вийти з нього Наприклад історія сім'ї Сидорчук. [3, с. 115]. Насамкінець, серед кримінологічних засад запобігання домашньому насильству в Україні варто виділити чотири напрями: загально соціальне, спеціально-кримінологічне, регіональне та індивідуально-профілактичне запобігання. Кожен напрям має оцінюватися державою, громадськістю, органами місцевого самоврядування, правоохоронними органами.

Список використаних джерел:

1. Сімейна кримінологія в Україні. : посібник / Богатирьов І.Г., Джужа О.М., Тичина Д.М. та інш. Київ : ВД «Дакор» 20245. 268с.
2. Закон України «Про запобігання та протидію домашнього насильства 2017 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 20.11. 2025.)
3. Життєві історії подолання домашнього насильства в Україні. монографія / І.Г. Богатирьов, К.М. Буряк. Київ. ВД «Дакор» 2025. 258с.

ВОРОЖБИТ-ГОРБАТЮК Вікторія,
доктор педагогічних наук, доктор PhD з права, професор,
головний науковий співробітник відділу дослідження
проблем кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені акад. В.В. Сташиса НАПрН України

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ – ОСНОВА ВЗАЄМОДІЇ ФАХІВЦІВ І ПЕРСОНАЛУ ІЗ ВЕТЕРАНАМИ ВІЙНИ – СУБ'ЄКТАМИ ПРОБАЦІЇ¹

Особлива увага науковців і фахівців практичної пенітенціарної системи сьогодні звертається на підтримку і ресоціалізацію тих ветеранів війни, які відбувають покарання за кримінальне правопорушення у виді пробаційного нагляду. Адже такі особи перебувають під тиском об'єктивно суперечливих ролей: з одного боку – ролі героя-захисника, ветерана війни з високим рівнем громадянської свідомості і відповідальності, а з другого боку – людиною з травмою внаслідок поранень, контузій, посттравматичного розладу, хронічного стресу, інших причин; з іншого боку – ролі засудженої особи, якій за вироком суду призначено покарання за кримінальне правопорушення. Така людина потребує не тільки супроводу у виправленні і ресоціалізації, а передусім у відновленні соціальних зв'язків, набутті досвіду правослужняної безпечної соціальної поведінки у цивільному житті. Цим обумовлено комплексний підхід в реалізації цілей пробаційного нагляду, змістовному, організаційно-методичному забезпеченні пробаційних програм суб'єктами пробації – ветеранами війни з урахуванням

¹ Публікація підготовлена у межах фундаментального дослідження «Євроінтеграційний напрям формування концепції кримінально-виконавчої діяльності в Україні» (реєстраційний номер в УКРІНТЕІ 0124U005234), що виконується у відділі дослідження проблем кримінально-виконавчого права у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України.

їхнього бойового і загального життєвого досвіду, рівня і особливостей травми, інших характеристик, які впливають на ресоціалізацію і відновлення соціальних зв'язків засудженої особи.

Комплексний підхід передбачає поєднання на міждисциплінарному рівні напрацювань сучасних наук про людину. Серед таких наук особливе значення, на наш погляд, в реаліях воєнного стану і повоєнного транзиту України мають нейронауки, які на міжгалузевому рівні синтезують знання про нервову систему від молекулярного і клітинного рівня до соціальних, поведінкових наук. З-поміж напрямів і галузей нейронаук інтенсивно розробляються нейробіологія (вивчає структуру, функціонування, розвиток, генетику і патології нервової системи), нейропсихологія (вивчає зв'язок нейронних процесів із психічними функціями і поведінкою, вплив пошкоджень і травм мозку на психіку людини), когнітивна нейронаука (організація вищих психічних функцій, наприклад, пам'яті, мислення, уваги, мовлення, нейровізуалізації роботи мозку), соціальна нейронаука (дослідження зв'язків нейронних процесів із соціальною поведінкою), інші. Когнітивна і соціальна нейронауки мають, на наш погляд, значний потенціал для реалізації пробаційних програм саме з огляду на особливості суб'єктів пробації – ветеранів війни.

Цією публікацією актуалізуємо бачення нейророзмаїття (нейродивергентності) у забезпеченні відповідності принципам трудності і доступності пробаційних програм у роботі із ветеранами війни, які відбувають покарання у виді пробаційного нагляду. Вперше слово «нейророзмаїття» вжито соціологом Д. Сінгер [1]. Це слово використовується на рівні із поняттями нейродивергентності (Neurodiversity), нейровідмінності, нейронетиповості.

Нейророзмаїття – це концепція про те, що людський мозок розвивається і працює по-різному, по-різному взаємодіє і

по-різному сприймає світ. Різноманітність у розвитку людського мозку призводить до відмінностей у пізнанні, навчанні, соціальній поведінці та комунікаціях. Приблизно кожна п'ята людина демонструє нейронетипова, тобто її мозок функціонує інакше, ніж те, що вважається стандартним або типовим. Ключова ідея у межах заявленої у назві цієї публікації теми: нейророзмаїття передбачає визначення і осмислення людиною своїх сильних сторін і тих викликів, з якими вона стикається через свою нетиповість когнітивних процесів, комунікації, соціально прийнятної поведінки. Це допоможе фахівцям і персоналу пробації оптимальним шляхом організувати планову, організаційну і практичну професійну діяльність для досягнення конкретних цілей у роботі із суб'єктами пробації, які мають статус ветеранів війни, попередити ймовірну стигму, навчитися сприймати інклюзію і створювати комфортне середовище для нетипових людей. Термін «нейророзмаїття» можна застосувати до людей із захворюваннями та з обмеженими можливостями до навчання [2].

Категорії нейророзмаїття, які впливають на реалізацію і проходження пробаційних програм: вроджені: взаємодія і комунікації (розлад спектра аутизму, синдром дефіциту уваги та гіперактивності); розлади навчання – дислексія (читання), дискалькулія (математичні операції), дисграфія (письмо від руки); інтелектуальна недостатність, розлад розвитку координації і планування (диспраксія); набуті неврологічні стани, виникають після пошкодження мозку, ПТСР, хвороб і лікарських засобів, які впливають на стабільність психічних процесів. Навіть моральні травми можуть мати наслідки порушення функціональних мереж мозку. До цієї групи можна віднести когнітивні (пізнавальні): труднощі з плануванням і організацією часу, прийняттям рішень, гнучкістю мислення,

впливає на вирішення проблем («туман в голові»). Порушення уваги і концентрації, впливає на швидкість обробки інформації. Порушення пам'яті, впливає на запам'ятовування нової інформації, згадування подій, що передували травмі (нав'язливі спогади, флешбеки). Труднощі з мовою і комунікацією (проблеми добору слів, забезпечення логічної послідовності розмови). Варто також взяти до уваги поведінкові та емоційні зміни, які виникли як наслідок травми чи процедур лікування: дратівливість, імпульсивність, тривожність, апатія (постійне перебування у стані бойової готовності, гіперпильність, коли лякають гучні звуки і несподівані рухи, емоційна порожнеча, коли ніщо не радує, не дивує). Труднощі з розумінням соціальних ситуацій, натяків, двозначності подій. Неконтрольована поведінка на основі втрати здатності самоконтролю і саморегуляції (залежність від тригерів (те, що нагадує про травму), соціальна самоізоляція. Швидка втомлюваність; фізичні і сенсорні порушення: хронічний головний біль і запаморочення, порушення сну, сенсорна чутливість (фотофобія, фонофобія); порушення рівноваги (незграбність, труднощі з тонкими моторними навичками), набуті судоми.

На етапах планування індивідуальної роботи, тематичних комунікацій із суб'єктом пробації – ветераном війни, під час проходження ним пробаційної програми доречно здійснювати спостереження з подальшим аналізом результатів вивчення особистісних особливостей суб'єкта пробації, який має бойовий досвід, визначення його сильних сторін, унікальних характеристик когнітивних процесів за напрямками: спадковість і ментальна пам'ять (його наративи про себе, цивільне минуле, батьків, малу Батьківщину, прояви різних ідентичностей); перебіг і результати організованого педагогічного процесу (історія загального і професійного навчання, результати освіти,

навчальне сумління, найкомфортніший спосіб сприйняття і оброблення інформації тощо); самоідентичність, рівень контролю (самооцінні судження, частота вживання «Я», невербальні елементи комунікації, наприклад, рух очей, дрібна моторика, міміка, жести, постава, тощо); найближче оточення (ініційовані ним розповіді про дитячу дружбу, дозвілля у цивільному житті, хобі, родину, найближче коло спілкування, реакції, які свідчать про визначення особистих кордонів).

На підставі вивчення матеріалів про практики використання концепції нейророзмаїття розроблено рекомендації щодо адаптованої комунікації з ветеранами війни – суб'єктами пробації. Наведемо деякі з них:

1. Чіткість мовлення. Уникати ідіом, метафор, сарказму, довгих речень, двозначних слів, яскравого інтонування мовлення.

2. Чистота мовлення. Уникати неологізмів, жаргону, військових термінів (якщо не точно знаєте усі нюанси вживання того чи іншого військового терміну, краще такий не вживати, або спитати про значення такого слова у суб'єкта пробації).

3. Стримана мова тіла без надмірних жестів і недоречної міміки.

4. Не вимагати зорового контакту.

5. Візуальна підтримка, наприклад: письмово фіксувати домовленість, використати пам'ятку, нагадування в нотатнику, скласти і використовувати графік взаємодій, календар зустрічей.

6. У друкованих документах, які необхідні для суб'єкта пробації, за можливості використовувати простий шрифт без засічок. Графіки прості, наочність не яскрава, лінійна за будовою, малокомпонентна.

7. Одна проста покрокова інструкція (відповідно до індивідуального плану роботи) за одну зустріч.

8. Паузи (давати суб'єкту пробації час для відповіді, не заповнювати паузу, що може виникнути, говорінням).

9. Стриманість у похвалі. Відсутність патетичного інтонування і високопарності.

10. Підтвердження розуміння: замість «Ви зрозуміли?» попросити повторити своїми словами основні пункти домовленості.

11. Слідкувати за невербальними ознаками сенсорного перевантаження. Наприклад, під час панічної атаки сильний дискомфорт викликають гучні звуки, яскраве світло, несподівані рухи.

Цією публікацією запрошуємо до спільного вивчення, наукового обґрунтування і розроблення практично зорієнтованих стратегій взаємодії і комунікації фахівців і персоналу пробації із суб'єктами пробації, які мають статус ветерана війни, а їхній бойовий досвід, травми вплинули на соціальну поведінку, когнітивні процеси, змінили спосіб комунікації. Адже новітні напрацювання антропологічних наук стоять на служінні людям, мають у своєму арсеналі корисні інструменти для досягнення успішного результату оптимальним шляхом.

Список використаних джерел:

1. An Interview with Neurodiversity Originator Judy Singer. A new framework to promote honest discussion about impairment. 2023. URL: <https://lnk.ua/RVdK9Eze3>

2. Нейророзмаїття. [Anahana.](https://www.anahana.com/uk/physical-health/neurodiversity) 15.01.2025. URL: <https://www.anahana.com/uk/physical-health/neurodiversity>

ЖИТНИЙ Олександр,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна,
заслужений юрист України

ВОЄННИЙ СТАН ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЗНАКА

Як відомо, воєнний стан – особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Є одним із видів особливого періоду. Воєнний стан передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. У цей період державою тимчасово обмежуються конституційні права і свободи людини й громадянина та права і законні інтереси юридичних осіб. Правовою основою введення воєнного стану в Україні є Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII (зі змінами) та відповідний указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України шляхом ухвалення відповідного закону. В указі зазначаються обґрунтування необхідності введення воєнного стану; межі території, на якій вводиться воєнний стан, час введення і строк, на який він вводиться; завдання військового командування, військових

адміністрацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо запровадження і здійснення заходів правового режиму воєнного стану; завдання суб'єктам забезпечення цивільного захисту щодо приведення єдиної державної системи цивільного захисту, її функціональних та територіальних підсистем у готовність до виконання завдань за призначенням в особливий період; вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень; інші питання. Так, Указом Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. За загальним правилом воєнний стан припиняється після закінчення строку, на який його було введено. Водночас, надалі відповідними указами Голови держави воєнний стан в Україні неодноразово продовжувався й триває дотепер.

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1].

У Кримінальному кодексі (далі – КК) України

посилання на воєнний стан як юридично значущу в кримінально-правових відносинах ознаку більш ніж непоодинокі. При цьому її наявність по-різному впливає на кримінально-правовий статус особи – як в сприятливому напрямку (як обставина, що поліпшує цей статус), так і в зворотному (як обтяжуюча обставина чи така, що унеможливорює застосування пільгових кримінально-правових заходів). Так, «вчинення в умовах воєнного стану» є ознакою обставини, яка виключає кримінальну протиправність діяння, передбачену ст. 43-1 КК України. Виключно в цей же період до особи можливе застосування спеціального виду звільнення від відбування покарання (ст. 81-1 КК України передбачає умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби). З іншого боку, «вчинення злочину з використанням умов воєнного стану – загальна обставина, яка обтяжує покарання (ст. 67 КК України), а також обставина, яка обмежує можливості призначення покарання більш м'якого, ніж передбачене законом (ст. 69 КК України), звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України). Найпоширенішим способом впливу (несприятливого) воєнного стану на кримінально-правовий статус особи – визнання її такою, що утворює кваліфікований склад кількох десятків умисних кримінальних правопорушень (кваліфікуючою та особливо кваліфікуючою обставиною – наприклад, в ч. 4 ст. 185 КК України, ч. 4 ст. 186 КК України тощо).

Слід зважати на те, що воєнний стан – тимчасова кримінально-правова ознака, тобто така, що має початковий і кінцевий моменти існування, котрі визначаються згідно із відповідними актами волевиявлення влади (указами Президента України, рішеннями парламенту про його затвердження). Тому події та юридичні факти, на які впливає ця ознака, мають

оцінюватися виключно з чіткими часовими орієнтирами. Втім, не завжди в кримінальному провадженні є можливість точно встановити календарний період (не лише годину, але і день і навіть місяць) вчинення особою акта поведінки, яка оцінюється із урахуванням вчинення його в умовах/із використанням умов воєнного стану. Очевидно, в таких випадках слід тлумачити її наявність чи відсутність крізь призму презумпції невинуватості й з урахуванням покладення обов'язку доказування саме на органи публічної влади, а також залежно від її (ознаки) впливу на кримінально-правовий статус особи.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

ЗОЗУЛЯ Олександр,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач наукового сектору порівняльного конституційного та
муніципального права,
Науково-дослідний інститут державного будівництва та
місцевого самоврядування НАПрН України

ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ З УТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ГЕРОЇВ УКРАЇНИ

Сучасний етап державотворення України характеризується одночасними процесами глибоких інституційних реформ, активної європейської інтеграції та

необхідністю забезпечення стійкості й ефективності публічної влади в умовах триваючої збройної агресії РФ. На цьому тлі особливої актуальності набуває критичний аналіз законодавчих ініціатив, спрямованих на зміну існуючих процедур кадрового добору до ключових органів державної влади, зокрема й запропонованого законопроектом від 25.08.2025 р. реєстр. № 13697 [1] запровадження такої нової інституції як Національна Асамблея Героїв України. Вказане з урахуванням ризиків, пов'язаних із можливим зниженням прозорості та доброчесності конкурсних процедур, зумовлює необхідність належної науково-експертної оцінки відповідних пропозицій, викладених у законопроекті від 25.08.2025 р. реєстр. № 13697.

Передусім, узагальнюючи зміст даного законопроекту, можна стверджувати, що його ключова мета полягає у повному усуненні міжнародних експертів та інших осіб, які не є громадянами України, від участі у конкурсних процедурах, передбачених чинним законодавством для добору на окремі державні посади. Задля цього пропонується змінити або вилучити відповідні положення низки законів України. На нашу думку, відмова від участі іноземних фахівців у конкурсних комісіях може бути виправданою лише за умови досягнення такого рівня правової культури та суспільної довіри, який забезпечить відкритий, прозорий, неупереджений і політично незалежний добір кандидатів відповідно до сучасних європейських стандартів. Перехід до такої моделі має бути поступовим і ґрунтуватися на апробації експериментальних механізмів у діяльності окремих інституцій та подальшому порівнянні результатів. Показовим у цьому контексті є шестирічний перехідний період щодо формування Дорадчої групи експертів, передбачений Законом України «Про Конституційний Суд України», що ілюструє необхідність тривалого часу для впровадження подібних змін з обов'язковим

урахуванням європейського досвіду.

Слід відзначити дискусійність запропонованого у законопроекті № 13697 покладення на новостворювану «Національну Асамблею Героїв України» організації та проведення конкурсного відбору на зайняття посад Директора Національного антикорупційного бюро України, Голови Національного агентства з питань запобігання корупції, керівництва Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директора Державного бюро розслідувань, Директора Бюро економічної безпеки України, Голови Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Насамперед звертає увагу передбачене законопроектом закріплення значних за обсягом повністю ідентичних норм щодо статусу та діяльності Національної Асамблеї Героїв України одночасно у Законах України «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про запобігання корупції», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Бюро економічної безпеки України», «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» і «Про Регламент Верховної Ради України». Зауважимо, що такий підхід не відповідає загальним засадам законотворчості й прямо суперечить вимогам п.3 ч.4 ст.34 Закону України «Про правотворчу діяльність» [2].

Згідно законопроекту № 13697 до складу Національної Асамблеї Героїв України за бажанням входитимуть громадяни, яким присвоєно звання Героя України «за участь у бойових діях по захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України». Цілком очевидно, що такі особи, здійснивши визначний геройський вчинок, виявивши особисту мужність та здобувши військову звитягу, можуть виступати в якості моральних авторитетів й заслуговують максимальної пошани в

українському суспільстві. Разом із тим, менш однозначним є питання достатньої фаховості та експертності таких членів майбутньої Національної Асамблеї Героїв України для здійснення ними компетентного, об'єктивного та неупередженого конкурсного відбору на відповідні державні посади. Адже згідно законопроекту в рамках конкурсного відбору Національна Асамблея безпосередньо відбиратиме «за результатами тестування на знання законодавства, тестування загальних здібностей, виконання практичного завдання» кандидатів, які «згідно з обґрунтованим рішенням Асамблеї мають найкращі професійний досвід, знання і якості для виконання службових обов'язків». Те саме загалом стосується й передбаченого законопроектом № 13697 покладення на членів Національної Асамблеї зовнішньої незалежної оцінки ефективності діяльності відповідних державних органів.

Також, як відомо, з початку повномасштабного вторгнення РФ до України станом лише на 04.03.2025 р. прижиттєво звання Героя України було надано 221 громадянину [3]. А з огляду на продовження відсічі збройній агресії РФ кількість Героїв України – потенційних членів Національної Асамблеї Героїв України очікувано збільшуватиметься. У цьому контексті перспектива залучення кількох осіб до процесу організації та проведення конкурсного відбору на відповідні державні посади вбачається не лише організаційно складною, але й невинноводною з точки зору спроможності Національної Асамблеї Героїв України ухвалювати виважені й консенсусні рішення.

Більшість положень законопроекту № 13697 спрямовані на усунення іноземців від проведення конкурсів на відповідні державні посади. Разом із тим, даний законопроект залишає неврегульованими наслідки набуття членом Національної Асамблеї Героїв України громадянства іншої держави за умови

збереження ним громадянства України. Вказане набуває особливої актуальності з огляду на ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» від 18.06.2025 р. № 4502-IX [4]. З одного боку, згідно принципу єдиного громадянства, якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України (п.1 ч.1 ст.2 Закону України «Про громадянство»). З іншого ж боку, вбачається, що збереження членства у Національній Асамблеї Героїв України особами з подвійним громадянством, створюючи ризики конфлікту інтересів і ставляючи під сумнів їх неупередженість, може не відповідати цілям законопроекту щодо усунення іноземців від проведення конкурсів на визначені державні посади. Вирішення даного питання потребує додаткового опрацювання й відповідного законодавчого врегулювання задля уникнення правових прогалин і суперечностей.

Зазначимо, що згідно законопроекту № 13697 «організаційно-технічне забезпечення діяльності Асамблеї покладається на Кабінет Міністрів України». Перш за все, вочевидь, дану норму необхідно редакційно уточнити, покладаючи забезпечення діяльності Національної Асамблеї не на сам Кабінет Міністрів України, а на його Секретаріат. Також вбачається дещо непослідовним передбачене покладення ведення списку учасників Національної Асамблеї не на Секретаріат Уряду, а на Апарат Верховної Ради України, що потребує додаткового обґрунтування або ж редакційного виправлення. Логічно, щоб всі організаційно-технічні функції, пов'язані з діяльністю Національної Асамблеї, були зосереджені в одному органі – Секретаріаті Кабінету Міністрів України. Натомість розподіл їх між різними апаратами може спричинити

дублювання повноважень, ускладнити координацію та зумовити потенційні колізії у практичній реалізації положень даного законопроекту.

Іншою новацією законопроекту № 13697 є вилучення норм Закону України «Про застосування англійської мови в Україні» щодо обов'язкового володіння англійською мовою відповідними державними службовцями та іншими посадовими особами. Вважаємо, що дана законодавча ініціатива безпосередньо не пов'язана ані з задекларованими цілями законопроекту («відновлення державного суверенітету»), ані з його дійсними ключовими пропозиціями щодо усунення іноземців від проведення конкурсів на відповідні державні посади. Крім того, вилучення означених норм може суперечити стратегічному курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію, оскільки англійська мова є робочою у ЄС та НАТО. Подібний крок, жодною мірою не сприяючи «відновленню державного суверенітету», може бути обґрунтовано сприйнятий як відкат від модернізаційних реформ та ізоляціоністський сигнал для міжнародних партнерів, тим самим шкодячи авторитету України на міжнародній арені. Попри це у Пояснювальній записці до законопроекту відсутнє будь-яке пояснення чи обґрунтування необхідності вказаних законодавчих змін.

Водночас з огляду на об'єктивну складність забезпечення в умовах триваючого воєнного стану повного виконання чинних вимог щодо обов'язкового володіння англійською мовою відповідними державними службовцями та іншими посадовими особами компромісним підходом може бути розширення кола осіб, відносно яких обов'язок володіти англійською мовою відтерміновано до припинення або скасування воєнного стану.

Таким чином, попри беззаперечну моральну вагу та

суспільний авторитет Героїв України, запропоноване законопроектом від 25.08.2025 р. реєстр. № 13697 створення Національної Асамблеї Героїв України як органу, наділеного ключовими повноваженнями у сфері кадрового відбору до провідних антикорупційних та правоохоронних інституцій, видається концептуально й практично необґрунтованим. Запропонована модель не містить належних гарантій професійності, неупередженості та інституційної спроможності такого органу й створює низку організаційних ризиків. Водночас передача подібних повноважень органу, сформованому виключно за критерієм наявності почесного звання, не узгоджується з європейськими стандартами і може призвести до зниження якості, прозорості та ефективності конкурсних процедур.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення державного суверенітету України: проект Закону України від 25.08.2025 № 13697. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/3056257>.
2. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. Офіційний вісник України. 2023. № 88. Ст. 5121.
3. За три роки повномасштабної війни 578 громадян отримали звання Героя України. URL: <https://surl.li/hoahae>.
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України: Закон України від 18.06.2025 № 4502-IX. *Офіційний вісник України*. 2025. № 63. Ст. 4286.

КЛІМОВА Світлана,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківський національний економічний університет
імені С. Кузнеця

КОЛІЗІЇ ТА ВИКЛИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ» В СУЧАСНІЙ ПУБЛІЧНІЙ АДМІНІСТРАЦІЇ

Прийняття та набрання чинності Законом України «Про адміністративну процедуру» [1] (далі – ЗАП) започаткувало новий етап правотворення, оскільки його принципи вимагають перегляду більшості нормативно-правових актів, що регулюють порядок надання послуг суб'єктами публічної адміністрації та здійснення контрольних заходів органами публічної влади. Введення до наукового й практичного обігу нової термінології – «адміністративний акт», «дискреційні повноваження» тощо – поставило перед суб'єктами правотворення завдання адаптації всієї системи публічного управління до вимог ЗАП.

Закон визначає загальні правила ухвалення індивідуальних адміністративних актів усіма суб'єктами владних повноважень, за винятком спеціально визначених сфер (кримінальне провадження, провадження у справах про адміністративні правопорушення тощо), і містить пряму вимогу щодо приведення спеціальних законів і підзаконних актів у відповідність із його положеннями [1]. Відповідно до Закону України «Про правотворчу діяльність», до актів застосування права віднесено, зокрема, акти про створення або припинення органів державної влади чи місцевого самоврядування; акти щодо консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів; рішення про надання гуманітарної допомоги; директиви та

вказівки щодо участі делегацій України в міжнародних заходах; а також інші індивідуальні правові акти. При цьому законодавець прямо визнає існування правових актів, що не містять норм права [1].

Водночас чинне законодавство неоднорідно регулює порядок прийняття адміністративних актів та висуває різні вимоги до їх оформлення. Це зумовлює виникнення колізій, ґрунтовний аналіз яких здійснено в дисертації О. В. Москалюка «Механізм подолання змістовних і темпоральних колізій норм права» [2]. Автор визначає змістовні колізії як розходження моделей поведінки при регулюванні однакових відносин, коли сумісне застосування норм неможливе, й обґрунтовує застосування класичних правил пріоритету: *lex specialis derogat legi generali*, *lex posterior derogat legi priori*, *lex superior derogat legi inferiori*. Як інструменти вибору норми пропонуються ґраматичне, системне та телеологічне тлумачення, а також принцип сприятливості для особи [2, с.10–12]. Темпоральні колізії пов'язуються з часовими розбіжностями дії норм; механізми їх подолання включають принцип дії пізнішої норми, перехідні положення, можливість тимчасового співіснування норм, а також превентивну систематизацію законодавства [2, с.13–15]. Такі підходи створюють наукове підґрунтя для аналізу колізій у національному законодавстві щодо адміністративних актів і реалізації повноважень суб'єктами публічної адміністрації та слугують основою для вироблення практичних способів їх подолання (узагальнено в табл. 1).

Таблиця 1

Способи вирішення колізій у законодавстві [використано
джерело 3]

Спосіб вирішення колізії	Опис	Приклад
Перевага новішого акту	За неузгодженості актів одного органу застосовується пізніший акт.	Наказ міністерства 2010 р. і новий наказ 2020 р. – застосовується акт 2020 р.
Перевага акту вищого органу	За суперечності актів різних рівнів діє акт вищого органу.	Наказ міністерства суперечить постанові КМУ – діє постанова КМУ.
Перевага акту з вищою юридичною силою	За різної юридичної сили актів одного органу застосовується вищий.	Закон суперечить Конституції – діє Конституція.
Перевага спеціального акту над загальним	За розбіжностей між загальним і спеціальним актом пріоритет має спеціальний (якщо його не скасовано).	Загальний закон і спеціальний закон щодо окремої категорії осіб – діє спеціальний.

На цьому тлі особливого значення набуває аналіз відповідності спеціальних законів, зокрема Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4], принципам ЗАП. Одним із ключових є принцип максимальної збалансованості інтересів, що відображає необхідність гармонізації інтересів територіальної громади, держави та окремих соціальних груп. У зазначеному Законі він реалізується через: 1) закріплення виключної компетенції територіальної громади та її органів (ст. 26, 50), що забезпечує пріоритет місцевих потреб; 2) визначення делегованих повноважень, які органи місцевого самоврядування здійснюють від імені держави (ст. 27–40), сприяючи

узгодженню локальних і загальнодержавних інтересів; 3) нормативне закріплення форм прямої демократії – місцевих референдумів, громадських слухань, колективних звернень (ст. 13). Таким чином формується механізм балансу між автономією громади та необхідністю реалізації загальнообов'язкових державних функцій.

Значення принципу максимальної збалансованості інтересів полягає в забезпеченні стабільності й ефективності місцевого самоврядування, зниженні рівня конфліктності між державним регулюванням і локальною автономією, підвищенні довіри громадян до органів влади та залученні населення до формування й контролю публічної політики. Для публічної адміністрації цей принцип виконує роль методологічного орієнтира при ухваленні рішень, спрямованих на захист прав мешканців і забезпечення їхнього добробуту, одночасно гарантує виконання державою базових функцій у сферах безпеки, соціальних стандартів, економічної стабільності та законності, що узгоджується зі стандартами «good governance».

У європейській адміністративно-правовій доктрині принцип належного (доброго) адміністрування розглядається як фундаментальне право, наукова концепція і водночас загальний принцип публічного управління. Р. Баєцціу та А. Матеї підкреслюють, що добре адміністрування характеризує якість публічного адміністрування як діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів, які реалізують надані або делеговані повноваження, орієнтовані на задоволення публічного інтересу [5, с.684–687]. Йому протиставляється *maladministration* – неефективне, упереджене, повільне та свавільне адміністрування, що суперечить установленим правилам і принципам [6, с.555; 7]. У цьому контексті дотримання процедур, передбачених ЗАП, виступає практичним втіленням стандартів належного адміністрування.

Особливої уваги заслуговує також співвідношення публічних і приватних інтересів. Публічний інтерес у ЗАП визначається як інтерес держави, суспільства, територіальної громади, а також важливі для великої кількості осіб інтереси та потреби (п. 6 ч. 1 ст. 2) [1]. Оптимальне узгодження публічного та приватного інтересів можливе лише за умов поваги до прав усіх учасників, взаємної відповідальності та функціонування демократичних інститутів.

Аналіз положень Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» дає підстави стверджувати, що чинне регулювання діяльності органів місцевого самоврядування лише частково відповідає сучасним принципам реалізації дискреційних повноважень, закріпленим у доктрині загальної адміністративної процедури. Виявлено відсутність нормативного визначення дискреції, нечіткість меж адміністративного розсуду, фрагментарну регламентацію процедур прийняття індивідуальних адміністративних актів. Закон, як правило, наділяє органи місцевого самоврядування широкими повноваженнями без встановлення критеріїв їх реалізації, що суперечить принципам правової визначеності, передбачуваності й недопущення свавілля. Типовими є відсилочні формули («здійснює інші повноваження», «може приймати рішення»), які істотно розширюють дискрецію.

Серйозною проблемою є також відсутність процедурних засад прийняття індивідуальних рішень: не визначено вимоги до вмотивованості, участі заінтересованих осіб, попереднього розгляду доказів, запобігання конфлікту інтересів і підстав для відводу посадових осіб. Це не узгоджується з базовими принципами ЗАП щодо прозорості, обґрунтованості та неупередженості адміністративних рішень. Недостатньо врегульовано й механізм адміністративного оскарження: відсутні строки, порядок і стадії розгляду скарг на рішення

органів місцевого самоврядування, що знижує рівень підзвітності й ефективності контролю за використанням дискреційних повноважень. Додатково закон не забезпечує належної цифровізації процедур, що не відповідає сучасним вимогам електронного врядування.

Для ілюстрації актуальних проблем правозастосування у 2025 році доцільно звернутися до зведених даних (табл. 2), які відображають ключові види колізій і можливі підходи до їх розв’язання.

Таблиця 2
Конкретні колізії та проблемні моменти у 2025 році

№	Предмет конфлікту	Опис проблема	Можливий підхід
1	Спеціальні норми проти загальних положень	Колізії усуваються шляхом змін до спеціальних законів.	Аналіз спецзаконів, цілеспрямовані законодавчі правки.
2	Терміни та строки процедур	Різні строки в ЗАП і спеціальних актах.	Уточнення перехідних положень, тлумачення на користь особи.
3	Перехідні положення	Поступове набрання чинності ЗАП; особливий режим для НБУ.	Узгодження норм, офіційні роз’яснення.
4	Неповне приведення законів відповідність у	Не всі акти змінені вчасно або повністю.	Постійний моніторинг і доопрацювання законодавства.
5	Різна інтерпретація посадовцями	Неоднакова готовність органів до застосування ЗАП.	Масове навчання, методичні рекомендації, консультації.
6	Принцип офіційності й роль громадян	Збереження застарілих вимог «носити довідки».	Пріоритет принципу офіційності, ревізії обов’язків.

№	Предмет конфлікту	Опис проблема	Можливий підхід
7	Застосування нових норм до поточних справ	Невизначеність щодо справ, розпочатих за старими правилами.	Чіткі перехідні норми, напрацювання судової практики.

Виявлені колізії свідчать про початок нового, змістовно складнішого етапу правотворчої діяльності. Як слушно зазначає Н. В. Гришина, правотворча діяльність публічної адміністрації є процедурно врегульованою діяльністю уповноважених суб'єктів, що здійснюється у конституційно визначених формах і спрямована на створення, зміну чи скасування норм адміністративного права. Вона зумовлена суспільною потребою в регулюванні публічно-правових відносин, спирається на правотворчу техніку і проходить послідовні стадії – від ініціювання до офіційного оприлюднення підзаконного акта, забезпечуючи системність законодавства та баланс публічних і приватних інтересів [8, с.173].

Принципи адміністративного права, у свою чергу, впливають на правотворчість публічної адміністрації у двох ключових вимірах. По-перше, вони спрямовують діяльність суб'єктів правотворення, формуючи їх правову свідомість, стандарти поведінки та забезпечуючи дотримання процедур прийняття актів. По-друге, детермінують зміст і форму адміністративно-правових норм, забезпечуючи їх якість, чіткість і несуперечливість. Поєднання державоцентристського, людиноцентристського та законоцентристського підходів формує модель правотворчості, у якій держава, виступаючи ініціатором створення норм, враховує суспільні потреби, а зміст норм і сама правотворча діяльність публічної адміністрації постійно перевіряються на відповідність принципам адміністративного права [8, с.174].

У цьому контексті особливої актуальності набуває

проблема узгодження дискреційних повноважень органів публічної влади з вимогами адміністративної процедури. Дослідження К. Земські [9], а також сучасні українські праці [10; 11] демонструють, що адміністративний акт є центральною юридичною формою реалізації адміністративної влади та інструментом балансування між свободою розсуду і правовою визначеністю для громадян. Прийняття ЗАП [1] запровадило уніфіковані вимоги до ухвалення таких актів, однак практика, зокрема в діяльності правоохоронних органів, досі характеризується відсутністю процедурної уніфікації, фрагментарністю відомчого регулювання й недотриманням стандартів належного адміністрування [10].

Отже, забезпечення відповідності спеціального законодавства (у тому числі Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та законів у сфері правоохоронної діяльності) принципам загальної адміністративної процедури є ключовою умовою формування сучасної моделі публічної адміністрації. Йдеться не лише про технічне усунення колізій, а й про глибинну трансформацію підходів до ухвалення індивідуальних адміністративних актів, запровадження процедурних гарантій прав людини, прозорості, підзвітності та правової визначеності. Саме така трансформація наближає українську систему публічного управління до європейських стандартів правової держави і «good governance».

Список використаних джерел:

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-IX#Text>
2. Москалюк О. В. Механізм подолання змістовних і темпоральних колізій норм права : автореф. дис. ... канд. юр. наук. КНУ ім. Тараса Шевченка. 2011. С. 10-15.

3. Щодо практики застосування норм права у випадку колізії: лист Міністерства юстиції України від 26.12.2008 N 758-0-2-08-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0758323-08#Text>

4. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Matei A., Baiesiu R. Good administration and performance of local public administration. *Procedia. Social and behavioral studies*. 2014. Vol. 109. P. 684-687.

6. Ponce H. Good administration and administrative procedures. *Indiana Journal of Global Legal Studies*. 2005. Vol. 12. Issue 2. Article 10. P. 551-588.

7. The European Ombudsman. Annual report for 1997. Article 23 // Цит. за: Н. Ponce Good administration and administrative procedures. *Indiana Journal of Global Legal Studies*. Vol. 12. Issue 2. Article 10. P. 556.

8. Гришина Н. В. Вплив принципів адміністративного права на правотворчу діяльність публічної адміністрації. *Право і суспільство*. 2025. № 4, Т. 1. С. 170–174. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.1.25>

9. Ziemiński K. M. Indywidualny akt administracyjny jako forma prawna działania administracji. *Poznań*. 2005. s. 138.

10. Присяжнюк О. А. Адміністративно-правове регулювання дискреційних повноважень правоохоронних органів України : дис. ... д-ра юрид. наук / Харків. нац. ун-т внутр. справ. ; Мін. внутр. справ України. Харків, 2025. 479 с.

11. Губська О. А. Поняття та межі «дискреції» під час здійснення суб'єктами владних повноважень своїх функцій. *Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України*. 2021. № 3–

4. URL: <https://www.vkksu.gov.ua/page/visnyk-vyshchoyi-kvalifikaciynoyi-komisiyi-suddiv-ukrayiny-2021>

STASHCHAK Anzhela,
PhD, Dr. of Law Sciences,
Associate Professor at the Department of Legal Regulation of
Economy at Simon Kuznets
Kharkiv National University of Economics

KRYVENKO Oleksandr,
PhD, Associate Professor at the Department of Forensic
Medicine and Medical Law named after Hon. Prof. M.S. Bokarius
at Kharkiv National Medical University

KAPUSTNYK Volodymyr,
PhD, Dr. of Law Sciences, Associate Professor at the
Department of Forensic Medicine and Medical Law named after
Hon. Prof. M.S. Bokarius at Kharkiv National Medical University

ETHICAL AND LEGAL CHALLENGES OF APPLYING GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN MEDICAL PRACTICE

The aim of this study is to highlight the principal ethical and legal risks arising from the use of contemporary generative artificial intelligence (AI) systems in medical practice. The research materials include publications in official media sources and the authors' own professional observations. The methodological framework consists of analysis, synthesis, abstraction and generalisation.

In Ukraine and globally, the integration of generative AI into healthcare has accelerated sharply in recent years. At the same time,

ethical and legal challenges associated with its use continue to accumulate without receiving adequate regulatory responses. This leads to adverse consequences affecting patient safety, legal certainty, data protection and professional accountability. Particular attention must therefore be directed towards preventing long-term negative implications for both healthcare practice and the wider legal system.

Medical legal relations are inherently complex and characterised by dynamic interaction between their subjects. The introduction of generative AI into clinical decision-making, diagnostics, treatment, rehabilitation, and the development of medicinal products significantly increases the overall risk profile within healthcare systems. Traditionally, the regulation of medical relations has been based exclusively on interactions between natural and legal persons. Today, however, generative AI participates de facto in these relations, while a fully developed legal mechanism for governing such interactions is absent. We share the view of T. H. Katkova [1] that recognising a specific legal status for AI could fundamentally reshape approaches to liability, insurance structures and the distribution of responsibility among developers, manufacturers and users.

A particularly sensitive concern is the potential conflict of interest between the operational objectives of AI systems and the ethical foundations of medical activity. AI algorithms may prioritise cost-efficiency, corporate benefit or statistical performance over the welfare of the patient, contradicting the principle of human primacy in medicine. This imbalance necessitates the creation of clear mechanisms for oversight and regulation, enabling the early identification and prevention of conflicts of interest among developers, healthcare institutions and patients.

Other key ethical and legal challenges include:

- persistent misconceptions equating robotics with AI;

- the need to classify AI as an object rather than a subject of law;
- the risk of violating core ethical principles when using AI in medical activity;
- erosion of safeguards regulating the sale and use of AI technologies;
- the absence of criteria determining which tasks may be delegated to AI and which must remain under the exclusive competence of medical professionals;
- unresolved questions regarding authorship of diagnostic or therapeutic solutions created by AI;
- uncertainties in the preservation of medical confidentiality;
- risks of discrimination resulting from distorted or biased training datasets.

Recent scholarship underscores the severity of these risks. T. P. Popovych et al. [2] rightly note that AI technologies create serious challenges to fundamental rights and freedoms, especially the right to privacy, as AI systems frequently process extensive volumes of personal data without proper informed consent, contravening both national law and international human-rights standards.

Globally, regulators have begun to articulate frameworks aimed at mitigating risks associated with AI in healthcare. The European Union's AI Act establishes a comprehensive risk-based approach, classifying medical AI as high-risk and imposing strict requirements on transparency, human oversight, data quality and post-market monitoring [3]. The Council of Europe's emerging Framework Convention on AI similarly prioritises accountability, the protection of human rights and safeguards against discrimination [4]. The World Health Organization has issued ethical guidelines for AI in health, emphasising fairness, explainability, data protection and the preservation of human decision-making in clinical contexts

[5].

Conclusions.

Generative AI is rapidly becoming an integral object within medical legal relations. While it offers significant advantages, its spread must occur within strict regulatory boundaries. AI is developed by narrow groups of specialists with their own value systems and biases, yet it gains access to extensive medical datasets and confidential patient information. Without robust ethical and legal safeguards, this combination poses substantial risks to fundamental human rights. The task for legal scholars and policymakers is therefore to design regulatory mechanisms that enable innovation without compromising patient welfare, legal certainty or human dignity.

References:

1. Каткова Т. Г. Штучний інтелект в Україні: правові аспекти. *Право і суспільство*. № 6. Дніпро, 2020. С. 46–55.
2. Попович Т. П., Маслюк О. В., Мацола А. А. Штучний інтелект та право на приватність: актуальні виклики цифрової епохи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Вип. 90 (ч. 5). Ужгород, 2025. С. 465–470.
3. European Parliament and Council. *Regulation (EU) of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act)*. Strasbourg, 2024.
4. Council of Europe. *Framework Convention on Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy and the Rule of Law (Draft)*. Strasbourg: Council of Europe, 2024.
5. World Health Organization. *Ethics and Governance of Artificial Intelligence for Health*. Geneva: WHO Press, 2021.

ЮРОВСЬКА Вікторія,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

ПРАВО НА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕРОЗГОЛОШЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ

У сучасному світі інформація має велику цінність та значення в усіх сферах суспільного життя. Якщо навіть не брати до уваги інформацію, що стосується наукових розробок, винаходів, унікальних знань, що можуть вплинути на розвиток цілих галузей промисловості, національної безпеки, захист здоров'я населення тощо, й у діяльності більшості суб'єктів, які використовують найману працю, використовується інформація, що підлягає захисту від сторонніх осіб.

Розвиток технологій дозволив, з однієї сторони, накопичувати значні обсяги інформації, швидко її оброблювати, аналізувати, а з іншої сторони – швидко розповсюджувати, у тому числі, й без згоди власника такої інформації.

У зв'язку із чим, актуальним для багатьох роботодавців на сьогодні є питання захисту конфіденційної інформації та комерційної таємниці.

У той саме час, в процесі реалізації тих чи інших заходів, спрямованих на забезпечення нерозголошення конфіденційної інформації та комерційної таємниці, роботодавець обов'язково стикається із особистими немайновими правами своїх працівників та необхідністю їх дотримання, зокрема, права на таємницю кореспонденції.

Слід відзначити, що ця проблематика за останній рік набула популярності серед науковців у сфері трудового та цивільного права, що додатково свідчить про її актуальність, спірність та невирішеність.

Відповідно до статті 306 Цивільного кодексу України фізична особа має право на таємницю листування, телеграм, телефонних розмов, телеграфних повідомлень та інших видів кореспонденції. Листи, телеграми тощо є власністю адресата [1].

Наймані працівники, як і всі фізичні особи, звичайно, мають право на таємницю кореспонденції, тобто, всі їх листи (у тому числі, електронні), телеграми та інші види кореспонденції можуть використовуватися лише за згодою особи, яка направила їх, та адресата. Перегляд та вивчення кореспонденції також можливий лише за згодою такої фізичної особи.

При цьому, у процесі виконання своїх трудових обов'язків працівники майже завжди отримують доступ до інформації, що стосується діяльності роботодавця, та, що за своєю сутністю є конфіденційною інформацією та комерційною таємницею.

У частині другій статті 21 Закону України «Про інформацію» зауважується, що конфіденційною є інформація про фізичну особу, інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, а також інформація, визнана такою на підставі закону [2].

Визначення ж комерційної таємниці надається в статті 505 Цивільного кодексу України як інформації, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була

предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію. Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці [1].

Питання захисту конфіденційної інформації та комерційної таємниці набуває все більшого значення для роботодавців та власників бізнесу. З цією метою на підприємствах формується певна політика інформаційної безпеки, що включає в себе цілий ряд заходів, спрямованих, у першу чергу, на захист важливої для підприємства інформації від зовнішнього втручання (наприклад, від хакерських атак), так і від її витоку із «середини» компанії.

При цьому, на мою думку, такі заходи умовно також можна поділити на превентивні, тобто на ті, що попереджають «витік» конфіденційної інформації та комерційної таємниці, та на претензійні, тобто на ті, що спрямовані на отримання компенсації від винних осіб за розголошення конфіденційної інформації та комерційної таємниці та/або на припинення використання такої інформації без згоди її власника.

До превентивних заходів захисту конфіденційної інформації та комерційної таємниці можна віднести, зокрема, визначення на підприємстві правил поведінки із такою інформацією із визначенням кола осіб, що можуть мати до неї доступ, умов такого доступу, підписання із працівниками відповідних договорів про нерозголошення конфіденційної інформації та комерційної таємниці із закріплення видів відповідальності за порушення умов таких договорів, перевірка та моніторинг документів, що виготовляються працівниками для направлення третім особам, моніторинг кореспонденції

працівників, відеонагляд за робочими приміщеннями працівників тощо.

До претензійних заходів захисту конфіденційної інформації та комерційної таємниці слід відносити отримання компенсації від працівника за порушення порядку поведінки із такою інформацією як в позасудовому, так і в судовому порядку, у тому числі, й відшкодування шкоди, спричиненої розголошенням конфіденційної інформації та комерційної таємниці, припинення використання конфіденційної інформації та комерційної таємниці як самим порушником, так і третіми особами, яким така інформація стала відома, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності тощо.

У контексті теми цього виступу окрему увагу слід приділити такому превентивному заходу захисту конфіденційної інформації та комерційної таємниці як моніторинг кореспонденції працівників.

На сьогодні питання захисту конфіденційної інформації та комерційної таємниці в умовах трудового процесу чинним трудовим законодавством України ніяк не врегульовано, це питання вирішується лише в межах загального цивільно-правового регулювання вказаної групи правовідносин. Однак, як учасники законотворчого процесу, так і представники правової теорії, сходяться на думці щодо необхідності зміни такої ситуації.

У проєкті Трудового кодексу України, робота над яким досі триває, вперше ставиться питання про можливість моніторингу робочої кореспонденції працівника з метою захисту конфіденційної інформації та комерційної таємниці роботодавця. Так, у тексті проєкту Трудового кодексу України, опублікованому на сайті СПО Об'єднання профспілок, передбачається стаття 31, в якій закріплено право роботодавця здійснювати моніторинг робочої кореспонденції працівника

та/або документів (файлів), створених на технічних (електронних) пристроях, що використовуються працівником для виконання трудових обов'язків [3].

Оксана Назарчук, наприклад, аналізуючи вказаний проєкт Трудового кодексу України, також звертає увагу на виключності такої форми контролю, що може використовуватися лише в разі відсутності альтернатив для перевірки належного виконання працівником своїх трудових функцій, із попереднім повідомленням працівника про такі дії. При цьому, нею робиться обґрунтований висновок про те, що законодавство України не адаптовано до новітніх цифрових загроз, що значно ускладнює процес захисту конфіденційної інформації в умовах швидкого розвитку технологій [4, с. 98-99].

М. М. Шумило та Я. В. Сімутіна у своєму дослідженні приходять до висновку, що унормування моніторингу робочої кореспонденції працівника саме на законодавчому рівні є вимогою часу. Вони наголошують на необхідності розмежування приватної та робочої кореспонденції із запровадженням можливості моніторингу робочої кореспонденції працівників роботодавцем. При цьому, слушною є їх думка про те, що важливою є поінформованість працівників про можливий моніторинг його робочої кореспонденції, що, зокрема, відіграватиме також превентивну роль і убезпечуватиме працівника від втручання в його особисте життя [5, с. 452-453].

У цьому контексті доречно навести пропозиції щодо критеріїв, яким мають відповідати певні технології для цифрового контролю та моніторингу працівників роботодавцями, що запропоновані О. В. Маленко та Л. В. Вакарюк, а саме: визначення легітимної мети використання цифрових технологій для моніторингу і контролю; дотримання принципу пропорційності, тобто засіб

моніторингу повинен бути пропорційним ступеню втручання в приватне життя працівника; інформування працівника про усі засоби моніторингу і контролю їх роботи та про мету використання таких засобів; отримання згоди працівника на використання конкретних засобів моніторингу чи контролю; заборона здійснювати збір інформації про працівника у неробочий час; використання отриманої про працівника інформації тільки для мети, задля якої вона була зібрана, й відповідно, заборона передання інформації третім особам без згоди працівника; заборона зберігати інформацію про членів сім'ї працівника, яка випадково стала відома роботодавцю та не має відношення до мети самого моніторингу чи контролю; обмеження строку зберігання інформації, яка зібрана про працівників в межах моніторингу; дотримання вимог законодавства щодо конфіденційної, службової інформації, та іншої інформації з обмеженим доступом [6, с. 534]

На мою думку, проблематика забезпечення балансу між захистом конфіденційної інформації та комерційної таємниці й захистом права працівників на таємницю листування має вирішуватися не стільки на законодавчому рівні, скільки на рівні трудових відносин між конкретним працівником та роботодавцем.

Справа в тому, що право на таємницю кореспонденції не є абсолютним. У тій же статті 306 Цивільного кодексу України визначено, що листи телеграми та інші види кореспонденції можуть використовуватися, зокрема шляхом опублікування, лише за згодою особи, яка направила їх, та адресата [1].

Отже, погоджуючись на певну роботу, що пов'язана із доступом до конфіденційної інформації та комерційної таємниці, працівник повинен очікувати на можливе застосування роботодавцем певних заходів щодо захисту такої інформації, та, зокрема, надати згоду на їх застосування, у тому

числі шляхом порушення таємниці кореспонденції працівника.

Таким чином, вбачається, що найбільш ефективним на сьогоднішній день способом досягнення балансу між захистом конфіденційної інформації та комерційної таємниці й захистом права працівників на таємницю листування є прийняття обома сторонами трудового договору певних правил поведінки із конфіденційною інформацією та комерційною таємницею зі сторони працівника із кореспондуючими правами роботодавця здійснювати перевірку «добросовісності» працівника при поводженні з такою інформацією, зокрема, шляхом отримання доступу до кореспонденції працівника.

Реалізація цього механізму балансування можлива, по-перше, шляхом прийняття локальних актів на підприємстві, в яких має бути чітко регламентований порядок поведінки із конфіденційною інформацією та комерційною таємницею, що мають бути доведені до відома працівника під його підпис. У таких актах роботодавець повинен максимально детально прописати наступні положення: яка інформація є конфіденційною, а що вважається комерційною таємницею, який порядок зберігання такої інформації, який порядок її використання в робочих процесах, який порядок використання такої інформації під час взаємодії із третіми особами тощо.

По-друге, обов'язковим є підписання із кожним працівником договорів про нерозголошення конфіденційної інформації та комерційної таємниці, в яких додатково повинні бути визначені заходи, що можуть вчинятися роботодавцем з метою перевірки та контролю за дотриманням саме цим працівником умов поведінки із вищевказаною інформацією, зокрема, закріплення права на моніторинг кореспонденції, обсяг та порядок такого моніторингу, його періодичність тощо.

Підписуючи такий договір, а також ознайомившись із відповідними локальними актами, працівник буде

усвідомлювати можливість обмеженого «порушення» його права на таємницю листування зі сторони роботодавця.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 14.11.2025).
2. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 14.11.2025).
3. Проект Трудового кодексу України. URL: https://spo.fpsu.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/d1_proekt-trudovogo-kode__su-ukrayiny-25122024.pdf (дата звернення: 14.11.2025).
4. Назарчук О. Особливості захисту комерційної таємниці в трудових відносинах. Актуальні проблеми правознавства. 2025. № 1 (41). С. 96-100. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/2056> (дата звернення: 14.11.2025).
5. Шумило М.М., Сімутіна Я.В. Моніторинг робочої кореспонденції працівника: конституційне право на таємницю листування крізь призму трудових відносин. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2025. Випуск 90: частина 2. С. 446-453. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/341287/329263> (дата звернення: 14.11.2025).
6. Маленко О. В., Вакарюк Л.В. Цифровий контроль на робочому місці: інтерес роботодавця та право на приватність працівника. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2025. Випуск № 03, частина 1. С. 530-535. URL: <http://journal->

app.uzhnu.edu.ua/article/view/333333/322255 (дата звернення:
14.11.2025).

ЯЩЕНКО Андрій,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права і кримінології
Навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

МОДЕЛІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА ПРИЧЕТНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ДО ВЧИНЕННЯ ЇХ УПОВНОВАЖЕНИМИ ОСОБАМИ ОКРЕМИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Відповідно до чинного кримінального законодавства кримінально-правове реагування на причетність юридичних осіб до вчинення їх уповноваженими особами певних різновидів кримінальних правопорушень здійснюється у формі застосування до останніх заходів кримінально-правового характеру. Такі заходи не є покаранням юридичної особи і ні в якому разі не можуть вважатись проявом (формою) кримінальної відповідальності.

Кримінальна відповідальність полягає у негативній оцінці вчиненого кримінального правопорушення фізичною особою, її засудженні за вчинене, а також у зазнаванні винною особою, визначених в обвинувальному вирокі суду обмежень або заборон. З об'єктивних причин юридична особа не може органічно відчувати не лише морального аспекту засудження, але й дії притаманної покаранню репресивної (каральної) функції. У зв'язку з цим суд від імені держави не може ані засудити юридичну особу, ані призначити їй покарання.

Покарання може бути наслідком вчинення кримінального правопорушення тільки стосовно фізичної особи – суб'єкта кримінального правопорушення. У межах дії кримінальної відповідальності лише фізична особа може відчувати той негативний аспект засудження, який знаходить свій вияв у резолютивній частині обвинувального вироку. Законодавчо сформульоване загальне правило для суду ухвалювати рішення про застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи безпосередньо в тому обвинувальному вироку, в якому уповноважена фізична особа визнається винною у вчиненому від її імені та /або в її інтересах кримінального правопорушення (ч. 4 ст. 374 КПК України), ні в якому разі не є необхідним й достатнім аргументом для твердження, що до юридичної особи у такому разі застосовується кримінальна відповідальність. Додатково до цього слід додати й те, що згідно з положеннями ч. 2 ст. 96-3 КК України у випадках встановлення фактичних обставин, що свідчать про вчинення будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених ст. 209, 369, 369-2 КК України, щодо юридичної особи заходи кримінально-правового характеру застосовуються незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності уповноваженої фізичної особи [1]. У такому разі взагалі постановка питання про потенційну можливість застосування до юридичної особи кримінальної відповідальності втрачає будь-який сенс.

Отже під заходами кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб слід розуміти передбачені КК України примусові або такі, що ґрунтуються на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження щодо юридичної особи, засоби впливу на юридичну особу у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтею 96-3 КК України, що тягнуть негативні для юридичної особи наслідки майнового чи

організаційно-правового характеру або унеможливлюють їх настання, і застосовуються поряд з призначенням уповноваженій фізичній особі покарання чи звільненням від нього або в окремих випадках незалежно від притягнення такої особи до кримінальної відповідальності.

Це дає підстави дійти висновку, що у кримінальному законі задекларовано дві моделі кримінально-правового реагування на причетність юридичних осіб до вчинення їх уповноваженими особами кримінальних правопорушень.

Перший варіант такої моделі ґрунтується на принципі винної кримінальної відповідальності уповноваженої особи юридичної особи, з одночасним застосуванням заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, оскільки уповноважена особа вчиняє кримінальне правопорушення не випадково, а в інтересах та (або) від імені юридичної особи. Тож, згідно з ч. 1 ст. 96-3 КК України матеріально-правовими підставами (передумовами) для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб є:

1) учинення уповноваженою особою *від імені та в інтересах* юридичної особи будь-якого зі кримінальних правопорушень, передбачених у ст. ст. 109, 110, 113, 114-2, 146, 147, ч. 2–4 ст. 159-1, ст. ст. 160, 209, 255, 260, 262, 306, 343, 345, 347, 348, 349, ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст. ст. 369, 369-2, 376–379, 386, 436, 437, 438, 439, 442, 442-1, 444, 447 КК України;

2) учинення уповноваженою особою *від імені та в інтересах* юридичної особи *стосовно малолітньої чи неповнолітньої* особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 152–156-1, 301-1–303 КК України;

3) учинення уповноваженою особою *від імені* юридичної

особи будь-якого зі кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 111-1, 258–258-5 КК України;

4) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов’язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 209 і 306, ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. 1 і 2 ст. 368-4, ст. ст. 369 і 369-2 КК України [1].

У рамках цієї загальновизнаної концептуальної моделі доцільно звернути увагу на те, що національна система кримінальної юстиції фактично не забезпечує кримінально-правового реагування на протиправні посягання з боку юридичних осіб у разі вчинення будь-яких визначених у ст. 96-3 КК України кримінальних правопорушень, у тому числі й злочину, передбаченого ст. 438 КК України. Це відбувається попри те, що можуть мати місце ситуації, коли можливо ідентифікувати уповноважених представників юридичних осіб, які здійснюють воєнні злочини (ст. 438 КК України) від імені та в інтересах цих юридичних осіб.

Ймовірно це пов’язана з тим, що, з одного боку, державно-владне реагування на причетність юридичних осіб до вчинення їх уповноваженими особами певних кримінальних правопорушень залежить виключно від волі суб’єкта правозастосовної діяльності. Інакше кажучи, проблема такого кримінально-правового реагування лежить у правозастосовній площині і в переважній більшості випадків з різних причин полягає у незастосуванні положень кримінального закону. З іншого боку, воєнні злочини вчиняються переважно уповноваженими особами від імені, а не від імені та в інтересах відповідних юридичних осіб, що є обов’язковою вимогою чинного кримінального закону. Крім того, не можна не враховувати і те, що в умовах збройного конфлікту такі

уповноважені особи є переважно представниками юридичних осіб – *суб'єктів публічного права нерезидентів України*. У зв'язку з цим, вкрай складно не лише здійснювати досудове розслідування кримінально протиправної діяльності таких юридичних осіб, але й уявити можливість практичної реалізації примусових заходів кримінально-правового характеру щодо таких осіб у вигляді, насамперед, ліквідації, особливо у випадках, коли ці юридичні особи знаходяться на окупованій території або взагалі за межами України. Це вочевидь обумовлює переосмислення можливостей державно-владного реагування на кримінально протиправні діяння уповноважених осіб юридичних осіб, що пов'язані зі збройним конфліктом, засобами чинного кримінального законодавства України. Зокрема, у подібних випадках спадає на думку необхідність заміни ліквідації як примусового заходу кримінально-правового характеру на штраф. До речі, аналіз положень ч. 2 ст. 96-4 КК України дає підстави зробити висновок, що законодавець дозволяє здійснювати таку заміну, оскільки з її тексту випливає, що у випадках вчинення кримінальних правопорушень, безпосередньо передбачених ст. ст. 436, 437, 438, 442, 444, 447 КК України, до різних категорій юридичних осіб (суб'єктів приватного та публічного права резидентів та нерезидентів України) можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру. Інакше кажучи, законодавець не обмежує можливість кримінально-правового обтяження щодо таких юридичних осіб у разі їх причетності до вказаних кримінальних правопорушень лише виключним покладанням ліквідації, про що, напроти, прямо зазначено у ст. 96-9 КК України. З цього приводу положення ст. 96-4 та 96-9 КК України можна оцінювати з позиції колізії кримінально-правових норм, але зважаючи на те, що приписи ст. 96-4 КК України є загальними щодо положень, викладених у ст. 96-9 КК України, принаймні, у

подібних випадках застосуванню мають підлягати саме положення ст. 96-4 КК України.

Дієва практична реалізація штрафу як заходу кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб-суб'єктів приватного або публічного права нерезидентів України у зазначених випадках можлива лише за умови тісного співробітництва національної кримінальної юстиції з міжнародними правовими інституціями у сфері протидії воєнним злочинам. Не виключено, що сприятиме цьому й заморожені активи держави-агресора на території ЄС.

Другий варіант моделі державно-владного реагування на причетність юридичних осіб до вчинення кримінальних правопорушень зводиться до застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності уповноважених фізичних осіб юридичних осіб, у випадках вчинення ними певних кримінальних правопорушень від імені та (або) в інтересах юридичних осіб або незабезпечення здійснення певних дій, що призвело до вчинення від імені та (або) в інтересах юридичних осіб певних суспільно небезпечних дій, що підпадають під ознаки діянь, передбачених ст. ст. 209, 369, 369-2 КК України. При цьому застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру за цією моделлю не потребує навіть встановлення фізичної особи, дії або бездіяльності якої підпадають під ознаки діяння, передбачених у законі, тобто ст. ст. 209, 369, 369-2 КК України. У зв'язку з цим, відповідно до ч. 2 ст. 96-3 КК України матеріально-правовими **підставами** (передумовами) для застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб також є:

1) вчинення її уповноваженою особою, її засновником (учасником), кінцевим бенефіціарним власником або членом

наглядової ради від імені та/або в інтересах юридичної особи суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого ст. ст. 209, 369, 369-2 стосовно службових осіб, передбачених ч. 4 ст. 18 КК України;

2) незабезпечення здійснення покладених на уповноважену особу юридичної особи законом чи установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення від імені та/або в інтересах юридичної особи суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого ст. ст. 209, 369, 369-2 стосовно службових осіб, передбачених ч. 4 ст. 18 КК України;

3) незабезпечення виконання покладених на уповноважену особу юридичної особи законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо здійснення нагляду та/або контролю за діями осіб, які діють від імені юридичної особи або за дорученням її уповноважених осіб, є членами її колегіальних органів або найманими працівниками, що призвело до вчинення від імені та/або в інтересах юридичної особи суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого ст. ст. 209, 369, 369-2 стосовно службових осіб, передбачених ч. 4 ст. 18 КК України;

4) вчинення від імені та/або в інтересах юридичної особи суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого ст. ст. 209, 369, 369-2 стосовно службових осіб, передбачених ч. 4 ст. 18 КК України, з відома її уповноважених осіб, засновника (учасника), кінцевого бенефіціарного власника, члена наглядової ради [1].

Друга модель державно-владного реагування на юридичних осіб, причетних до кримінальних правопорушень, становить певну новацію для національного кримінального законодавства, водночас демонструючи відповідність підходам,

закріпленням у правових системах окремих європейських держав.

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що кримінально-правового реагування на причетність юридичних осіб до вчинення їх уповноваженими особами окремих кримінальних правопорушень здійснюється з огляду на дві такі моделі: 1) ґрунтується на принципі винної кримінальної відповідальності уповноваженої фізичної особи юридичної особи з одночасним застосуванням заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; 2) зводиться до застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб незалежно від притягнення до кримінальної відповідальності уповноважених фізичних осіб юридичних осіб, у випадках вчинення ними певних кримінальних правопорушень від імені та (або) в інтересах юридичних осіб або незабезпечення здійснення певних дій, що призвело до вчинення від імені та (або) в інтересах юридичних осіб певних суспільно небезпечних дій, що підпадають під ознаки діянь, передбачених ст. ст. 209, 369, 369-2 КК України.

У межах першої моделі покладання та реалізація на національному рівні конкретних різновидів примусових заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, кримінально протиправна діяльність уповноважених осіб яких пов'язана зі вчиненням злочину, передбаченого ст. 438 КК України, залежить від волі суб'єкта правозастосовної діяльності та водночас ускладнене недосконалістю нормативно-правової визначеності окремих положень розділу XIV-I Загальної частини КК України. Сподіваємося, що висловлені в цій публікації міркування, лише сприятимуть подоланню наявних законодавчих перешкод у сфері протидії кримінальної активності з боку юридичних осіб, кримінально протиправна діяльність уповноважених осіб яких пов'язана зі збройним

конфліктом.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України № 2341-III від 05.04.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

АКУЛІЧ Алесь

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

ННІ Менеджменту та маркетингу

групи 6.03.073.030.23.1

Харківського національного економічного університету

імені. С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету

імені. С. Кузнеця

ПРАВО ПРИТУЛКУ ЯК ОДНЕ ІЗ БАЗОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Право притулку є одним із базових прав людини, яке гарантує можливість знайти захист за межами власної держави у випадку переслідування, загрози життю або свободі. Його зміст полягає не лише у фізичному порятунку особи, але й у визнанні цінності людської гідності незалежно від кордонів. У сучасному світі, де кількість вимушених переселенців перевищила 110 мільйонів осіб, це право перестає бути лише правовою нормою — воно стає гуманітарною необхідністю.

Ще до появи сучасних державних систем захисту прав

людини існували форми притулку. У Стародавній Греції людина могла сховатися від переслідування у храмі, який вважався «священним місцем» (*asyllos*) — там їй не мали права затримувати. Подібні форми існували й у Римі, де деякі храми та громадські будівлі мали статус недоторканності [1]. У середньовічній Європі церкви виконували роль притулку для тих, хто тікав від переслідування, а в Англії діяло навіть право «церковного імунітету», що могло зберегти життя злочинцю або політичному втікачеві.

Сучасне юридичне закріплення права притулку розпочалося після Другої світової війни. У **Загальній декларації прав людини 1948 року** проголошено: «Кожна людина має право шукати і користуватися притулком від переслідувань в інших країнах» (ст. 14) [2]. Подальший розвиток норм відбувся у **Конвенції про статус біженців 1951 року**, яка визначає, кого вважають біженцем, які права він має, і забороняє примусове повернення особи у небезпечні умови — принцип *non-refoulement* [3]. Саме ця заборона є ключем до захисту: держава не має права повертати людину туди, де їй загрожує смерть, тортури або переслідування.

Існує різниця між поняттями «**притулок**», «**політичний притулок**» та «**статус біженця**». Притулок може надаватися з різних підстав: релігійних, національних, політичних, соціальних. Статус біженця — це юридичне визнання особи жертвою переслідувань, що підтверджується через процедуру розгляду.

До 2022 року Україна не була лише країною, громадяни якої шукають захист — вона сама надавала його іноземцям. За даними УВКБ ООН, станом на кінець 2021 року в Україні проживало понад 2 300 осіб, яким офіційно надано статус біженця, і близько 2 700 — які чекали на рішення щодо притулку. Україна приймала осіб з Афганістану, Сирії, Білорусі

та Чечні, які рятувалися від переслідувань, що підтверджено у звітах правозахисної організації «Право на захист» (*Right to Protection*) [4]. Отже, Україна мала досвід не лише внутрішніх переселенців, а й надання міжнародного захисту.

Після 24 лютого 2022 року ситуація різко змінилася: українці самі стали однією з найбільших груп шукачів притулку у світі. За даними Євростату, у вересні 2025 року статус тимчасового захисту отримали 79 205 українських громадян, що на 49 відсотків більше, ніж у серпні. Такий показник став найвищим за останні два роки, починаючи з серпня 2023-го, коли спостерігалася попередня хвиля активних звернень [5]. Це найбільший випадок одночасного надання притулку в історії Європейського Союзу: вперше була задіяна Директива про тимчасовий захист для громадян однієї країни одразу.

Право притулку в Україні закріплено у **Конституції України**, ст. 26: «Іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом» . Механізм реалізації визначений Законом України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [6]. Українське законодавство передбачає кілька форм захисту: політичний притулок, статус біженця, додатковий захист, тимчасовий захист.

Проте право притулку — це не лише норма юридична, а й моральна. Філософія Ганна Арендт писала, що «право на притулок — це право мати права» [7]. Це означає, що людина, яка втратила всі засоби захисту, отримує шанс повернути собі гідність. Саме ставлення суспільства до біженців часто є індикатором його рівня гуманності: там, де людям, що тікають від війни, простягають руку допомоги, зберігається справжнє розуміння прав людини.

Таким чином, право притулку — це не лише юридичний механізм, а й перевірка цивілізованості держави. Воно показує,

чи здатні ми визнавати гідність людини незалежно від паспорта, кордонів і політики.

Список використаних джерел:

1. Інтернет ресурс: <https://www.opendemocracy.net/en/4000-years-of-asylum>
2. Загальна декларація прав людини : Декларація. ООН, 10.12.1948 // База даних «Законодавство України» / ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_015
3. Конвенція про статус біженців : Конвенція від 28.07.1951 р. // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text
4. Інтернет ресурс: <https://www.unhcr.org/ua/refugees-and-asylum-seekers>
5. Інтернет ресурс: <https://re.infolight.in.ua/najvyshhyj-pokaznyk-za-2-roky-u-veresni-rizko-zrosla-kilkist-ukrayincziv-yaki-otrymaly-tymchasovyj-zahyst-v-yes>
6. Сорока І. Право на притулок у міжнародному праві. // Трибуна молодого вченого. — 2018. — №3. — С. 113–117.
7. Інтернет ресурс: <https://uamoderna.com/blog/monastyrsky/arendt-dark-times>

АФНАСЬЄВА Єлизавета

Здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
навчально-наукового інституту менеджменту і маркетингу

Група 6.03.073.030.23.1

Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

ГРОМАДЯНСТВО ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Громадянство є одним із ключових елементів правового статусу людини та основою взаємовідносин між особою і державою. Воно визначає належність людини до певної держави, забезпечує їй політичні, соціальні та економічні права, а також покладає відповідні обов'язки. У міжнародному праві інститут громадянства має особливе значення, оскільки саме він визначає, яка держава несе відповідальність за захист прав своїх громадян за кордоном. “Громадянство описує особливі відносини між індивідом та державою, що включають визнання обопільних прав та обов'язків” [1, с.257]. Ці відносини мають двосторонній характер: держава гарантує своїм громадянам захист, дотримання прав і свобод, надання соціальних благ, а громадяни, у свою чергу, зобов'язані дотримуватися законів, виконувати конституційні обов'язки, сплачувати податки та брати участь у захисті своєї держави. Таким чином, громадянство виступає не лише юридичним фактом належності особи до певної країни, а й вираженням її політичної

ідентичності та правової приналежності до конкретної державної спільноти.

Міжнародна практика виробила низку основних принципів, які визначають порядок і підстави набуття громадянства. Найпоширенішими серед них є принципи “права крові” (*jus sanguinis*) та “права ґрунту” (*jus soli*), що застосовуються більшістю держав світу з урахуванням їхніх історичних, політичних та соціальних традицій. Першим основоположним міжнародно-правовим принципом є (лат. «*Jus Soli*») – означає «право ґрунту», «право землі» [2,с.122]. Принцип “права ґрунту” (*jus soli*) означає, що особа набуває громадянства тієї держави, на території якої вона народилася, незалежно від громадянства її батьків. Основна мета цього принципу полягає у забезпеченні права кожної людини на громадянство та запобіганні випадкам безгромадянства. Він найбільш поширений у країнах Америки — зокрема у США, Канаді, Бразилії, Аргентині, де традиційно велику роль відіграють імміграційні процеси. Принцип “права крові” (*jus sanguinis*) передбачає, що дитина набуває громадянство своїх батьків незалежно від місця її народження. Тобто, якщо хоча б один із батьків є громадянином певної держави, то і дитина автоматично вважається громадянином цієї держави. Цей підхід базується на ідеї спадкової належності до нації та держави через родинний зв’язок. Такий принцип переважає у більшості європейських країн, зокрема у Франції, Німеччині, Італії, Польщі, а також в Україні.

Громадянство має важливе значення для міжнародного права, оскільки саме воно визначає, яка держава має право захищати людину на міжнародній арені. Через інститут громадянства держава здійснює дипломатичний і консульський захист своїх громадян за кордоном. Воно також впливає на визначення національної юрисдикції у справах міжнародного

приватного права, розмежування компетенції держав у питаннях оподаткування, військової служби чи соціальних гарантій. Крім того, громадянство відіграє роль у врегулюванні статусу біженців та осіб без громадянства, а також у забезпеченні участі громадян у виборчих процесах за межами своєї країни.

Отже, громадянство виконує роль своєрідного «моста» між особою та міжнародною спільнотою. Воно забезпечує реалізацію основних прав людини, визначає її правову приналежність до конкретної держави та встановлює підстави для міжнародного захисту.

Список використаних джерел:

1. Черепенко С.А., Костенко І.В. ПОДВІЙНЕ ГРОМАДЯНСТВО В УКРАЇНІ І СВІТІ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. №82 (1). С. 256–259.
2. Макаров М. В. ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ ІНСТИТУТУ ГРОМАДЯНСТВА: JUS SOLI та JUS SANGUINIS. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО».* 2020. №29. С.120–126.

БЕЗКРОВНИЙ Владислав

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
групи 6.02.081.010.23.1

ННІ економіки і права

Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛІЗІЙНОЇ ПРИВ'ЯЗКИ «ЗАКОН МІСЦЯ ЗНАХОДЖЕННЯ РЕЧІ» (LEX REI SITAE) ТА ІНШИХ КОЛІЗІЙНИХ ПРИВ'ЯЗОК У ВІДНОСИНАХ ВЛАСНОСТІ

Регулювання речових прав є одним із найстабільніших інститутів міжнародного приватного права (МПП). Центральне місце в цьому регулюванні посідає колізійний принцип *lex rei sitae* (закон місця знаходження речі). Актуальність аналізу цієї прив'язки та її винятків зумовлена необхідністю чіткого визначення правового режиму майна в умовах активізації міжнародного економічного обігу, коли об'єкти власності часто перетинають кордони або існують у нематеріальній формі.

У законодавстві України, зокрема в Законі України «Про міжнародне приватне право» (далі – Закон), принцип *lex rei sitae* закріплено як генеральну колізійну норму. Згідно зі статтею 38 Закону, право власності та інші речові права на нерухоме та рухоме майно визначаються правом держави, у якій це майно знаходиться, якщо інше не передбачено законом [1]. Ця формула прикріплення має глибоке історичне коріння та

прагматичне обґрунтування. По-перше, вона забезпечує тісний зв'язок між майном та правопорядком, що його захищає. По-друге, це гарантує ефективність виконання судових рішень, адже заходи примусу щодо майна зазвичай можуть бути реалізовані лише владою тієї держави, де майно фізично перебуває [2, с. 185].

Сфера застосування *lex rei sitae* є широкою. Цей статут визначає: перелік об'єктів речових прав, зміст права власності, виникнення та припинення речових прав, а також способи їх захисту. Особливо жорстко цей принцип діє щодо нерухомого майна. У справах щодо нерухомості *lex rei sitae* часто збігається з виключною юрисдикцією судів держави місцезнаходження майна, що робить цей принцип імперативним.

Однак розвиток торгівлі та технологій зумовив необхідність застосування інших колізійних прив'язок, які виступають як спеціальні норми або винятки.

По-перше, це прив'язка *lex loci destinationis* (закон місця призначення) для майна, що перебуває в дорозі (*res in transitu*). Відповідно до ч. 2 ст. 39 Закону, право власності на товар, що перебуває в дорозі за зовнішньоекономічним договором, визначається правом країни, до якої цей товар транспортується, якщо сторони не домовилися про інше [1]. Ця норма є диспозитивною і дозволяє застосувати принцип автономії волі (*lex voluntatis*), що є критично важливим для міжнародної логістики.

По-друге, це прив'язка *lex libri sitae* (закон місця ведення реєстру) для цінних паперів. Оскільки бездокументарні цінні папери не мають фізичного виразу, класичний принцип «місця знаходження» до них застосувати неможливо. Тому ст. 41 Закону встановлює, що права на цінні папери, які обліковуються в реєстрі, визначаються правом держави, у якій цей реєстр ведеться [1].

По-третє, існують спеціальні прив'язки для транспортних засобів. Для суден (морських, річкових, повітряних) та космічних об'єктів, які підлягають державній реєстрації, застосовується *lex banderae* (закон прапора) або закон місця реєстрації. Це пояснюється тим, що такі об'єкти постійно змінюють своє фізичне місцезнаходження, тому прив'язка до території є неефективною, натомість юридичний зв'язок з державою реєстрації є стабільним [3, с. 210].

Отже, система колізійного регулювання речових прав в Україні побудована за ієрархічним принципом. Базовою нормою є *lex rei sitae*, яка забезпечує правову визначеність та суверенітет держави над майном на її території. Водночас, наявність спеціальних прив'язок для вантажів у дорозі, цінних паперів та транспортних засобів свідчить про гнучкість вітчизняного МПП та його адаптованість до потреб сучасного цивільного обігу.

Список використаних джерел:

1. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2709-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 32. Ст. 422.
2. Фединяк Г. С., Фединяк Л. С. Міжнародне приватне право : підручник. 5-ге вид., перероб. і допов. Київ : Атіка, 2012. 496 с.
3. Чубарев В. Л. Міжнародне приватне право : навч. посіб. Київ : Атіка, 2008. 368 с.
4. Дахно І. І. Міжнародне приватне право : підручник. Київ : МАУП, 2004. 410 с.

БІЛОУС Анастасія
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
групи 6.03.073.030.23.1
за спеціальністю 073 «Менеджмент»
освітньо-професійна програма «Логістика»
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У сучасній системі міжнародних відносин дотримання норм міжнародного права є необхідною умовою стабільності, безпеки та співпраці між державами. У світі, де політичні, економічні та гуманітарні процеси тісно переплетені, будь-яке порушення міжнародних норм може мати серйозні наслідки для регіональної чи глобальної безпеки. Саме тому важливо розуміти сутність міжнародних правопорушень як явищ, що відображають відхилення суб'єктів міжнародного права від встановлених правил поведінки.

Міжнародні правопорушення стають підґрунтям для виникнення конфліктів, спорів та відповідальності на міжнародній арені. Їхній аналіз дозволяє визначити межі допустимих дій держав, механізми реагування та способи відновлення порушених прав. У сучасних умовах, коли спектр міжнародних правопорушень розширюється – від порушення договірних зобов'язань до найтяжчих злочинів проти людяності, – вивчення їхньої природи та класифікації є

особливо актуальним.

Міжнародне право розрізняє поняття «міжнародне правопорушення» та «злочин за міжнародним правом», виходячи з характеру порушення. Визначення міжнародно-протиправних діянь міститься у Проекті статей про відповідальність держав, ухваленому Комісією міжнародного права ООН у 2001 році. Згідно зі статтею 1, будь-яке протиправне діяння держави породжує її міжнародну відповідальність. Такі дії вважаються наявними, якщо поведінка (дія чи бездіяльність) може бути приписана державі за міжнародним правом і водночас порушує її міжнародне зобов'язання. Отже, для відповідальності держави необхідно, щоб існувало міжнародне зобов'язання, була дія чи бездіяльність, що його порушує, та настали збитки. Комісія уточнює, що термін «міжнародно-протиправна поведінка» стосується саме дій держави, тоді як поняття «військові злочини», «злочини проти людяності» чи «злочини проти миру» застосовуються до кримінальних правопорушень окремих осіб. Держава відповідає за дії своїх органів будь-якої гілки влади, органів із владними повноваженнями та осіб, що діють від її імені, навіть якщо вони перевищили свої повноваження. Натомість вона не несе відповідальності за дії приватних осіб, які не діяли від її імені, та повстанських рухів. Міжнародно-протиправні діяння тягнуть обов'язок держави відшкодувати збитки (реституція, компенсація, сатисфакція), тоді як злочини за міжнародним правом передбачають кримінальне покарання конкретних осіб національними або міжнародними судами. [1, с 55-56]

Більшість науковців поділяють міжнародні правопорушення на два основні види: **міжнародні делікти та міжнародні злочини.**

Міжнародні злочини — це діяння, що порушують

основні міжнародні зобов'язання, важливі для захисту життєво важливих інтересів світового співтовариства, і вважаються посяганням на міжнародний порядок загалом. Вони є найтяжчими порушеннями міжнародного права та зачіпають інтереси всього людства. Виділяють три групи таких злочинів: міжнародні екстрадиційні, транснаціональні та міжнародно-правові. Екстрадиційний злочин — це діяння, за яке особа може бути видана іншій державі для здійснення правосуддя; екстрадиція є формою міжнародної допомоги у кримінальних справах і здійснюється між двома юрисдикціями. Транснаціональний злочин визнається злочином щонайменше у двох державах і перетинає межі національних юрисдикцій; до таких належать торгівля людьми, відмивання коштів, торгівля зброєю. Міжнародно-правовий злочин — це діяння, кримінальна заборона щодо якого походить безпосередньо з міжнародного права. Окремо виділяють злочини міжнародного характеру — правопорушення, передбачені міжнародними договорами, які не є злочинами проти людяності, але порушують нормальні відносини між державами та шкодять мирній співпраці у різних сферах. [2, с 10-11]

Міжнародні делікти не мають характеру злочинів і не становлять такої суспільної небезпеки, як міжнародні злочини чи злочини міжнародного характеру. Вони можуть бути вчинені будь-яким суб'єктом міжнародних правовідносин, який порушує норми міжнародного права, і тягнуть відповідальність, що часто проявляється у формі самообмежень після визнання своєї неправомірної поведінки. Під час оцінювання дій держави враховують обставини, за яких протиправність може бути знята, що відповідно звільняє її від міжнародно-правової відповідальності. Таке звільнення означає відсутність обов'язку усувати наслідки завданої шкоди, якщо доведено, що правопорушення сталося через певні обставини. До таких

причин належать: вина потерпілої сторони; форс-мажор чи непередбачені події, що роблять неможливим виконання зобов'язань; стан крайньої необхідності, за якого діяння є єдиним засобом відвернення серйозної небезпеки для життєво важливих інтересів держави. Однак посилання на крайню необхідність допустиме лише тоді, коли дії не завдають значних збитків іншій державі та загроза є реальною й невідворотною; держава не може використовувати цю підставу, якщо сама спричинила таку ситуацію або якщо міжнародний договір виключає таке виправдання. Водночас існують й інші факти, що не є підставою звільнення від відповідальності, але усувають саму протиправність діяння — наприклад, чітко виражена згода потерпілої держави або законні дії самооборони відповідно до статті 51 Статуту ООН. Самооборона визнається правомірною лише за наявності збройного нападу, її пропорційності та належного повідомлення Ради Безпеки ООН. Оскільки всі можливі ситуації передбачити неможливо, оцінювання кожного випадку потребує індивідуального підходу. [3, с 130-131]

Отже, Міжнародні правопорушення є складним явищем у системі міжнародного права, включаючи як порушення договірних зобов'язань, так і злочини проти людяності та миру. Вони порушують стабільність і безпеку міжнародних відносин, тому знання їх сутності та видів має велике значення. Розрізнення між міжнародними деліктами та злочинами дозволяє визначити механізми відповідальності та відновлення порушених прав, підкреслюючи різницю між державною та індивідуальною відповідальністю. Аналіз таких правопорушень сприяє розвитку міжнародного права та практичним заходам із запобігання конфліктам, забезпечення миру і стабільного співробітництва між державами.

Список використаних джерел:

1. Бехруз Х. Н., Андрейченко С. С., Грушко М. В. та ін. Міжнародне публічне право: основи теорії : навчально-методичний посібник. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – 252 с.
2. Андрейченко С. С., Владишевська В. В. Міжнародне кримінальне право : навч.-метод. вказівки з підготовки до семінарських занять [Електронне видання] / С. С. Андрейченко, В. В. Владишевська ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2022. – 71 с.
3. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник / А. В. Войціховський ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків : МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. – 544 с.

БОРИСЕНКО Денис

Здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
ННІ менеджменту і маркетингу,
група 6.04.186.010.23.1
Харківській національний економічний університет
імені С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківській національний економічний університет
імені С. Кузнеця

ПИТАННЯ ГРОМАДЯНСТВА У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Громадянство є правовим зв'язком між особою та

державою, який визначає взаємні права та обов'язки. У міжнародному праві питання громадянства займають важливе місце, оскільки вони пов'язані з реалізацією основних прав людини, таких як право на свободу пересування, участь у політичному житті, соціальний захист та інші аспекти правового статусу особи.

У міжнародному праві громадянство розглядається як елемент суверенітету держави. Кожна держава має право самостійно визначати умови набуття та припинення громадянства, проте це право обмежується міжнародними нормами, які забороняють дискримінацію та свавільне позбавлення громадянства [1, с. 25].

Одним із ключових міжнародних документів, які регулюють питання громадянства, є Конвенція про скорочення безгромадянства 1961 року. Вона передбачає, що держави повинні вживати всіх можливих заходів для запобігання ситуаціям, коли люди залишаються без громадянства. Наприклад, дитина, народжена на території держави від батьків без громадянства, має отримати громадянство тієї держави, де вона народилася [2, с. 12].

Міжнародне право також встановлює заборону на свавільне позбавлення громадянства. Згідно зі статтею 15 Загальної декларації прав людини 1948 року, ніхто не може бути свавільно позбавлений свого громадянства або права змінити його [5]. Цей принцип закріплено і в інших документах, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року.

Проблема безгромадянства є однією з найгостріших у сучасному світі. За даними Управління Верховного комісара ООН у справ біженців, понад 10 мільйонів людей у світі не мають жодного громадянства. Відсутність громадянства позбавляє їх доступу до базових прав: освіти, охорони здоров'я,

працевлаштування, а також можливості подорожувати [3, с. 47].

Іншим важливим аспектом є подвійне або множинне громадянство. Під цим поняттям розуміють ситуацію, коли особа одночасно є громадянином двох або більше держав. У міжнародному праві немає єдиного підходу до цього питання: одні країни визнають і допускають подвійне громадянство, інші – суворо забороняють. Наприклад, Франція та Канада визнають множинне громадянство, тоді як Японія та Китай вимагають від особи вибору лише одного громадянства. В Україні подвійне громадянство офіційно не визнається, проте випад...

Окремо розглядається питання громадянства дітей. Визначення громадянства дитини базується на двох принципах: права крові (*jus sanguinis*) та права ґрунту (*jus soli*). Згідно з першим принципом, дитина набуває громадянство батьків, незалежно від місця народження. Другий принцип означає, що громадянство надається за фактом народження на території певної держави. Більшість європейських країн застосовують змішану систему, яка враховує обидва принципи.

Питання громадянства також має велике значення у контексті міжнародної міграції. Масові переміщення населення, біженство, трудова міграція створюють нові виклики для національних систем громадянства. Багато держав змушені переглядати своє законодавство, аби запобігти виникненню випадків безгромадянства або подвійної лояльності. У цьому контексті важливу роль відіграють міжнародні угоди та співпраця між державами.

Значну увагу міжнародне право приділяє також процедурі зміни громадянства. Людина має право добровільно змінити громадянство, але така зміна повинна здійснюватися відповідно до законів обох держав — тієї, громадянство якої особа залишає, і тієї, громадянство якої вона набуває. Міжнародні договори регулюють порядок уникнення

безгромадянства під час таких переходів.

Крім того, сучасні реалії породжують нові виклики, пов'язані з громадянством у цифрову епоху. З'являються ініціативи щодо створення так званого «цифрового громадянства», яке надається незалежно від державних кордонів. Прикладом може бути проект «Е-резиденція» в Естонії, що дозволяє іноземним громадянам вести бізнес і користуватися електронними послугами цієї держави без фактичного проживання на її території. Такі новації ставлять перед міжнародним правом питання про юридичне визнання подібних форм громад...

У підсумку можна зазначити, що питання громадянства у міжнародному праві залишаються надзвичайно актуальними. Вони стосуються не лише юридичного статусу людини, але й основоположних прав і свобод, її можливостей реалізовувати себе в суспільстві. Міжнародне співтовариство має забезпечити такі умови, за яких кожна особа матиме право на громадянство, не буде позбавлена його свавільно і зможе змінювати його за власним бажанням.

Отже, громадянство є не лише формальним зв'язком між державою та особою, але й важливим інструментом реалізації прав людини. Його стабільність, справедливість і гуманність є показниками рівня розвитку держави та міжнародного правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Лукашук І. І. Міжнародне право: Загальна частина. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 320 с.
2. Конвенція про скорочення безгромадянства від 30 серпня 1961 р.
3. Буроменський М. В. Міжнародне публічне право: підручник. — К.: Право, 2019. — 520 с.

4. Федоренко В. Л. Права людини в міжнародному праві.
— Харків: Право, 2021. — 256 с.
5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р.

BRUSILTSEVA Hanna
Ph.D. , Associate Professor,
Department of Legal Regulation of Economy
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

THE ROLE OF CJEU CASE LAW IN SHAPING THE EU HUMAN RIGHTS PROTECTION MECHANISM

Human Rights protection and respect are main components of the EU's founding aims and guiding principles. Although the Maastricht Treaty and the Amsterdam Treaty only included broad references to Human Rights and Democracy, neither Treaty provided an explicit list of Human Rights. The Lisbon Treaty as the beginning of a new age for the European Union's governance of Human Rights and Democracy represents a major breakthrough in terms of Human Rights protection from a legal perspective [1]. The establishment of new "mechanisms" of Human rights protection which are new and unique to the European Union through the provisions in the Lisbon Treaty. New mechanisms for Human Rights protection include several different types of institutions set forth in binding Treaties and a description of the scope of each of these institutions and a list of member states' obligations. It is also important to note, the decisions of the Court of Justice of the European Union (CJEU), also known as case law, have been essential in creating robust and efficient mechanisms for Human Rights protection. The Court has recognized the existence of a number of Fundamental Rights as General

Principles of EU Law and has interpreted those Fundamental Rights in a manner that will make them more effective in protecting the fundamental Freedoms of all Member Nations.

Contemporary international relations concerning human rights protection have attracted the attention of numerous domestic and international researchers. Their studies explore different dimensions of human rights enforcement mechanisms, including the activities of international institutions, EU bodies, and specific structural elements of these systems, as noted in the works of foreign and national scholars such as Y. Nakanishi, J. Wouters, L. Beke, N. Hachez, A.L. Chane, K. Raube, B. Tubić, O. Melnyk, M. Hryb, etc. Thus, Y. Nakanishi compares coherence between EU`s internal human rights protection mechanism and external relations with the similar institutions outside [2]. B. Tubić in his work [3] describes the current status of human rights in the European Union legal system. Ukrainian scholar O. Hryb analyzed system of general principles of human rights protection and features of their implementation in Ukrainian law.

The purpose of this study is to reveal the role of the case law of the Court of Justice of the EU in shaping the mechanism for the protection of human rights.

General frameworks of forming of human rights protection mechanism were established by founding treaties. Thus, The Maastricht Treaty affirms the set of foundational values which consists from following: The Union is built upon respect for the dignity of all mankind, a commitment to freedom, democracy and equality, adherence to the rule of law and human rights, particularly those of individuals belonging to minorities. The Treaty on the Functioning of the European Union provides a more detailed framework for these principles. The TFEU prohibits any form of discrimination (see e.g., Article 18 of the TFEU) based on an

individual's nationality; the TFEU allows the Union to establish legislation against discrimination (see Article 19 of the TFEU). Additionally, the TFEU establishes avenues for judicial recourse by means of individual action in relation to the enforcement of the rights contained within the TFEU. Moreover, the TEU defines the requirement that Member States "shall provide effective remedies to ensure the full legal protection of rights within the framework of the law established by Union law" (Article 19(1) TEU), thereby reaffirming the notion that EU institutions and national governmental bodies are both legally responsible for the enforcement of rights through judicial protection mechanisms. Lastly, the specific contents of the EU Charter of Fundamental Rights provide comprehensive measures and protections for rights within the EU and form part of the primary law of the EU by virtue of Article 6(1) TEU. The Charter identifies rights and principles comprehensively from traditional civil liberties to social rights and data protection and is enforceable by both the EU and Member States "in the implementation of Union law" (Article 51(1) of the Charter). It has provisions to provide coherence with other human rights and provides an example in respect of Article 52(3), which states that rights that fall within the scope of both the Charter and the European Convention on Human Rights (ECHR) must share "the same meaning and scope" unless the EU provides for greater human rights protection than specified within the ECHR. In addition, Article 53 of the Charter expands upon the notion that the interpretation of the Charter cannot limit or lessen human rights protection from other relevant instruments (such as EU law, ECHR, or national constitutions).

Although the Charter was ratified and enacted after its passing, up until that point, the CJEU had already accumulated a vast amount of case law concerning human rights and their place

within the European Union's (EU) overall legal framework. In 1969, in the case of *Stauder*, the CJEU ruled that "fundamental human rights have been incorporated into the general principles of Community Law" and also are protected by the CJEU itself. This was in light of fears at the time about how the concept of EU law being above all other laws may allow for EU actions to take precedence over national constitutional rights. In 1970, the CJEU declared in the case of *Internationale Handelsgesellschaft* that respect for overall fundamental rights is a precondition for determining the legality of any EU act(s), as these rights stem from the common constitutional traditions held amongst all EU Member States. The CJEU also stated in *Nold* (1974) that the provisions of any international treaties or agreements concerning human rights that the EU Member States are party to; primarily the European Convention on Human Rights (ECHR), also would aid with establishing EU fundamental rights standards. The CJEU, by its innovative application of the law, has "constitutionalized" human rights in the EU due to the absence of a formalised written Bill of Rights when it first began.

Now, with a Charter that is legally binding, the CJEU can now actively review EU legislation and any implementing actions taken by a member state against the Charter and can ensure compliance with Fundamental Rights. As a result, The CJEU serves an important function of protecting fundamental rights through several means:

Judicial review of all EU legislation. The CJEU has the authority to declare any measure adopted at the European level (regulations, directives, etc.) illegal for violating an individual's rights as defined by the EU Charter of Fundamental Rights. Since the Charter's entry into force, the Court has issued many landmark decisions declaring invalid European legislation on legal grounds. In

October 2014 in Digital Rights Ireland, for instance, the CJEU struck down the Data Retention Directive on the basis that it disproportionately infringed upon both individuals' rights to privacy and data protection under Articles 7 and 8 of the Charter. In 2011, the Court declared the exception in an insurance directive incompatible with the Charter's anti-discrimination principles (the principle of gender equality). More significantly, even before the Charter came into force, the Court in its Kadi judgment (2008) stated that the EU must comply with all fundamental rights when adopting and applying measures implementing U.N. sanctions. The CJEU held that EU regulations must respect fundamental rights. Consequently, through these cases and others, the CJEU makes sure that all EU institutions are held accountable for their actions and adhere to fundamental rights.

Enforcing Rights in Member State Action: Through CJEU jurisprudence, it is emphasized that when a national authority acts “in the scope” of EU law, it must meet the fundamental rights standards established by EU institutions as specified within Article 51(1) of the Charter of Fundamental Rights. The CJEU outlined this principle in cases such as Wachauf (1989), which required that Member States respect fundamental rights when giving effect to an EU agriculture policy; likewise, in ERT (1991), the CJEU determined that Greece was required to attain EU fundamental rights before limiting TV broadcasts due to a derogation from the EU free movement rules. The Court further clarified that this principle applied to all instances where a national authority “implements” an obligation or is “within” EU law by recognizing it last applied in Åkerberg Fransson (2013) regarding penalties for non-compliance with EU tax obligations. The Court of Justice of the European Union (CJEU) is the final authority for ensuring that the implementation of European Union (EU) law by Member States is consistent with

Fundamental Rights, usually by means of the Preliminary Ruling Procedure. If CJEU finds that a piece of National Legislation violates EU rights, then that legislation must either be amended or disapplied.

Articulation of Rights Standards: The court uses its judgment to define the content of rights and limits under which these rights can be limited. While the rights in the Charter are not absolute, Article 52 of the Charter gives the courts the power to limit rights based on specific conditions: they must be lawful, necessary and proportionate to the purpose sought after while respecting the essence of the rights being limited. The Court has developed the doctrine of proportionality as precedent to demonstrate how all restrictions against rights should advance legitimate purposes. *Schmidberger v. Austria* (2003) is an example where the court weighed the importance of the free movement of goods against the demonstrators' right of expression and assembly. The court decided it was proportional to allow Austria to allow a protest that interfered with trade. In *Omega v. Germany* (2004), the Court upheld Germany's prohibition on a "laser-tag" game, reasoning it violated a fundamental principle of human dignity. By doing so, the Court was able to integrate human rights into the interpretation of all aspects of EU law, including EU competition law, data protection, immigration law, and criminal law.

This is an incomplete list of how European Union law's (EU) architecture of rights has developed incrementally through important court decisions from basic recognition of rights as general principles through the establishment of ties between EU law and common human rights traditions (early 1970s); through the clarification that Member States continue to be responsible for protecting rights when they are acting under EU the auspices (1980s -1990s); through an assertion that the EU will defend the right to independence despite

external pressures (2000s -case Kadi); and an absolute defense of privacy and dignity in new contexts (2010s -data cases); and finally a balance between a balance between unity /diversity (Melloni). Each one of these decisions not only provided a remedy for specific instances of injustice but created precedent for future actions of both institutions and States. For example, following Digital Rights Ireland, there were more careful drafts of directives regarding the retention of data, upon Schrems, international partners know they must respect the EU data rights; upon NS and LM, the trust between Member States in respect of mutual cooperation within the area of Freedom Security and Justice, is tempered by a need for a "safety valve" for the protection of rights.

In conclusion, the European Union (EU) has put into place a comprehensive, multilayered human rights protection methodology. Through its two main sources of law (Treaties and the Charter), the EU has established binding obligations to protect fundamental human rights, and provides means to enforce those obligations. The Court of Justice of the European Union (CJEU) plays a key role in interpreting these treaties and the charter, establishing the extent to which EU institutions, as well as member states when exercising their responsibilities under EU law, must adhere to those standards.

References:

1. J. Wouters, L. Beke, N. Hachez, A.L. Chane, K. Raube Enhancing cooperation between the European parliament and EU national parliaments on EU human rights policy, Publications Office, 2014, <https://data.europa.eu/doi/10.2861/52456>
2. Nakanishi, Y. (2018). Mechanisms to Protect Human Rights in the EU's External Relations. In: Nakanishi, Y. (eds) Contemporary Issues in Human Rights Law. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-10-6129-5_1

3. Tubić, B. (2024). Human Rights Protection in the European Union. Central European Journal of Comparative Law, 5(2), 311–326. <https://doi.org/10.47078/2024.2.311-326>

4. O. Melnyk. Extrajudicial institutions in the sphere of human rights protection in the EU/ International scientific journal «Grail of Science» № 14-15 (May, 2022) https://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/7674/1/Extrajudicial_instit.pdf

В'ЮГОВ Павло

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

ННІ економіки і права,

група 6.02.081.010.23.1

Харківській національний економічний університет

Імені С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківській національний економічний університет

імені С. Кузнеця

МІЖНАРОДНІ ДОГОВОРИ ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Міжнародне приватне право (далі – МПП) регулює приватні правовідносини з іноземним елементом. Воно не має власних автономних джерел: норми МПП містяться в актах національного та міжнародного права [1, с. 128]. Джерелами МПП є внутрішнє законодавство, міжнародні договори, звичаї, судова та арбітражна практика, тощо [2, с. 273]. У цій системі міжнародні договори є одним із найважливіших і навіть

універсальних джерел: вони містять як матеріальні норми, так і колізійні правила, що застосовуються до приватних відносин між особами з різних держав [1, с. 128].

Міжнародний договір – це угода двох і більше держав, яка встановлює в певних відносинах права та обов'язки сторін [1, с. 128]. Такі договори формують загальні норми міжнародного приватного права: вони мають прямий вплив на правовідносини між особами з різних країн, "попереджають виникнення колізій" між національними законами або містять правила вирішення цих колізій [1, с. 128]. У МПП міжнародні договори можуть містити різні положення: правила про вибір застосовуваного права, визнання та виконання іноземних судових рішень, підсудність (юрисдикцію) у спрах між іноземцями та ін [2, с. 274]. Вчені підкреслюють, що міжнародні договори безпосередньо впливають на приватні відносини в глобальному масштабі [2, с. 278].

Держави-учасниці, домовляючись про вирішення певних питань, можуть узгодити у договорах спеціальні колізійні норми. Наприклад, така угода може передбачати, що для договорів певного виду застосовується право однієї з країн, або що рішення суду однієї держави визнається й виконуються в іншій за спрощеною процедурою. Таким чином, міжнародні договори часто виконують уніфікаторську функцію: уніфікують або гармонізують правила приватних відносин у міжнародному обігу. У багатьох випадках міжнародний договір є універсальним джерелом МПП, що містить і матеріально-правові, і колізійні норми, які визначають правові наслідки «зіткнення» правових систем різних держав [1, с. 128]. При цьому самі договори можуть бути дво- та багатосторонніми, спрямованими на різні сфери співпраці – від торгівлі та інвестицій до сімейно-цивільних відносин. Як один з авторитетних науковців зауважує, міжнародні договори мають

«авторитетний характер» не лише як обов'язкові зобов'язання сторін, але й тому, що після імплементації вони входять до внутрішнього права держави [2, с. 278].

В українському правовому просторі роль міжнародних договорів закріплена на законодавчому рівні. Зокрема, згідно зі статтею 3 Закону України "Про міжнародне приватне право", якщо міжнародним договором передбачено правила, відмінні від норм цього Закону, застосовуються правила саме договору [3]. Іншими словами, міжнародні угоди мають пріоритет перед колізійними нормами національного законодавства. Відтак для учасників приватних відносин з іноземним елементом обов'язковим є врахування ратифікованих Україною угод: вони автоматично стають частиною вітчизняного МПП. Зазначимо, що Україна є стороною великої кількості таких договорів – понад 2000 двосторонніх угод із різними державами, які регулюють як публічні взаємини між країнами (про дружбу, співробітництво), так і приватноправові аспекти (уникнення подвійного оподаткування, правова допомога тощо) [2, с. 278].

До найвідоміших джерел МПП належать, зокрема, Венська конвенція 1980 р. про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (CISG), яку Україна ратифікувала у 1990–1991 рр., а також різноманітні конвенції Гаазької конференції (про примусове виконання рішень, про вибір застосовного закону, про служби та докази за кордоном тощо). Інші міжнародні договори містять спеціальні колізійні правила або норми про захист прав (наприклад, інвестиційні угоди, торговельні конвенції, двосторонні угоди про правову допомогу чи врегулювання майнових відносин з «іноземним елементом»). На практиці ефективність цих договорів залежить від їх ратифікації та адаптації на національному рівні, а також від інтерпретації судами. У будь-якому разі міжнародні договори значною мірою визначають сучасні підходи до врегулювання приватних спорів

із іноземним елементом.

Таким чином, міжнародні договори є ключовим джерелом міжнародного приватного права, бо формулюють загальнообов'язкові норми поведінки для учасників транскордонних відносин. Вони не лише уніфікують правила застосування права та визнання іноземних рішень, але й надають державам можливість адаптувати конфліктні норми до конкретних сфер співпраці. В українській правовій системі це підтверджено окремим пріоритетним статусом таких угод. Врахування ратифікованих міжнародних договорів забезпечує сталість та передбачуваність розвитку приватноправових відносин за участю України у глобальному просторі.

Список використаних джерел:

1. Марченко Д. В. Міжнародний договір як джерело міжнародного приватного права. 2021. С. 127–129.
2. Грабинський М. Місце міжнародного договору в системі джерел міжнародного приватного права. Наукові інновації та передові технології. 2023. № 5(19). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5\(19\)-271-281](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5(19)-271-281).
3. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

БАГАНОВА Ірина

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківський національний економічний університет
імені С.Кузнеця

ФОРМИ ВЛАСНОСТІ ДРЕВНЬОМУ РИМІ ТА СПОСОБИ ЇХ ЗАХИСТУ

Найдавнішим та єдиним видом права власності у Стародавньому Римі було право квіритської власності. Воно регулювалося нормами квіритського права (*jus civile*), захищалося позовами і характеризувалося такими ознаками: його суб'єктами були лише римські громадяни - квірити; об'єктами були речі, що манципувалися; суворо встановлені способи набуття цього права: манципація (*manipatio*) та поступка права (*in jure cessio*).

Квіритське право власності було суто римським, національним, мало замкнутий, консервативний характер. Поки Рим являв собою державу-місто, воно відповідало внутрішнім потребам держави та рівню розвитку майнових відносин. Але з виходом Риму за межі своїх міських стін квіритське право власності стало перешкодою у розвиток не лише цивільного обігу, але й самого права власності [1, с. 11].

Тому з розвитком товарно-грошових відносин поряд із правом квіритської власності виникло бонітарне (преторське) право власності. Воно виникало при відсутності будь-якого із ознак, що були характерні для квіритського права власності (наприклад, недотримання обряду манципації при відчуженні речі). Якщо річ набувалась без дотримання манципації, то право власності до набувача не переходило. Відчужувач речі

залишався квіритським власником, а набувач ставав тільки добросовісним володільцем речі [2, с. 322].

Право квіритської власності останній отримувач лише після придбання давності (один рік для рухомих речей і два роки для нерухомих). Відчужувач речі виходячи з формально збереженого його права квіритської власності міг витребувати продану їм річ, не дивлячись на те, що вона фактично була передана продавцем покупцеві, і продавець отримав неї обумовлену ціну. У силу формалізму римського цивільного права ця вимога задовольнялася. Крім того, покупець у разі втрати або викрадення у нього придбаної речі не мав можливості пред'явити власний позов. Претор, виявивши таку невідповідність норми цивільного права таким складним фактичних відносин, вчинив дії для усунення цього протиріччя [2, 329-331].

Таким чином, хоча річ, що манципується, придбана з порушенням правил, не ставала квіритською власністю, вона визнавалася складовою майна набувача (*in bonis*). Такі придбання пізніше стали називати бонітарною, або преторською власністю.

Таке право власності визнавалося та захищалося преторським едиктом, хоча не мало визнання з боку норм консервативного квіритського права. Бонітарне, або преторське право власності протиставлялося праву квіритської власності.

За словами римського юриста Гая, стався розподіл права власності. Одна особа могла бути власником з права цивільного (квіритського), інше - по праву преторському. Однак всі реальні вигоди та повний захист права власності були надані бонітарному власнику. Право квіритського власника стали називати «голим» правом. Тим самим претор визнавав таким, що втратив значення, поділ речей на манциповані і

неманциповані. Манципація як спосіб набуття права власності також фактично скасувалась.

Таким чином, було усунуто формальні обмеження права квіритської власності, і паралельно виникло право бонітарної власності. В класичному римському праві право квіритської власності та право бонітарної (преторської) власності існували паралельно. У подальшому роздвоєння права власності стало номінальним, а у Кодексі Юстиніана взагалі усунуто.

Право власності переґрінів розвивалося одночасно з преторським, але виділилося в особливий вид, так як переґріни мали особливий статус, зокрема мали менший обсяг прав, ніж римські громадяни (квірити). Право власності переґрінів регулювалось нормами права народів (*jus gentium*).

Право провінційної власності. З веденням загарбницьких війн та розширенням території римського держави виникло право власності на землі у провінціях. Землі підкорених Римом народів не належали до манципованих речам і, отже, не могли бути предметом права квіритської власності. Землі в провінціях ставали власністю римського народу, сенату чи імператора, тобто ставали державними. Фактично земельні наділи перебували у користуванні колишніх власників - провінціалів [3, с. 92].

У класичному римському праві паралельно існували різні види права власності. Виникнення права власності конкретної особи на певну річ римські юристи пов'язували зі способами набуття права власності та титулом набуття. Під способами придбання вони розуміли факти, настання яких призводить до виникнення права власності у конкретної особи. Титулом придбання називали юридичні факти, що є правовою основою виникнення права власності.

В римському праві з найдавніших часів усі способи

набуття права власності поділялися на два види - первісні та похідні.

Первісні способи - це способи набуття, за яких право власності набувача виникає або вперше, чи незалежно від волі попереднього власника.

До первісних відносили такі способи: захоплення безхазяйної речі (заволодіння) - *occupatio rei nullius*. У Законах XII таблиць було закріплено правило: річ, не вилучена з обороту, але й не має власника, надходить у власність того, хто перший її захопить (заволодіє) з наміром привласнити собі. Нічийна (безхазяйна) річ слідує за першим, хто її захопив. До таких речей відносили: речі, що не мають власника (дикі тварини, риба у річці, ягоди у лісі); речі, кинуті власником, тобто ті, від яких він відмовився.

Але не можна змішувати викинуті речі з втраченими. Власник, втратив володіння річчю, не втрачає права власності на неї. Тому втрачені речі не можуть бути об'єктом захоплення, оскільки є нічийними

Питання про те, в якому випадку слід визнати річ покинутою або втраченою, вирішувалося на підставі аналізу обстановки кожного конкретного випадку. Якщо особа знаходила якусь більш менш цінну річ, то слід вважати, що річ втрачена. Особа, яка знайшла втрачену річ, мала бути шукати її власника, інакше ця особа визнавалася злодієм. Витрати, пов'язані із зберіганням речі і пошуком її власника, особа вправі було покласти на останнього, при цьому спеціального винагороди за знахідку римське право не передбачало; вороже майно [2, с. 329-331].

Особливий правовий статус визначався для скарбу. За загальним правилом, заховані речі взагалі продовжували перебувати у власності тієї особи, яка їх заховала. Але якщо

речі сховані так давно, що невідомо ким і коли це зроблено, і немає можливості встановити і знайти їх власника, вони визнавали скарбом (*thesaurus*). У стародавньому праві скарб визнавався складовою частиною речі, в якій він захований, і тому належав її власнику. Але в класичному праві було встановлено нове правило: половина скарбу надходила у власність того, хто його знайшов, а друга половина - власнику речі, в якій був прихований скарб.

Переробка речей (*Spedficatio*) - створення з чужих матеріалів нової речі (наприклад, виготовлення вина з чужого винограду, вази з чужого металу, меблів з чужих дошок). Якщо і працю, і матеріал належали одній особі, питання про право власності вирішувалося просто. Але якщо переробці зазнав чужий матеріал, то виникало питання: кому належить право власності на створену річ - власнику матеріалу чи виробнику?

Питання про право власності вирішувалося класичними юристами по-різному. У законодавстві Юстиніана це питання було вирішено наступним чином. Якщо, попри переробку, річ можна повернути в початковий вигляд (наприклад, вазу з металу переплавити в злиток металу), річ належить власнику матеріалу. Якщо ж це неможливо, річ стає власністю того, хто зробив переробку (специфіканта). Але він повинен був відшкодувати власнику матеріалу його вартість. За правом Юстиніана специфіканти ставали власниками і в тому випадку, якщо до чужого матеріалу додав свій власний.

Поєднання (*accessio*) та змішання речей (*commixtio*). Маються на увазі різні випадки поєднання речей, що належать різним власникам. Римські джерела мають багату казуїстику даному питанню та наводять різні варіанти поєднання та змішування речей. Так, рухомі речі можуть поєднуватися за допомогою змішування сипких предметів (наприклад, зерна) та

несипких предметів (дорогоцінний камінь у чужій обручці, вишивка на чужій сукні). Можливе поєднання рухомої речі і нерухомої (засівання зерна на чужій ділянці). В римських джерелах є приклади поєднання і нерухомих речей: нашарування, що збільшило берег; утворений у річці острів. Поєднання речей мало місце у випадках, коли одна річ поглиналася іншою так, що перетворювала всю складову частину і самим втрачала своє самостійне існування, отже, надходила у власність того, кому належала основна річ.

Власник колоди не мав права вимагати його назад, поки воно становило частина будинку. Поєднання мало місце у випадках посівів, насаджень, зведення будівель на чужій землі - все це прирощення землі і за римським правом належить власнику землі. Сюди ж належали намівання земель до річкових берегів.

Змішування речей - це таке їх поєднання, коли неможливо встановити, яка з них поглинула іншу. В результаті змішання однорідних речей виникало право спільної власності двох чи кількох осіб.

Передача речі (traditio) була найважчим і найпоширенішим способом набуття права власності. Не всяка передача речі вела до переходу права власності. Коли власник віддавав свою річ на зберігання, в користування, він також робив передачу, але в цих випадках передача не супроводжувалася переходом права власності.

Отже, передача передбачала поєднання двох умов. По-перше, була потрібна сама передача речі - фактичне вручення її з рук відчужувача в руки набувача або відповідну символічну дію, що свідчить про передачі (наприклад, вручення ключів від проданого будинку). По-друге, передача речі повинна бути здійснена на справедливій підставі - при взаємній волі сторін на

відчуження та придбання, вираженої в договорі (купівлі-продажу, дарування, міни).

Проте, з плином часу, традиція набула ширшого застосування, охопивши все майно та поширившись на всіх суб'єктів права. Фінальною точкою цієї еволюції стало її закріплення в Кодифікації Юстиніана де, завдяки своїй прозорості та практичності, цей спосіб був офіційно визнаний пріоритетним засобом для переходу права власності.

Право власності втрачалось (припинялося): якщо річ гинула фізично чи юридично; якщо власник відмовлявся від свого права на річ (передавав право власності іншій особі або просто викинув річ); якщо власник позбавлявся права власності без своєї волі (конфіскація речей; придбання права власності на річ іншою особою через давність володіння).

Право власності як основне майнове право римських громадян захищалося за допомогою різних правових засобів, мають мету надати можливість власнику безперешкодно користуватися своєю річчю. Способи, методи та форми охорони права власності досить різноманітні. Розглянемо лише речово-правові засоби захисту права власності, які римське право розробило достатньо ґрунтовно.

Захист права власності здійснювався речовими позовами, які діють проти будь-якого порушника. До них відносили: віндикаційний позов (*actio rei vindicatio*); негаторний позов (*actio negatoria*); прогібіторний позов (*actio prohibitoria*); публіційський позов (*actio publiciana*).

Віндикаційний позов пред'являвся у випадках, коли одна особа стверджувала, що є власником речі, яка знаходиться у володінні іншої особи, і з цієї підстави вимагала повернення речі [3, с. 101].

Позивачем виступав власник речі, який не мав

фактичного володіння. Відповідачем - фактичний володар річі.

Предметом позову була річ зі усіма плодами і доходами.

Недобросовісний власник відповідав за стан річі за період володіння. Мав відшкодувати вартість плодів, отриманих за весь період володіння річчю, але не тільки фактично одержаних, а й тих, які він міг отримати при належній дбайливості. Недобросовісному власнику відшкодовувалися лише витрати, пов'язані із збереженням річі. Крадію ніякі витрати на річ не відшкодовувалися.

Негаторний позов. Власник річі потрібен в захисту і тоді, коли річ залишалася в його володіння, а хтось користувався його річчю так, ніби мав право на річ (наприклад, проганяв худобу через ділянку, посиляючись на нібито право прогону) [3, с. 102]. Тоді виникає підстава пред'явлення негаторного позову. Негаторний позов - позов про усунення порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння річчю. Цей позов передбачав захист повноти права власності від будь-яких незаконних обмежень та вимог. На відміну від віндикаційного позову негаторний позов давався власнику і висувався проти ненаділеного правом річчю особи.

Прогібіторний позов пред'являвся тоді, коли треті особи своєю поведінкою заважали власнику нормально здійснювати своє право власності. Наприклад, зведення стіни, що відгорає будинок, перешкоджало доступу світла у вікна сусідського будинку. Визнавши цей позов обґрунтованим, суд зобов'язував відповідача усунути перешкоду і наслідки досконалих дій і не вчиняти такі дії у майбутньому.

Публіційський позов було запроваджено претором для захисту преторського (бонітарного) права власності. За своєю конструкцією він був таким, як і віндикаційний позов, який було застосовуватися захисту бонітарної власності.

Список використаних джерел:

1. Мирза, С. С. Основи римського права. Альбом схем : Наочний посібник. Одеса : ОДУВС, 2014. 167 с.
2. Підпригора, О. А., Харитонов, Є. О. Римське право : підручник. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
3. Основи римського приватного права : підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін. ; за заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Харків : Право, 2008. 224 с.

ВАСИЛЬЄВ Андрій,

кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник лабораторії дослідження
проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ РЕФОРМ²

Трансплантація органів і тканин людини фактично є показником рівня розвитку медицини в державі. Як науково обґрунтований метод лікування вона почала формуватися із кінця XIX століття, беручи свій початок від пересадки тканин і

² *Примітка.* Тези підготовано на виконання теми фундаментального дослідження лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я НДІ ВПЗ «Кримінальна відповідальність за правопорушення у сфері охорони здоров'я: євроінтеграційний аспект» (номер реєстрації в УкрІНТЕІ 0124U005235).

поступово втілюючись у пересадку органів людини. Світова медична практика свідчить, що в наш час проводяться операції щодо трансплантування таких людських органів: нирки, серця, печінки, легень, підшлункової залози і навіть кишки; крім того, тканин: рогівки ока, шкіри, кісткової тканини, серцевого клапана, кровоносних судин. У деяких країнах Європи за останні роки успішно здійснені трансплантації цілих кінцівок (руки, передпліччя) [1, с. 58]. В розвинутих країнах трансплантація органів вже почала суттєво впливати на тривалість і якість життя населення, оскільки успішно проведена трансплантація може подовжити життя людини іноді більше ніж на 25 років [2, с. 4].

Звертає на себе увагу той факт, що не зважаючи на те, що однією із знакових подій для розвитку трансплантології стала операція з пересадки трупної нирки, проведена у 1933 році українським хірургом Ю. Ю. Вороним у м. Херсоні, в нашій державі трансплантологія довгий час залишалася на, можна сказати, стартовому рівні. За даними Міністерства охорони здоров'я України, за часи незалежності проводились лише поодинокі посмертні органні трансплантації, а від живого донора було проведено всього кілька десятків пересадок [3].

Щоденна клінічна реальність трансплантації набуває важливого значення, як індивідуального, так і соціального, спонукаючи суспільство зайняти позицію сприяння необхідним заходам охорони здоров'я і законодавчої політики, щоб вирішити проблему пошуку органів для пересадження [1, с. 63].

Так, в Україні свого часу було прийнято два закони, що регулювали порядок трансплантації органів і тканин людини: Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» від 16 липня 1999 року (наразі вже втратив чинність) та Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17 травня

2018 року. Останній починаючи з 2019 року був неодноразово суттєво змінений та доповнений. Зокрема у 2025 році до цього нормативного акту було внесено такі знакові зміни:

1) передбачено створення Національного трансплантологічного комітету;

2) уточнено умови автоматизованого пошуку пари «донор-реципієнт»;

3) дозволено застосування трансплантації за принципом «доміно» (коли здійснюється пересадка анатомічного матеріалу людини від одного реципієнта іншому (другому), при цьому перший реципієнт отримує анатомічний матеріал від донора-трупа, а другий реципієнт отримує анатомічний матеріал від першого реципієнта);

4) дозволено дітям бути донорами кісткового мозку для власних батьків;

5) уточнено умови родинного прижиттєвого донорства анатомічних матеріалів, а саме – наразі донорами можуть бути повнолітні неповнорідні брати і сестри;

6) конкретизовано щодо заборони вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації у будь-яких осіб, які загинули внаслідок бойових дій [4; 5].

Перелічені положення не лише не суперечать нормам європейського законодавства, а й спрямовані на інтеграцію та подальший розвиток у національному законодавстві України положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а також Директиви 2004/23/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 31 березня 2004 року про встановлення стандартів якості та безпеки для донорства, отримання, перевірки, обробки, консервації, зберігання та розповсюдження людських тканин і клітин [6].

Трансплантація – не просте питання і з медичної, і з правової, і з морально-етичної точок зору (а особливо загостреним є релігійний аспект). Основними проблемними питаннями у цій сфері можна визнати:

- 1) наявність корупції в медичній сфері;
- 2) відсутність єдиного підходу в термінології, яка використовується для визначення факту смерті («церебральна», «серцева», «клінічна» та ін.), що породжує певне непорозуміння, а також страх перед можливою необ'єктивністю при діагностуванні смерті донора медичними працівниками і розпорядженні дарованими органами;
- 3) існування усталеної концепції пошани тіла мертвого, яка впливає із його матеріальної інтегральності;
- 4) нечіткість способів вияву особистої згоди, що призводить до прогалин у захисті особистої волі потенційного донора [див. 1, с. 58];
- 5) наявність та високий ступінь латентності кримінальних правопорушень як безпосередньо за ст. 143 КК України («Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини»), так і пов'язані із ними. Адже, як влучно зазначає Г. Т. Терешкевич, попит на донорський матеріал призвів до розвитку морально не прийнятних способів отримання трансплантатів людини, що супроводжуються широким спектром учинення злочинів [1, с. 63]. Серед таких злочинів: убивство (ст. 115 КК України), заподіяння тілесних ушкоджень (статті 121, 122, 125 КК України), незаконне проведення абортів або стерилізації (ст. 134 КК), незаконне розголошення лікарської таємниці (ст. 145 КК), незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК), підміна дитини (ст. 148 КК), службове підrobлення (ст. 366 КК) тощо.

За даними Українського центру трансплант-координації

в 2019 р. було виконано 78 трансплантацій, у 2020 р. – 129, у 2021 р. – 316, у 2022 р. – 384, в 2023 р. – 589 [7], а в 2024 р. – 516 трансплантацій [8]. Отже, з моменту змін в законодавчому регулюванні порядку трансплантації анатомічних матеріалів людині кількість відповідних операцій набула тенденції до збільшення (за невеликим зменшенням у 2024 р.).

Кількість вищевказаних операцій доцільно співставити із кількістю облікованих правопорушень за статтею 143 КК України. За останні 10 років відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора (тобто з моменту передачі обліку кримінальних правопорушень в державі) в Україні було обліковано таку кількість кримінальних правопорушень за ст. 143 КК України: у 2014 р. – 3 кримінальних правопорушення, у 2015 р. – 5, у 2016 р. – 0, у 2017 р. – 2, у 2018 р. – 2, у 2019 р. – 2, у 2020 р. – 1, у 2021 р. – 4, у 2022 р. – 4, у 2023 р. – 3, у 2024 р. – 27 кримінальних правопорушення [9]. Таким чином, можна констатувати, що кількість кримінальних правопорушень за ст. 143 КК України залишалася більш-менш стабільно мізерною як до, так і після зазначених змін у законодавстві.

Важливо відзначити, що деякі зміни, внесені у 2025 р. до Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» викликані сучасними умовами, в яких перебуває наша держава з 24 лютого 2022 р. Так, ч. 4 ст. 17 Закону щодо вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантів у померлих осіб доповнено пунктами 5 та 6, в яких зазначено, що забороняється таке вилучення в осіб із складових сил оборони та сил безпеки, які загинули при виконанні ними службових обов'язків в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та в осіб, які загинули (померли) внаслідок збройної агресії проти України. Такі зміни до

ключового нормативного акта у сфері регулювання трансплантації анатомічних матеріалів людині є нагальними, адже ця тема неодноразово використовувалася російською дезінформацією з метою спекуляції.

Головними фейками, що ширяться Інтернет-простором ще з 2014 р. є: 1) Україна – лідер «чорної» трансплантології; 2) поранених воїнів ЗСУ одразу ж у польових госпіталях розбирають на органи; 3) на сході України місцеві з проросійськими поглядами стають жертвами трансплантологів; 4) Україна продає органи військових іншим країнам та ін. [10].

Таким чином, не зважаючи на те, в яких надскладних умовах перебуває наразі Україна через оголошений воєнний стан, розвиток медичної науки в державі не зупиняється, зберігаючи свій євроінтеграційний вектор. Кримінально-правова охорона порядку трансплантації анатомічних матеріалів людині наразі здійснюється шляхом реалізації положень ст. 143 КК України, кількість облікованих правопорушень за якою різко збільшилася у 2024 р.

Список використаних джерел:

1. Терешкевич Г. Т. Формування державної політики у галузі трансплантології з позиції засад біоетики. *Держава та регіони*. 2022. № 1 (75). С. 56-67. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.1.10>.

2. Коваль Д., Руденко К. Трансплантація органів = порятунок людських життів: роль трансплант-координатора : аналітична записка. ГО «Український центр європейської політики», 2019. 11 с. URL : https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2020/08/Transplantation_UCEP_FINAL.pdf (дата звернення: 24.11.2025).

3. Трансплантація в Україні: як змінилась галузь за останні 4 роки? URL : <https://moz.gov.ua/uk/transplantacija-v->

[ukraini-jak-zminilas-galuz-za-ostanni-4-roki](#) (дата звернення: 24.11.2025).

4. Зміни в законі про трансплантацію. URL : <https://surl.li/oocvvm> (дата звернення: 24.11.2025).

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організації надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації, інших питань у сфері охорони здоров'я: Закон України від 09.01.2025 № 4203-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4203-20#Text> (дата звернення: 24.11.2025).

6. Висновок Комітету з питань інтеграції України до Європейського Союзу щодо проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організації надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації». URL : <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/pubFile/2055555> (дата звернення: 24.11.2025).

7. Статистика 2023. *Український центр трансплант-координації*. URL : <https://utcc.gov.ua/statystyka/statystyka-2023/>.

8. Статистика 2024. *Український центр трансплант-координації*. URL : <https://utcc.gov.ua/statystyka/statystyka-2024/>.

9. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2013 р., січень-грудень 2014 р., січень-грудень 2015 р., січень-грудень 2016 р., січень-грудень 2017 р., січень-грудень 2018 р., січень-грудень 2019 р., січень-грудень 2020 р., січень-грудень 2021 р., січень-грудень 2022 р., січень-грудень 2023 р., січень-грудень 2024 р. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 24.11.2025).

10. Чому «чорна» трансплантологія в час війни – це російська дезінформація. URL : <https://www.ukrainer.net/chorna->

[transplantolohiia/](https://transplantolohiia.com) (дата звернення: 24.11.2025).

УДК 351.74:342.7(477):355.01

ГІЦЕЛЄВ Олександр

студент 2 курсу, групи ППГЗ-2-24,

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

Навчально-науковий інститут «Інститут державного
управління»

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Науковий керівник: КЛІМОВА Світлана

доктор юридичних наук, доцент

професор кафедри права, національної безпеки

та європейської інтеграції

навчально-наукового інституту «Інститут державного
управління»

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПОВНОВАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Формування інституту прав людини в Україні є результатом тривалого еволюційного процесу, що охоплює становлення ідеї, теорії, концепції та доктрини прав людини з подальшим їх нормативним закріпленням у національному та міжнародному праві. Як слушно зазначається у наукових дослідженнях, інституалізація прав людини відбувалася поступово – від національного до міждержавного та регіонального рівнів, що зумовило їх включення до правових систем держав і міжнародного співтовариства [1, с. 5–6].

У цьому контексті особливе місце посідає діяльність Національної поліції України як ключового суб'єкта забезпечення публічної безпеки та правопорядку. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», на поліцію покладаються завдання з охорони публічної безпеки і порядку, профілактики правопорушень, розкриття злочинів, забезпечення процесуальних дій, а також реалізації заходів адміністративного примусу. Водночас реалізація цих повноважень не має абсолютного характеру й повинна здійснюватися з дотриманням принципів законності, необхідності та пропорційності [2; 3].

Правозахисна функція Національної поліції має специфічний характер, зумовлений значним обсягом владних повноважень, що застосовуються у сфері охорони публічного порядку, припинення правопорушень, превентивної діяльності та виконання судових рішень. Як зазначається в науковій літературі, правозахисна спрямованість діяльності поліції проявляється не лише у декларуванні прав людини, а передусім у суворому дотриманні законодавчих процедур та принципу мінімального втручання у права особи [4, с. 146].

Закон України «Про Національну поліцію» [2] закріплює фундаментальні гарантії дотримання прав і свобод людини. Так, стаття 7 встановлює обов'язок поліції поважати права і свободи людини, а у разі їх обмеження – діяти виключно на підставі закону, у межах повноважень і в спосіб, передбачений Конституцією України. Це положення має системоутворювальне значення для всієї правозастосовної діяльності поліції.

Разом із тим результати емпіричних досліджень свідчать про наявність низки проблем у сфері дотримання прав людини в діяльності Національної поліції. Зокрема, анонімні опитування працівників поліції виявили факти мобінгу, психологічного тиску, сексуальних домагань і недостатньої обізнаності щодо

механізмів захисту трудових і гендерних прав, що зумовлює потребу у вдосконаленні інституційних механізмів реагування та психологічного забезпечення [5, с. 300].

Аналіз практики діяльності правоохоронних органів дозволяє виокремити кілька груп системних ризиків порушення прав людини. По-перше, це нормативно-правові ризики, пов'язані з наявністю оціночних і недостатньо конкретизованих формулювань у законодавстві, що регулює поліцейські повноваження. По-друге, організаційно-управлінські ризики, зумовлені перевантаженням підрозділів, кадровим дефіцитом і обмеженими ресурсами. По-третє, процесуальні ризики, що проявляються у порушенні гарантій під час затримань, обшуків і застосування заходів примусу.

Особливого значення ці ризики набувають в умовах воєнного стану, коли обсяг повноважень органів правопорядку розширюється, а рівень суспільної напруги зростає. За відсутності належного судового, парламентського та громадського контролю існує небезпека надмірного обмеження прав і свобод людини, що підриває принцип верховенства права та довіру суспільства до поліції [6].

Важливим елементом забезпечення балансу між правами людини та повноваженнями органів правопорядку є розвиток громадського контролю. У період воєнного стану громадський контроль виконує функцію демократичного запобіжника, сприяє прозорості діяльності поліції та захисту процесуальних гарантій. Участь громадських організацій, правозахисних ініціатив і журналістів у документуванні правопорушень, зокрема воєнних злочинів, істотно підвищує легітимність правоохоронної діяльності [7].

Забезпечення балансу досягається низкою дій і стратегічних напрямків модернізації Національної поліції України (зображено на рис.1).

Елементи забезпечення балансу між правами людини та повноваженнями органів поліції:

Дотримання принципу верховенства права як базової умови легітимності правоохоронної діяльності.

Законодавче визначення меж повноважень органів поліції та чітка регламентація процедур їх реалізації.

Удосконалення адміністративних процедур як інструменту запобігання зловживанням владою.

Адаптація повноважень до умов воєнного стану без зниження рівня захисту фундаментальних прав.

Прозорість і підзвітність правоохоронної діяльності, у тому числі через механізми громадського контролю.

Мінімізація втручання у права і свободи людини за одночасного забезпечення публічної безпеки.

Правова культура та професійна підготовка персоналу органів правопорядку.

Орієнтація на міжнародні стандарти прав людини та практику Європейського суду з прав людини.

Внутрішні механізми контролю і відповідальності (дисциплінарна, службова, юридична).

Процедурні гарантії захисту прав людини, включно з правом на оскарження дій і рішень правоохоронців.

Судовий та адміністративний контроль за діяльністю правоохоронних органів, зокрема при застосуванні примусових заходів.

Рис. 1 – Елементи забезпечення балансу між правами людини та повноваженнями органів поліції

Підсумовуючи слід зазначити таке:

1. Забезпечення прав людини у діяльності Національної поліції України є системоутворюючим елементом функціонування демократичної правової держави.

2. Реалізація поліцейських повноважень повинна здійснюватися виключно в межах закону з дотриманням принципів необхідності, пропорційності та правової визначеності.

3. В умовах воєнного стану зростає ризик надмірного втручання у сферу прав і свобод людини, що актуалізує потребу у посиленому судовому, парламентському та громадському контролі.

4. Подальше вдосконалення правозахисної функції Національної поліції потребує усунення нормативних прогалин, підвищення рівня професійної та етичної підготовки персоналу, розвитку інституційної культури та зміцнення партнерства з громадянським суспільством.

5. Гармонізація національної правоохоронної системи з європейськими стандартами та розвиток міжнародного співробітництва є необхідною умовою забезпечення сталого балансу між публічними інтересами безпеки та захистом прав людини.

Список використаних джерел:

1. Волкова Ю. Репродуктивні права в системі четвертого покоління прав людини. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Право»*. 2024. № 1. С. 39–48.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 7 жовт. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

3. Конституційне право України : посібник для підготовки до іспитів / Т.М.Слінько, І. І. Дахова, Л. І.

Летнянчин [та ін.]. Вид. 8-ме, переробл. та допов. Харків : Право, 2024. 372 с.

4. Семенишин М. О. Механізм захисту прав і свобод людини в діяльності Національної поліції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 2. С. 143–146.

5. Шаповалова К. Право на рівність в Національній поліції України: роль управління дотримання прав людини. *Вісник гуманітарного наукового товариства: наукові праці. Черкаси: Видавництво «306»*. 2025. Вип. 25. С. 300–306. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/24923/1/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA-25.pdf>

6. Пекарчук В. М. Забезпечення балансу між правами людини та повноваженнями органів правопорядку в правовій державі. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали XVII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., присвяченої Дню юриста, м. Одеса, 07 жовтня 2025 р. Т. 1. Одеса: ОДУВС, 2025. С. 94–96.*

7. Адамович С. Співпраця правоохоронних органів та громадських організацій в документуванні злочинів рф. *Правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару(м. Івано-Франківськ, 21 жовтня 2025 р.) – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет КороляДанила», 2025. С. 7-11.*

ГОНЧАРОВ Данило

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту Міжнародних відносин

Групи: 6.06.073.100.23.1

Харківського національного університету
імені С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного університету
ім. С. Кузнеця

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ НОРМИ ТА ОРГАНИ У СПРАВАХ БІЖЕНЦІВ

Міжнародно-правові норми у сфері захисту біженців формують комплекс зобов'язань держав та механізмів, спрямованих на забезпечення безпеки людей, які змушені залишати свої домівки внаслідок війни, переслідувань чи масових порушень прав людини. Основним документом у цій сфері є Конвенція ООН про статус біженців 1951 року та Протокол 1967 року, які визначають поняття «біженець», закріплюють принцип невислання та передбачають зобов'язання держав щодо гарантій прав і свобод таких осіб [1, с. 12]. Окрім того, важливе значення має діяльність Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), яке забезпечує гуманітарний захист, координацію допомоги та моніторинг дотримання міжнародних стандартів [2, с. 47].

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року стало однією з наймасштабніших гуманітарних криз ХХІ століття. За даними УВКБ ООН, у 2022–2025 роках Україну вимушено залишили понад 6 мільйонів осіб,

ставши найбільшим потоком біженців у Європі з часів Другої світової війни [3, с. 5]. Держави Європейського Союзу вперше застосували Директиву про тимчасовий захист 2001/55/ЄС, що надала українцям право на проживання, доступ до медицини, освіти та ринку праці без необхідності проходження індивідуальної процедури визнання біженцем [4, с. 18]. Така практика стала прикладом ефективної регіональної реалізації міжнародно-правових принципів захисту переміщених осіб.

Важливу роль у забезпеченні потреб українських біженців відіграють міжнародні органи та інституції. УВКБ ООН координує гуманітарні програми, забезпечує тимчасове житло, юридичну підтримку та психологічну допомогу. Міжнародна організація з міграції (МОМ) реалізує програми щодо інтеграції, соціальної адаптації та запобігання торгівлі людьми серед переміщених осіб [5, с. 33]. Європейська комісія регулярно продовжує тимчасовий захист для українців, а Європейське агентство з питань притулку (EUAA) надає експертну підтримку державам-членам у питаннях прийому та соціальної інтеграції.

Україна також є стороною Женевської конвенції 1951 року, а національне законодавство передбачає можливість надання статусу біженця та додаткового захисту іноземцям і особам без громадянства, які шукають притулку на її території. У період війни 2022–2025 років Україна не зупинила процедури надання притулку, демонструючи дотримання міжнародних стандартів навіть в умовах збройного конфлікту.

Таким чином, міжнародно-правові норми та діяльність міжнародних органів у сфері захисту біженців відіграють ключову роль у забезпеченні безпеки та гідності мільйонів українців, які вимушено залишили свою країну через агресію Російської Федерації. Скоординовані дії ООН, ЄС та міжнародних організацій підтвердили значення міжнародної

солідарності та необхідність подальшого посилення механізмів захисту біженців у світі.

Список використаних джерел:

1. UNHCR. Convention and Protocol Relating to the Status of Refugees. Geneva, 2010.
2. UNHCR Global Report 2021. Geneva, 2022.
3. UNHCR Operational Data Portal: Ukraine Refugee Situation, 2025.
4. Directive 2001/55/EC on temporary protection. Official Journal of the EU.
5. IOM. Ukraine Response Report 2024.

ГОРАШ Олена

викладач кафедри кримінального права і кримінології
навчально-наукового інституту №1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОЛІЙНИК Артьом

курсант 3 курсу навчально-наукового інституту №4
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗРОСТАННЯ ШАХРАЙСТВ, ЗОКРЕМА З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У сучасному світі активне впровадження цифрових технологій у всі сфери життя людини — від економіки та освіти до державного управління — створює не лише нові можливості для розвитку, а й сприяє виникненню та поширенню нових форм злочинності. Одним із найпоширеніших та

найнебезпечніших проявів таких правопорушень є шахрайство, яке адаптується до цифрового середовища та активно використовує інформаційні технології.

Шахрайство — це злочин, що полягає в обмані або зловживанні довірою з метою незаконного отримання матеріальної чи іншої вигоди [1]. У контексті цифровізації воно набуває нових форм: від фішингових атак і підроблених онлайн-платформ до використання шкідливого програмного забезпечення та соціальної інженерії.

Упродовж останніх років спостерігається стале зростання кількості зареєстрованих випадків шахрайства, що є наслідком як активного впровадження цифрових технологій, так і загальної трансформації соціально-економічних відносин.

Це доводять певні статистичні дані:

- У першому кварталі 2024 року в Україні за ст. 190 (шахрайство) відкрито понад 24 000 кримінальних проваджень, що на ~20 % більше, ніж за той самий період 2023 року [2].
- За даними Національний банк України (НБУ), у 2023 році кількість транзакцій з банківським шахрайством зросла до ~272 000 — на ~25 % більше, ніж у 2022 році. Сума втрат становила ~833 млн грн [3].
- У 2024 році в Україні число шахрайських операцій з платіжними картками зменшилося на ~1 % до ~270 000 випадків, але сума втрат зросла на ~37 % до ~1,1 млрд грн. При цьому 83 % випадків здійснено через Інтернет-канали [4].
- За опитуванням у 2024 році ~62 % українців заявили, що стикалися з кібер- або телефонним шахрайством [4].
- У глобальному вимірі, за даними Federal Bureau of Investigation (FBI), у 2024 році втрати від

кіберзлочинності перевищили \$16 млрд, що на ~33 % більше, ніж у попередньому році [5].

Завдяки поширенню Інтернету, мобільного зв'язку та онлайн-сервісів, шахрайство перемістилося у віртуальний простір. Найпоширенішими формами стали: онлайн-шахрайство — створення підроблених вебсайтів, інтернет-магазинів чи платіжних сторінок; соціально-інженерні схеми, коли злочинці отримують конфіденційну інформацію шляхом обману через телефонні дзвінки, месенджери або соціальні мережі; банківські шахрайства через фішинг, підроблені SMS-повідомлення, дзвінки від псевдопрацівників банку, а також злам банківських додатків чи онлайн-кабінетів клієнтів [1].

Такі злочини мають високий рівень анонімності, що ускладнює їх розкриття, адже зловмисники часто використовують VPN, підставні акаунти, тимчасові SIM-картки та криптовалютні гаманці. Крім того, перехід до дистанційних схем призводить до збільшення кількості масових шахрайств, коли одна особа або група злочинців може обдурити сотні людей одночасно.

Під латентністю розуміють частину злочинів, що залишаються невідомими правоохоронним органам через те, що потерпілі не повідомляють про них [6]. За останні роки латентність шахрайств, особливо кібер- і фінансових, істотно зросла, і це має кілька причин.

По-перше, багато жертв соромляться або бояться визнати, що їх ошукали — це стосується як приватних осіб (романтичні афери, шахрайство під час купівлі/продажу), так і підприємств (компрометація корпоративних систем) [7]. Стигма та страх репутаційних втрат часто змушують замовчувати інцидент.

По-друге, недовіра до ефективності правоохоронних органів і тривалість розгляду справи демотивують звертатися:

люди вважають, що витраченого часу і зусиль не компенсують ані відновлення коштів, ані притягнення винних [8].

По-третє, деякі потерпілі побоюються розголошення особистих даних та ще більшого ризику (наприклад, коли компрометуючі дані можуть бути використані проти них). Це особливо актуально для випадків, пов'язаних із соціальною інженерією або особистим життям.

По-четверте, технологічний аспект: постраждалі часто не знають, як правильно зібрати цифрові докази (логи, скріншоти, листування) або як подати електронне звернення, тому не ініціюють офіційного розслідування. Брак обізнаності і відчуття складності процедури знижують рівень звернень [7].

Також значну роль відіграє економічний розрахунок: коли сума втрат невелика, люди вибирають не витрачати час на заяву, особливо якщо процес відновлення коштів малоімовірний. Часто жертви вважають, що погіршення від їх звернення не компенсує затрачених ресурсів [6].

Наслідки підвищеної латентності — систематичне недооцінювання масштабу проблеми, неправильне планування превентивних заходів, зниження ефективності політики безпеки та неможливість виявити організовані злочинні мережі [9]. Без повних даних ускладнюється також співпраця банків, платформ і правоохоронців [6].

Для зниження латентності потрібні комплексні заходи: спрощені й доступні канали повідомлення (онлайн-заяви, гарячі лінії), анонімні форми скарг, швидка підтримка і консультації для постраждалих, кампанії з підвищення цифрової грамотності та довіри до розслідувань, а також тісніша співпраця між банками, платформами та поліцією для оперативного реагування й повернення коштів [9].

Зростання шахрайств пов'язане насамперед із цифровізацією суспільства, яка перенесла більшість життєвих

процесів у онлайн-сферу, створивши нові можливості для зловмисників. Важливим чинником є низький рівень цифрової грамотності населення — багато користувачів не розпізнають фішингові повідомлення, підроблені сайти чи шахрайські дзвінки. Ситуацію ускладнює недосконалість систем кібербезпеки, зокрема слабкий захист баз даних і відсутність ефективного моніторингу кіберзагроз [7].

Для ефективної протидії цьому явищу необхідно реалізовувати комплекс заходів, які поєднують технологічні, освітні та організаційні підходи. Зокрема: підвищення цифрової грамотності громадян через освітні програми, інформаційні кампанії та тренінги з кібербезпеки; удосконалення національної системи кіберзахисту, розвиток центрів реагування на інциденти (CERT-UA) та розширення міжнародного співробітництва; активна співпраця банків, телекомунікаційних компаній та правоохоронних органів для швидкого виявлення і блокування шахрайських схем; популяризація двофакторної автентифікації, безпечних методів онлайн-оплат і перевірки достовірності вебресурсів [10].

Розслідування кібершахрайств ускладнюється через анонімність злочинців, які використовують VPN, підроблені акаунти та криптовалюти. Багато таких злочинів мають транскордонний характер, що потребує міжнародної співпраці й ускладнює доступ до доказів.

Для ефективної протидії шахрайствам, учиненим із використанням інформаційних технологій, необхідне комплексне удосконалення як правової бази, так і практичних механізмів реагування. Передусім варто оновити кримінальне законодавство, уточнивши поняття кібершахрайства та електронних доказів, а також передбачити чіткі норми відповідальності за злочини, що вчиняються із використанням цифрових технологій [7]. Важливо спростити процедури

доступу правоохоронних органів до даних, які зберігаються у провайдерів, банків або міжнародних онлайн-платформ, і забезпечити ефективну взаємодію з іноземними партнерами під час розслідування транскордонних кіберзлочинів.

Не менш значущим є підвищення технічної оснащеності кіберпідрозділів, які мають бути забезпечені сучасними інструментами для аналізу мережевого трафіку, збору цифрових доказів і дослідження електронних носіїв. Доцільно розвивати спеціалізовані лабораторії цифрової криміналістики та створити єдину систему обміну інформацією між поліцією, банками, телекомунікаційними компаніями й центрами реагування на кіберінциденти [9].

Важливим напрямом удосконалення є підвищення професійної підготовки правоохоронців. Необхідно впровадити постійні програми навчання для слідчих, прокурорів і суддів із питань кібербезпеки, цифрової криміналістики та роботи з електронними доказами. Варто також запровадити сертифікацію фахівців і забезпечити участь українських експертів у міжнародних тренінгах та програмах обміну досвідом [10].

Висновки: Сучасна тенденція до зростання шахрайств, особливо з використанням інформаційних технологій, є стійкою та становить серйозну загрозу для безпеки громадян і держави. Кіберзлочинність постійно еволюціонує, пристосовуючись до нових технологічних умов, тому її подолання потребує системної та комплексної реакції. Ефективна протидія можлива лише за умови поєднання правових, організаційних і освітніх заходів. Важливо не лише вдосконалювати законодавство та технічне забезпечення правоохоронних органів, а й підвищувати рівень цифрової грамотності населення, формуючи культуру безпечної поведінки в інтернеті. Ключовим напрямом має стати розвиток міжвідомчої взаємодії та міжнародного співробітництва у сфері боротьби з кіберзлочинністю, що

забезпечить швидкий обмін інформацією, координацію дій і більш ефективне розслідування злочинів у глобальному цифровому просторі.

Список використаних джерел:

1. Демедюк С. В. Сучасні тенденції on-line шахрайства в Україні. Право і суспільство. 2025. Т. 2, № 4. С. 186–194.

2. Opendatabot. The number of fraud cases has broken a 12-year record – Opendatabot. Опендатабот – відкриті дані про компанії, ФОП, суди та нерухомість України. URL: <https://opendatabot.ua/en/analytics/fraud-2024-4> (дата звернення: 12.11.2025).

3. Interfax-Ukraine. Amount of losses from financial fraud in 2023 grows by 73% – NBU. Interfax-Ukraine. URL: <https://en.interfax.com.ua/news/economic/977654.html> (дата звернення: 12.11.2025).

4. Interfax-Ukraine. Loss from fraudulent card transactions in 2024 increases by 37% while their number decreases by 1% – NBU. Interfax-Ukraine. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/1071180-amp.html> (дата звернення: 12.11.2025).

5. FBI says cybercrime costs rose to at least \$16 billion in 2024. URL: <https://www.reuters.com/world/us/fbi-says-cybercrime-costs-rose-least-16-billion-2024-2025-04-23/> (дата звернення: 11.11.2025).

6. Кушнерьов, О.С. Тенденції шахрайських операцій на банківському ринку та можливості протидії / О.С. Кушнерьов // Інноваційна економіка. – 2019. – №3. – С. 180–188.

7. Лефтеров Л.В. Кримінологічний аналіз шахрайств, учинених із використанням комп'ютерних мереж. Порівняльно-аналітичне право. 2018. № 5. С. 299–302.

8. Лісниченко Л.В. Шахрайські схеми в умовах війни. IV Міжнародної науково-практичної інтернетконференції з нагоди відзначення Дня науки-2024 в Україні «Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану» (м. Київ, 22 травня 2024 року). Київ: ДНДІ МВС України, 2024. 166-169 с.

9. Демедюк Сергій Васильович, Користін Олександр Євгенійович. Тенденції та характерні особливості on-line шахрайства в Україні. Наука і правоохорона. 2024. Т. 3, № 65. С. 142–154.

10. Шматков, Д. І., & Єфремова, К. В. (2021). Дослідження трендів аналізу права інтелектуальної власності в контексті підвищення цифрової грамотності громадян. Scientific Notes of Lviv University of Business and Law, 29, 11-19. Retrieved from <https://nzlubb.org.ua/index.php/journal/article/view/369>

ГРЕБІНКА Андрій

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Науковий керівник: ЖИТНИЙ Олександр

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ВИКЛЮЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЖЕРЕЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Сучасне кримінальне право в Україні розвивається з урахуванням наявних багаторічних фундаментальних вітчизняних правових традицій та водночас намагається

синхронізуватися із релевантними охоронними галузями держав, котрі входять до складу Європейського Союзу, який вже досить давно є орієнтиром політико-правового розвитку для нашої країни.

Виконуючи свої завдання та реалізуючи галузеві функції, національне кримінальне право в Україні перш за все визначає, які прояви поведінки належних суб'єктів є кримінальними правопорушеннями, визначає підстави і межі кримінальної відповідальності для них, а також конструює форми їх реалізації. Власне, цілком очевидно і зрозуміло, що норми, які забезпечують саме застосування кримінальної відповідальності як засобу охорони найцінніших об'єктів (суспільних відносин), мають бути основним змістом відповідного галузевого законодавства (закону про кримінальну відповідальність, Кримінального кодексу). Власне, так воно і є. Про це наголошується у концептуальних положеннях КК України. Так, в частині 2 статті 1 цього джерела кримінального права України вказано, що для здійснення свого завдання (яким є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням) Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Окрім того, в частині 3 статті 3 КК України вказано: «кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом»[1].

Між тим, заборонними та охоронними нормами зміст законодавства про кримінальну відповідальність не

вичерпується. Так, кримінальний закон держави, вказуючи на те, які діяння заборонені під загрозою застосування суворих заходів обмеження прав і свобод їх «авторам», водночас має точно орієнтувати суспільство та окремих його членів, які діяння (дія, бездіяльність) не стануть підставою для застосування кримінальної відповідальності навіть якщо вони їй подібні до кримінально заборонених. І хоч КК України прямо про таке не говорить у окремій загальній нормі, але в ньому досить багато приписів, які регулюють саме виключення кримінальної відповідальності, тобто випадки, за яких вона для громадянина не настає. Ця проблематика не дуже часто привертає увагу в літературі. Між тим, як слушно відзначає І. Вишневська, «норми, що передбачають обставини, які виключають кримінальну відповідальність, містяться у Розділі VIII Загальної частини «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння», у ч. 2 ст. 11 (малозначність діяння), ч. 2 ст. 19 (неосудність), ст. 22 (вік, з якого настає кримінальна відповідальність), а також норми, що передбачають спеціальні види таких обставин в статтях Особливої частини КК України». Як зазначає вказана авторка, призначення таких нетипових приписів – «не допустити покладення кримінальної відповідальності особи, тобто забезпечити їй від обмеження прав і свобод, яке передбачає КК за вчинення того кримінального правопорушення, з яким лише ззовні збігається діяння цієї особи»[2, с. 3, 8].

У кримінально-правових актах іноземних держав, які входять до складу ЄС, також містяться подібні приписи.

Так, в КК Німеччини існує норма про неосудність: ргідно з §20 Німецького кримінального кодексу (StGB), особа не несе кримінальної відповідальності, якщо під час вчинення діяння вона була неспроможна усвідомлювати його протиправність або діяти відповідно до цього усвідомлення

через патологічний психічний розлад або інший серйозний психічний дефект. Також в цьому законі передбачається помилка в праві як обставина, яка виключає відповідальність: відповідно до §17 StGB, якщо особа не усвідомлювала протиправності свого діяння через непереборну помилку, вона не підлягає покаранню. Передбачається в німецькому кримінальному праві також виконання наказу: особа, яка виконує незаконний наказ під загрозою серйозних наслідків (наприклад, небезпека для життя або здоров'я), не притягується до кримінальної відповідальності[3].

Кримінальний кодекс Франції передбачає як обставину, яка виключає кримінальну відповідальність, неосудність особи: стаття 122-1 французького кримінального кодексу передбачає, що особа не несе кримінальної відповідальності, якщо під час вчинення діяння вона страждала на психічний або нейропсихічний розлад, який позбавляв її здатності усвідомлювати або контролювати свої дії. Французьке законодавство також визнає, що особа не несе відповідальності, якщо діяла під впливом непереборного примусу або сили, яку вона не могла подолати[4].

У КК Іспанії також передбачається неосудність: стаття 20.1 іспанського кримінального кодексу звільняє від відповідальності (а точніше – виключає таку відповідальність) осіб, які під час вчинення злочину не могли усвідомлювати його протиправність або діяти відповідно через психічні аномалії або розлади. Самостійною обставиною є стан необхідної оборони: відповідно до статті 20.4 КК Іспанії, особа не несе відповідальності, якщо діяла в обороні себе або інших осіб за умови наявності незаконного нападу, необхідності застосування засобів захисту та відсутності провокації з боку захисника. Зазначений закон регулює й таку обставину, як крайня необхідність. Стаття 20.5 передбачає звільнення від

відповідальності, якщо особа діяла для уникнення більшого зла для себе чи інших, за умови, що заподіяна шкода не перевищує шкоди, яку намагалися відвернути[5].

У кримінальних кодексах країн ЄС передбачені різні обставини, що виключають кримінальну відповідальність, а також суміжні з ними обставини. Хоча конкретні формулювання та умови можуть відрізнятися, загальні категорії, такі як неосудність, необхідна оборона, крайня необхідність, примус та вік відповідальності, є спільними для більшості європейських правових систем. Водночас, деякі положення іноземного законодавства щодо виключення кримінальної відповідальності заслуговують на подальшу імплементацію в кримінальному праві України в ході його модернізації (зокрема, сумлінна помилка в праві тощо).

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Вишневецька І. А. Виключення кримінальної відповідальності: механізм кримінально-правового регулювання. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2024. № 21 (1). С. 1–8. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/306198>.
3. Criminal Code (as amended up to Act of December 4, 2022), Germany. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/21692>.
4. Penal Code, France (consolidated July 11, 2025)/ URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/23309>.
5. Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/18760>.

УДК 351.746:342.7:355.01(477)

ДЕРКАЧ Оксана

студентка 1 курсу, групи ППГД,
Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»
Навчально-науковий інститут «Інститут державного
управління»
Харківський національний університет імені В.Н.
Каразіна

Науковий керівник: КЛІМОВА Світлана

доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри права, національної безпеки та
європейської інтеграції
навчально-наукового інституту «Інститут державного
управління»
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

МОБІЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС ДЕРЖАВНОЇ НЕОБХІДНОСТІ ТА ГАРАНТІЙ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ

Сучасна масова мобілізація в Україні у 2022–2025 роках актуалізувала проблему забезпечення балансу між оборонною потребою держави та дотриманням фундаментальних прав людини. Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК), створені відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 р., стали ключовою інституційною ланкою реалізації мобілізаційної політики, виконуючи функції оповіщення, обліку та направлення військовозобов'язаних [2].

Разом із тим концентрація значних дискреційних повноважень у ТЦК, відсутність уніфікованих процедур документування та належних електронних доказових інструментів створили ризики процедурного свавілля, що суперечить конституційним принципам законності, пропорційності та правової визначеності. Конституція України допускає тимчасове обмеження окремих прав у період воєнного стану, однак такі обмеження не можуть виходити за межі необхідності та не повинні зачіпати абсолютні права людини [1].

Правове регулювання мобілізаційних процедур ґрунтується на законах України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про військовий обов'язок і військову службу», а також підзаконних актах КМУ, зокрема Положенні про ТЦК (№154) і Порядку організації військового обліку (№1487) [2–5]. Водночас процесуальні гарантії взаємодії особи з адміністративним органом визначені Законом України «Про адміністративну процедуру» (№2073-IX), який закріплює право на повідомлення, доступ до матеріалів справи та оскарження рішень [6]. Однак у сфері мобілізації відсутній спеціальний механізм швидкого призупинення дій ТЦК на час розгляду скарги, що суперечить стандарту ефективного засобу юридичного захисту, закріпленому в Європейській конвенції з прав людини [8].

Аналіз нормативної бази та практики діяльності ТЦК дозволяє виокремити ключові проблемні зони: процедурну недеталізованість вручення повісток; відсутність електронного доказового сліду; затримки у розгляді скарг; колізії компетенцій між різними суб'єктами мобілізаційного процесу [2; 3; 6]. У поєднанні з людським фактором та інституційним тиском воєнного часу це створює передумови для порушення прав на свободу, належну правову процедуру та ефективний судовий

захист.

Судова та правозахисна практика 2022–2025 років фіксує типові порушення: формальне «вручення» повісток без фактичного контакту з особою, ігнорування підстав для відстрочки, направлення на збірні пункти з порушеннями медичних вимог, а також можливі зловживання персональними даними [7]. За наявності умислу такі дії можуть утворювати склад злочину, передбаченого ст. 364 КК України.

З метою мінімізації ризиків свавілля обґрунтовується доцільність запровадження комплексу взаємопов'язаних заходів: нормативної конкретизації повноважень ТЦК; створення обов'язкового електронного реєстру викликів із підтвердженням доставки; використання боді-камер і аудіо-відеофіксації; інституту тимчасового призупинення мобілізаційних дій на час перевірки скарги; формування єдиного реєстру скарг та інцидентів; посилення ролі військового омбудсмана та координації з ДБР і прокуратурою [3; 6; 7].

Закон України «Про Військового омбудсмана» спрямований на інституціоналізацію незалежного механізму захисту прав і свобод військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів у системі сектору безпеки і оборони. Ним запроваджується посада Військового омбудсмана як спеціалізованого суб'єкта парламентського та громадського контролю, наділеного повноваженнями здійснювати моніторинг дотримання прав людини у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, розглядати індивідуальні й колективні скарги, проводити перевірки, ініціювати реагування на порушення та вносити обов'язкові до розгляду рекомендації органам державної влади й військового управління. Закон визначає гарантії незалежності Військового омбудсмана, його процесуальні права доступу до інформації, військових частин і

документів, а також механізми взаємодії з органами правопорядку, прокуратурою та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, що має забезпечити ефективний баланс між вимогами військової дисципліни, національної безпеки та стандартами прав людини, особливо в умовах воєнного стану [9].

Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» встановлює правові засади реалізації конституційного права громадян на заміну виконання військового обов'язку альтернативною службою у випадках, коли проходження військової служби суперечить їхнім релігійним переконанням або світоглядним засадам. Цей закон визначає умови, порядок і форми проходження альтернативної служби, коло осіб, які мають право на її проходження, а також повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері її організації та контролю. Нормативна модель альтернативної служби спрямована на забезпечення балансу між інтересами держави у сфері оборони та публічної безпеки й повагою до свободи совісті та віросповідання, гарантованої Конституцією України та міжнародними стандартами прав людини, передбачаючи виконання суспільно корисних обов'язків у невійськових сферах як еквівалент військової служби та форму реалізації громадянського обов'язку в демократичній правовій державі [10].

Запропоновані вище заходи узгоджуються з принципом верховенства права, який, попри багатозначність його тлумачень у національній доктрині, залишається ключовим індикатором правової держави та засобом відмежування правомірного державного примусу від свавілля [11, с. 88].

Висновки аналізу колізій у чинному законодавстві України:

1. ТЦК є необхідним і правомірним елементом

мобілізаційної системи держави, однак чинна модель їх діяльності містить істотні процедурні та правозахисні ризики.

2. Основною проблемою є розрив між конституційними та міжнародними стандартами захисту прав людини і фактичними механізмами їх реалізації у сфері мобілізації.

3. Усунення «вікна свавілля» можливе шляхом поєднання технічних, процедурних та інституційних рішень, здатних забезпечити доказовість дій ТЦК та ефективне оскарження.

4. Запропоновані зміни сприятимуть відновленню суспільної довіри до мобілізаційних процедур і відповідатимуть принципам пропорційності, законності та верховенства права навіть в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. ВВР України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки: Постанова Кабінету Міністрів України № 154 від 23.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/154-2022-%D0%BF>

3. Про затвердження Порядку організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів: Постанова Кабінету Міністрів України № 1487 від 30.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1487-2022-%D0%BF>

4. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3543-12>

5. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2232-12>

6. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2073-20>
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 7 черв. 2025 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (European Convention on Human Rights). URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf
9. Про Військового омбудсмана: Закон України від 17.09.2025 № 4603-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4603-20#Text>
10. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 № 1975-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text>
11. Письменна О. Верховенство права і верховенство закону як основні принципи правової держави. *SWorldJournal*. 2022. № 2 (13-02). С. 86–89. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2022-13-02-016>

ДЬОМІНОВА Анастасія

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

ННІ економіки і права

Харківського національного економічного університету

імені Семена Кузнеця

Науковий керівник: ЛИСЯК Олександр

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету

імені Семена Кузнеця

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ ПОЗОВНОЇ ЗАЯВИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ: ВИМОГИ ТА ТИПОВІ НЕДОЛІКИ

Позовна заява є основним процесуальним документом у господарському судочинстві, через який учасник спору заявляє свої права та законні інтереси, а також ініціює судове провадження. Саме через позов визначається предмет спору, формуються межі розгляду, окреслюється коло доказів та аргументів, що підлягають оцінці судом. Коректність її оформлення безпосередньо впливає на своєчасність і якість судового процесу, а також на реалізацію основних процесуальних принципів — змагальності, диспозитивності, рівності сторін та відкритості судочинства.

Позовна заява виконує кілька взаємопов'язаних функцій: вона є процесуальною підставою для відкриття провадження, визначає предмет спору, слугує носієм доказової інформації та комунікаційним засобом між сторонами і судом, а також гарантує дотримання процесуальних строків і процедур, що є критично важливим для захисту прав учасників господарських

правовідносин.

Нормативно-правові вимоги до позовної заяви визначені у статті 162 Господарського процесуального кодексу України.

Відповідно до зазначеної норми позовна заява, крім найменування суду першої інстанції, до якого подається заява та даних про сторони, зокрема, повинна містити чітко сформульовані позовні вимоги із зазначенням їх змісту: «спосіб (способи) захисту прав або інтересів, передбачений законом чи договором, або інший спосіб (способи) захисту прав та інтересів, який не суперечить закону і який позивач просить суд визначити у рішенні; якщо позов подано до кількох відповідачів - зміст позовних вимог щодо кожного з них» [1, с. 103]. Обов'язковим є виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги; зазначення доказів, що підтверджують вказані обставини; правові підстави позову, обґрунтування вимог із посиланням на нормативні акти та фактичні обставини справи. До заяви додаються документи, що підтверджують позицію заявника, такі як копії договорів, актів виконаних робіт, платіжних документів, довідок, висновків експертів та інші докази.

«Виклад обставин справи є одним з найвідповідальніших етапів оформлення позовної заяви. Головними помилками при викладі обставин є ненадання всієї необхідної інформації, доказів на підтвердження вашої правоти в спорі, не достатнє обґрунтування правової позиції. Використання законодавства та судової практики є невід'ємною складовою позовної заяви. При написанні даного процесуального документа слід правильно оперувати законодавством та/або судовою практикою, для обґрунтування підстав позову. Також, слід зазначити що використання судової практики як національних так і міжнародних інстанцій у деяких випадках не допомагає краще

описати підстави позову, а лише додає змістового навантаження» [2, с. 34].

Позовна заява має подаватися до суду «із суворим додержанням усіх вимог, передбачених господарським процесуальним законодавством» [3, с. 56].

Структура позовної заяви має бути логічною і послідовною. Вступна частина повинна містити відомості про сторони та суд, а також підстави для подання позову. Описова частина включає докладний виклад подій, дії або бездіяльність відповідача, що стали підставою для позову. Юридичне обґрунтування має містити посилання на закони, нормативні акти та внутрішні правила підприємств або організацій.

Позовні вимоги формулюються максимально конкретно, із зазначенням дій, які має здійснити суд, або суми стягнення. Перераховуються всі додані докази, а в кінці заяви зазначається прохальна частина і підпис заявника або електронний підпис у разі подання через «Електронний суд».

У практиці господарських судів найпоширенішими недоліками при складанні позовних заяв є невірне визначення сторін або їхніх реквізитів, недостатнє обґрунтування вимог, нечіткі формулювання, неправильне оформлення доданих документів, пропуск строків подання та помилки у юридичних посиланнях. Ці недоліки часто призводять до залишення позову без руху або його повернення, що затримує розгляд справи та обмежує права сторін.

Одним із сучасних інструментів покращення процесу є електронне подання позовних заяв через систему «Електронний суд». Це дозволяє фіксувати точний час подання, мінімізувати ризик втрати документів, забезпечує зручність для сторін та оперативність розгляду. Використання кваліфікованого електронного підпису надає юридичну силу документа.

Водночас учасники процесу стикаються з проблемами через недостатній досвід роботи з електронними платформами або технічні обмеження в різних регіонах.

Для підвищення ефективності складання позовних заяв рекомендовано застосовувати уніфіковані шаблони, розроблені на основі відкритих методичних посібників та наукових джерел. Позовні вимоги повинні бути чіткими, конкретними, з вимірюваними наслідками, а реквізити сторін і суду перевірятися кілька разів. Додаткові пояснення та коментарі до складних юридичних положень допомагають суду швидше зорієнтуватися у фактичних обставинах.

Особливу увагу слід приділяти логіці викладу матеріалу та послідовності доказів, що дозволяє уникнути непорозумінь у суді. Наприклад, документи слід додавати в порядку їхнього посилання у тексті заяви, а посилання на норми права оформлювати чітко та відповідно до чинного законодавства України. Такий підхід зменшує ризик повернення позову через формальні помилки або недоліки у доказах.

Важливим аспектом є приклади із практики судів, коли через невірно складену позовну заяву справи залишалися без розгляду або поверталися для доробки. Наприклад, у справах щодо стягнення боргу за договорами підряду часто фіксуються помилки у визначенні реквізитів сторін або невірному зазначенні сум, що призводить до затягування процесу на декілька місяців. Такі ситуації показують важливість ретельної підготовки документів та перевірки кожного реквізиту [4, с. 28]. Позовна заява є ключовим інструментом реалізації прав учасників господарських правовідносин, який визначає межі спору, організовує судовий процес, слугує засобом доказування та фіксації процесуальних дій, а також гарантує дотримання принципів змагальності, диспозитивності та рівності сторін.

Правильне оформлення позовної заяви, використання доступних шаблонів та методичних рекомендацій дозволяє уникнути типових помилок, пришвидшує розгляд справ і підвищує ефективність правового захисту [5, с. 22].

Окрім технічних аспектів складання, важливо враховувати психологічний фактор під час підготовки позовної заяви. Чіткий і структурований виклад підвищує сприйняття суддею аргументації та полегшує роботу секретаріату суду. Практика показує, що добре оформлена позовна заява позитивно впливає на оперативність розгляду справи та загальну ефективність господарського судочинства, особливо у складних спорах із залученням великої кількості документів та доказів.

Додатково можна виділити роль позовної заяви у формуванні правової культури учасників процесу. Чітке дотримання вимог законодавства до її оформлення, формування доказової бази та правильне застосування норм права сприяє підвищенню юридичної дисципліни та відповідальності до господарського процесу, що має довгостроковий позитивний ефект для правової системи.

Позовна заява є фундаментальним інструментом реалізації прав учасників господарських правовідносин, оскільки через неї визначаються способи захисту прав та охоронюваних інтересів. Правильне та повне оформлення заяви гарантує дотримання принципів змагальності, диспозитивності, рівності сторін та гласності процесу. Використання уніфікованих шаблонів, методичних рекомендацій, а також електронного подання документів сприяє зменшенню типових помилок, підвищенню ефективності судового процесу та розвитку правової культури учасників господарського судочинства.

Список використаних джерел:

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон від 06.11.1991 № 1798-ХІІ. База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
2. Осіпов Б.О., Настіна О.І. Огляд судової практики щодо підстав залишення позовної заяви без розгляду господарським судом: недоліки оформлення процесуальних документів. // Наукові пошуки молоді у ххі столітті. Актуальні проблеми законодавства України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. студентів, 14 квітня 2021 р. Біла Церква: БНАУ, 2021. 48 с.
3. Підготовка та подання позовної заяви в рамках господарського судочинства / Г. А. Осетинська, Д. В. Величко, О. І. Кулик, Л. П. Барташук, Г. Є. Бойко, В. В. Попко, Т. В. Проскурня, Н. В. Тарасова. Х. : ФАКТОР-МЕДІА, 2025. 67 с.
4. Ільченко О. Процесуальні документи в господарському судочинстві: практика та методика — Київ: КНУ, 2020.
5. Швець А. Господарський процес та процесуальні документи — Львів: ЛНУ, 2021.

ЄРОФЄЄНКО Лариса

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківський національний економічний університет
імені С. Кузнеця

ЕЛЕКТРОННА КОМЕРЦІЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ВИКЛИКИ ТА ПРАВОВІ РІШЕННЯ

В умовах повномасштабної військової агресії електронна комерція (e-commerce) в Україні набула стратегічного значення, перетворившись на критично важливу інфраструктуру, що підтримує внутрішнє споживання та забезпечує безперервність логістичних процесів. Стійкість сектору забезпечується його гнучкістю та здатністю адаптуватися до мінливих умов. Аналіз демонструє суттєве стимулювання мобільної комерції (m-commerce) — адаптація платформ до мобільних пристроїв та створення зручних додатків, а також інтенсивний розвиток соціальної комерції (S-commerce), де соціальні мережі (Facebook, Instagram, TikTok) використовуються як ключові канали продажів.[1] Така міграція бізнес-процесів у мобільний та соціальний простір є безпосереднім наслідком внутрішнього переміщення населення та потреби у дистанційних покупках, зумовленої руйнуванням або недоступністю традиційної фізичної інфраструктури.

Економічна стабільність e-commerce є фундаментальним елементом корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Згідно з пірамідою Керола, економічний кластер є першим і основним: компанія має залишатися прибутковою, щоб мати ресурси для продовження діяльності.[2] Незважаючи на те, що у 2022 році лише 15% українських бізнесів зафіксували прибуток,

значно більший відсоток продовжував працювати, що само по собі є життєво важливим внеском у підтримку економіки країни та суспільства.[2] Окрім економічної стійкості, e-commerce компанії активно залучені до філантропічних заходів, підтримуючи збройні сили та соціальні проекти, що є проявом філантропічного кластера КСВ.

Зростання частки мобільної та соціальної комерції, хоча й забезпечує оперативну стійкість, одночасно підвищує ризики для споживачів. Відсутність фізичного контакту з продавцем та швидкість транзакцій у соціальних мережах ускладнюють верифікацію суб'єктів господарювання, що створює сприятливе середовище для кібершахрайства. Ця залежність від цифрової довіри стає вразливою до зламаних облікових записів та шахрайських схем.[3]

Фундаментальні перешкоди для e-commerce в умовах війни мають логістичний характер. Руйнування транспортної інфраструктури, зокрема доріг та мостів, а також висока небезпека перевезень у прифронтових зонах, створюють значні перешкоди для своєчасного виконання договорів купівлі-продажу та надання послуг. Ці логістичні порушення є основною причиною спорів, в яких бізнес посиляється на обставини непереборної сили.[1]

Порушення строків та невиконання зобов'язань вимагають від бізнесу високої дисципліни доказування. І тут посилення на загальний факт війни недостатнє; продавець повинен надати чіткі докази того, що саме ці логістичні порушення об'єктивно унеможливили виконання конкретного зобов'язання.

Електронна комерція в умовах суспільного хаосу та патріотичних настроїв стала мішенню для різних шахрайських схем. Підвищена залежність від цифрових каналів, особливо мобільних та соціальних платформ, посилює вразливість споживачів.

Шахраї зламують сторінки користувачів у соціальних мережах (наприклад, Facebook) та від імені власників звертаються до їхніх контактів із проханням про фінансову допомогу, найчастіше на купівлю амуніції для військових.[3] Аферисти зникають одразу після отримання передплати. Для запобігання переведенню коштів споживачам рекомендовано здійснювати перевірку особи шляхом задавання запитань, відомих лише їм та власнику сторінки.[3]

Особливо загрозливим є випадок, коли шахраї продають браковані або неякісні бронежилети чи інше військове спорядження, яке не здатне захистити бійців від куль. Споживачам (волонтерам, військовим) необхідно користуватися послугами лише перевірених продавців.[3]

Шахрайство в умовах війни набуло нового, не лише фінансового, але й прямого фізичного виміру. Продаж неякісних товарів військового призначення є не тільки порушенням прав споживачів, але й актом, який безпосередньо загрожує життю людей. Ця обставина є критичною, оскільки, згідно з діючим мораторієм, перевірки можуть здійснюватися у разі наявності "загрози інтересам та здоров'ю людей".[4] Це зобов'язує компетентні органи, включаючи Кіберполіцію (куди слід повідомляти про ймовірне шахрайство), до негайного реагування на такі випадки, незважаючи на загальні обмеження державного контролю.

Державний нагляд у сфері захисту прав споживачів під час воєнних дій функціонує в умовах значних обмежень. На цей період діє мораторій на перевірки. Цей захід, спрямований на зменшення адміністративного тиску на бізнес, суттєво обмежує можливості Держпродспоживслужби (ДПСС), зокрема регіональних відділень здійснювати планові та позапланові контрольні заходи.[4]

Обмеження функцій державного нагляду призвело до

виникнення "регуляторної прогалини". З одного боку, мораторій підтримує чесних підприємців, але з іншого, він створює сприятливі умови для недобросовісних учасників, що сприяє зростанню шахрайства та нечесної комерційної практики.

Державний контроль залишається чинним лише щодо дотримання суб'єктами господарювання вимог законодавства стосовно:

Застосування державних регульованих цін.

Захисту прав споживачів та метрологічного нагляду у сфері надання житлово-комунальних послуг.

Наявності загрози інтересам та здоров'ю людей.

Випадок продажу дефектної військової амуніції є яскравим прикладом того, коли діючий виняток із мораторію має бути використаний негайно, оскільки це питання безпосередньо стосується загрози життю людей.[3] Однак, загалом, обмеження державного контролю означає, що механізми захисту прав споживачів значною мірою перекладаються на саморегуляцію бізнесу, судовий захист та механізми альтернативного вирішення спорів.

Хоча воєнний стан загальновизнано як форс-мажорну обставину, сам цей факт не є достатньою підставою для автоматичного звільнення суб'єкта господарювання від відповідальності за порушення зобов'язань.

Ключовий принцип, підтримуваний судовою системою, полягає у необхідності доведення причинно-наслідкового зв'язку. Суб'єкти господарювання повинні довести, що обставини непереборної сили, такі як воєнний стан або інші надзвичайні події, об'єктивно унеможливили виконання їхніх конкретних договірних зобов'язань.[5]

Верховний Суд (ВС) послідовно підтримує високий стандарт доказування форс-мажору, що відображено у дайджестах судової практики, які демонструють підходи до

вирішення питань, пов'язаних із застосуванням форс-мажорних обставин. [6] Ці правові висновки, сформовані Великою Палатою та касаційними судами (КАС, КГС, КЦС), забезпечують належний захист кредиторів та споживачів, запобігаючи масовому безпідставному невиконанню зобов'язань на підставі лише загального посилення на війну.

Наприклад, у контексті валютних операцій, необхідно довести, що саме обставини війни унеможливили розрахунки, а не інші фактори.[5] Цей принцип є універсальним: якщо продавець електронної комерції порушив терміни доставки, він повинен надати докази, що його конкретний логістичний канал був фізично заблокований чи знищений, а не просто посилатися на факт бойових дій у країні. Така позиція суду змушує e-commerce компанії інвестувати у резервні логістичні ланцюги та належне документування обставин, а не покладатися на загальне правове звільнення.

Для мінімізації ризиків та забезпечення правової стійкості, комерційним суб'єктам вкрай важливо деталізувати положення про форс-мажор у своїх договорах. Необхідно чітко визначити конкретні події (війна, стихія), порядок повідомлення та документування, оскільки використання загальних фраз може бути відхилене судом.[7]

5 липня 2023 року був підписаний Новий Закон України «Про захист прав споживачів» № 3153-ІХ.[8] Його головною метою є гармонізація національного законодавства про захист прав споживачів із європейськими стандартами, зокрема Директивами № 2011/83/ЄС та № 2019/771/ЄС.[9] Цей крок є виконанням зобов'язань України за Угодою про асоціацію з ЄС.

Ключовим моментом є те, що більшість положень Закону набудуть чинності лише через рік після його оприлюднення, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану в Україні.[8] Прив'язка дати набрання чинності до кінця війни

створює ризик "регуляторного шоку" для бізнесу, якщо компанії відкладуть адаптацію комплаєнс-систем. Великим гравцем необхідно вже зараз адаптувати внутрішні політики, оскільки перехідний період може бути недостатнім для імплементації складних європейських вимог.

Новий Закон вперше чітко закріплює вимоги, застосовні до ключових суб'єктів електронної комерції, які раніше функціонували у регуляторній "сірій зоні": маркетплейсів, класифайдів та прайс-агрегаторів.[8] Встановлено обов'язки щодо надання споживачу обов'язкової інформації про продукцію, що має значно підвищити прозорість онлайн-торгівлі. Крім того, Закон детально врегульовує поняття нечесної комерційної практики (НКП) та оновлює перелік санкцій. Він запроваджує відповідальність, зокрема, за включення в договори умов, що обмежують права споживачів, а також за порушення законодавства про захист життя, здоров'я та майна споживачів.[9]

Посилення прав споживачів при придбанні товару з недовіркою є значною зміною. Закон прямо зобов'язує, що гарантійний ремонт чи заміна товару мають здійснюватися без будь-яких суттєвих незручностей для споживача, з урахуванням природи товару. При цьому споживач звільняється від будь-яких сплат, пов'язаних із проведенням такого ремонту чи заміни.[9] Це зобов'язання вимагає від e-commerce операторів інвестувати у ефективну логістику та сервісне обслуговування.

Закон передбачає створення Єдиного державного веб-порталу для споживачів у сфері електронної комерції, який отримав назву «Портал е-покупець». Ця платформа, яка має бути запущена протягом трьох років з дати оприлюднення Закону, виконуватиме функції:

спрощення взаємодії та скарг: споживачі зможуть подавати скарги щодо порушених прав під час електронного

правочину та відслідковувати перебіг їх розгляду;

верифікація продавців: певні суб'єкти електронної комерції будуть зобов'язані пройти реєстраційні процедури для набуття статусу «перевічених продавців», що гарантуватиме актуальність інформації про них та підвищуватиме рівень довіри.[8]

В умовах воєнного часу, коли судова система перевантажена, механізми альтернативного вирішення спорів (ADR) є необхідним інструментом для швидкого та ефективного вирішення масових комерційних конфліктів. ADR дозволяє уникнути тривалих та ресурсномістких судових процедур.

Для спорів у сфері електронної комерції особливо цінною є медіація, оскільки вона дозволяє компаніям зберегти ділову репутацію та лояльність клієнтів. Медіація — це добровільний та конфіденційний процес, у якому нейтральна третя особа (медіатор) допомагає сторонам досягти взаємоприйнятного рішення.[10]

Ключові принципи медіації включають незалежність та неупередженість медіатора, а також створення можливості для учасників конфлікту бути почутими, що є важливим для врегулювання суперечок, які можуть ускладнюватися емоційним чи культурним чинниками.[10]

Успіх майбутньої системи захисту прав споживачів залежить від синергії між регуляторною ясністю (Новий Закон), цифровою інфраструктурою (Портал е-покупець) та ефективним вирішенням спорів.

Створення «Порталу е-покупець» надає ідеальну інфраструктуру для інтеграції механізмів Online Dispute Resolution (ODR). Ця платформа зможе централізовано реєструвати скарги і, при відповідній нормативній базі, скеровувати їх на обов'язкову або заохочувальну медіацію до

передачі до суду.[8] Інтеграція медіації у державний Портал дозволить не тільки відповідати європейським вимогам щодо захисту прав споживачів, але й ефективно справлятися з обсягом спорів, накопичених за час воєнних дій.

Висновки. Електронна комерція в Україні продемонструвала високий рівень стійкості, ставши опорою економіки в умовах війни, що супроводжувалося міграцією торгівлі у мобільні та соціальні канали. Однак ця трансформація загострила виклики у сфері захисту прав споживачів: обмеження державного контролю через мораторій створило простір для зростання шахрайства, у тому числі критично небезпечного (продаж неякісної амуніції).

Українська правова система підтримує договірну дисципліну через суворі стандарти доведення форс-мажору, що вимагає від бізнесу прозорості та здатності довести об'єктивну неможливість виконання зобов'язань. Майбутній правовий ландшафт буде сформований Новим Законом № 3153-IX, який гармонізує українські норми з ЄС, запроваджуючи підвищену відповідальність для маркетплейсів та створюючи цифрову інфраструктуру («Портал е-покупець»).

Для забезпечення високого рівня захисту прав споживачів та стійкості е-commerce в період відновлення, необхідна проактивна адаптація бізнесу до європейських стандартів, а також інституціоналізація механізмів альтернативного вирішення спорів (ADR) та їх інтеграція у державну цифрову інфраструктуру, що дозволить ефективно впоратися з наслідками воєнних викликів.

Список використаних джерел:

1. Шепель І. В., Рубаненко І. М. Електронна комерція в ЄС та Україні: тренди, виклики та перспективи. Трансформаційна економіка. № 1 (10), 2025. С. 84-89 – [Електронний ресурс]. –

Режим доступу:

<https://transformations.in.ua/index.php/journal/article/download/160/157>

2. Соціальна відповідальність у воєнний час: що це таке? - Голоси Мирних. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://civilvoicesmuseum.org/articles/socialna-vidpovidalnist-u-voyenniy-chas-shcho-ce-take>

3. Шахрайство у період дії воєнного стану: схеми та як захиститися? ТСН. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukr.net/news/details/criminal/90823308.html>

4. Як споживачу захистити свої права в умовах воєнного стану? Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c4a1849f-4558-4410-9dce-1455f55feae8&title=YAkSpozhyvachuZakhystitiSvoiPravaVUmovakhVonnohoStanu->

5. Судова практика: вплив форс-мажорних обставин на нарахування пені за порушення строків розрахунків за валютними операціями в умовах воєнного стану. ДПС у Дніпропетровській області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dp.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/935872.html>

6. Верховний Суд опублікував дайджест судової практики ВС щодо застосування форс-мажорних обставин як підстави для звільнення від відповідальності за порушення зобов'язань. Судова влада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/presentation/news/1902106/>

7. Судова практика щодо форс-мажору та виконання договірних зобов'язань. ЮРЛІГА. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/234524_sudova-

praktika-shchodo-fors-mazhoru-ta-vikonannya-dogovrnikh-zobov'язan

8. Прийнято новий закон про захист прав споживачів в Україні. Avellum. . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://avellum.com/ua/priynyato-noviy-zakon-pro-zakhist-prav-s/>

9. Новий закон про захист прав споживачів. Sayenko Kharenko. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sk.ua/uk/novij-zakon-pro-zahist-prav-spozhyvachiv/>

10. Альтернативні способи врегулювання спровів, конфліктів. Медіація. Робота з клієнтами. Посібник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://qala-project-2.gitbook.io/robota-z-kl-ntami-pos-bnik/dodatki/3.-alternativni-sposobi-vregulyuvannya-sproviv-konfliktiv.-mediaciya>

ЖУЛІЙ Полина

студентка 34 групи, 3 курсу, факультет історії і права
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

Науковій керівник: ПОНОМАРЕНКО Оксана

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Цифрова трансформація є однією з найважливіших тенденцій розвитку сучасного світу, що має стратегічне значення для України. Вона охоплює всі сфери життєдіяльності - від економіки та державного управління до соціальних та культурних відносин. В Україні цей процес має системний характер, що підтверджується, зокрема, впровадженням

електронних послуг у мобільному застосунку «Дія» та урядовими програмами, спрямованими на стимулювання цифрового розвитку. Наслідком цих змін є поява нових об'єктів цивільних прав, таких як цифрові активи, трансформація традиційних форм взаємодії, як-от укладення договорів онлайн, та виникнення нових викликів для захисту прав учасників цивільного обігу.

Цифровізація суспільних відносин потребує глибокого переосмислення традиційних правових категорій, як-от «річ» та «майнове право». Як зазначають українські науковці, вплив цифрових технологій, включаючи технології розподіленого реєстру та блокчейн, на цивільно-правовий обіг є предметом активного дослідження. Так, наприклад, Н.А. Федосенко наголошує, що матеріальна значущість цифрових технологій призводить до їх незамінного використання у цивільному обігу майна, що, у свою чергу, формує економічну цінність цифрових активів та прав [1, с. 73].

Правове регулювання цифровізації в Україні є комплексним, але водночас підкреслює фрагментованість законодавчого поля. Це призвело до термінологічної невизначеності та суперечностей у чинному законодавстві. Зокрема, існує дискусія щодо того, чи становлять цифрові правовідносини новий, окремий вид відносин. Дану проблему аргументовано підкреслює Н. Левицька, яка стверджує, що для ефективного нормативно-правового регулювання необхідно враховувати унікальні властивості суспільних відносин, які формуються саме в цифровому середовищі [2, с. 168].

Законодавство України визначає правовий статус віртуальних активів, проте наявні суперечності у термінології та правовій кваліфікації. У Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню

розповсюдження зброї масового...» віртуальний актив визначається як «цифрове вираження вартості» [3], тоді як у Законі «Про віртуальні активи» вони визначаються як «нематеріальні блага»[4]. Ключовою проблемою є те, що Закон «Про віртуальні активи», прийнятий 8 вересня 2021 року, так і не набрав чинності через вето Президента. Учасники ринку діють на свій страх і ризик, оскільки правоохоронні та судові органи не мають чітких інструментів для вирішення спорів, пов'язаних з віртуальними активами, їх успадкуванням чи стягненням як боргу. Невизначеність в даному напрямку прямо суперечить активному розвитку ринку, який, попри відсутність регулювання, залишається одним із найбільш динамічних у світі.

На відміну від віртуальних активів, правовий статус електронного підпису в Україні регулюється досить чітко. Він закріплений у Законі України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 № 2155-VIII [5]. Цей закон, що є результатом імплементації європейських норм, надає електронному підпису таку ж саму юридичну силу, як і власноручному.

Законодавство також визнає, що договір, укладений за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем, вважається укладеним у письмовій формі [6]. Згідно з частиною 1 статті 207 Цивільного кодексу України, правочин вважається вчиненим у письмовій формі, якщо його зміст зафіксовано в одному або кількох електронних документах, листах або телеграмах, якими обмінялися сторони. Це не просто легалізувало нову форму, а й кардинально змінило бізнес-процеси, забезпечивши їх автоматизацію, прискорення та прозорість [6].

Цифровізація цивільних відносин в Україні перебуває на стадії активного, але фрагментованого розвитку. Досягнуто

значного прогресу у сферах електронного документообігу та захисту прав споживачів цифрових послуг. Проте, найбільшою проблемою залишається правова невизначеність щодо віртуальних активів.

Подальший розвиток правового регулювання значною мірою залежатиме від темпів європейської інтеграції та здатності держави до системного, а не реактивного підходу до законотворення. Заповнення наявних прогалин та вирішення колізій є ключовим завданням для забезпечення стабільного та захищеного цифрового цивільного обігу в Україні.

Список використаних джерел:

1. Федосенко Н.А. Використання цифрових технологій у цивільних правовідносинах. Часопис цивілістики. 2022. Вип. 45. С. 69-74.
2. Левицька Н. Використання цифрових технологій у праві. Підприємництво, господарство і право. 2019. №2. С. 165-169.
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX : станом на 9 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 22.09.2025).
4. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 22.09.2025).
5. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII : станом на 18 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 22.09.2025).

6. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 4 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 22.09.2025).

ЗАБУГА Юлія,
кандидат юридичних наук, доцент
старший науковий співробітник Лабораторії дослідження
проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України

**АНАЛОГІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ В СУДОВІЙ
ПРАКТИЦІ НА ПІДСТАВІ АНАЛІЗУ KEYСУ ЩОДО
ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННИЙ ПРОДАЖ
ДОНОРСЬКОЇ КРОВІ ТА ЇЇ КОМПОНЕНТІВ: ОГЛЯД ТА
ПРОПОЗИЦІЇ ЇЇ ПОДОЛАННЯ**

У ч. 4 ст. 3 Кримінального кодексу України (далі – КК України) встановлено заборону на застосування кримінального закону за аналогією. Традиційно, під такою ситуацією розуміють “застосування до суспільно небезпечного діяння, що прямо не передбачене законом на час його вчинення, статті КК, яка встановлює кримінальну відповідальність за найбільш схоже за характером та тяжкістю кримінальне правопорушення” [1, с. 48].

Аналіз судової практики свідчить, що на сьогодні, на жаль, трапляються випадки, коли суди порушують приписи ч. 4 ст. 3 КК України, застосовуючи положення Особливої частини

КК за аналогією. Наприклад, вироком Деснянського районного суду м. Києва від 09.10.2025 (судова справа №754/15937/25) ОСОБА_3, яка працювала медичною сестрою медичною лікарняного банку крові КНП «Київська міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги» виконавчого органу Київської міської ради (далі – КНП «Київська міська клінічна лікарня»), була визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 27, ч. 5 ст. 143 КК України, а саме у пособництві незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини (власне донорської крові та її компонентів – Ю.3.), вчиненої за попередньою змовою групою осіб. Відповідно до обставин цього кримінального провадження, ОСОБА_3, діючи відповідно до плану, розробленого завідувачем відділення лікарняного банку крові КНП «Київська міська клінічна лікарня» Особою № 1, та спільно із іншими сестрами медичними лікарняного банку крові КНП «Київська міська клінічна лікарня» (Особами №№ 2, 3, 4, 5) протягом 2024 р.:

1) здійснила декілька епізодів вилучення крові та її компонентів з лікарняного банку крові КНП «Київська міська клінічна лікарня», які згодом передавались «клієнтам» за відповідну грошову винагороду;

2) здійснювала заходи, спрямовані на прикриття злочинної діяльності, а саме, вносила недостовірні відомостей до облікових документів, а саме журналів реєстрації переливання трансфузійних рідин ф. № 009/о (закріплено наказом МОЗ України від 14.02.2012 №110) та актів списання компонентів крові з приводу цільового використання крові та її компонентів.

Суд визнав ОСОБА_3 винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 27, ч. 5 ст. 143 КК України, а також затвердив угоду про визнання винуватості,

призначивши покарання, узгоджене сторонами – 5 років позбавлення волі на підставі ст. 69 КК України без позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. При цьому суд, врахувавши зміст вказаної угоди та домовленість її сторін, звільнив особу від відбування призначеного покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України з іспитовим строком на 2 роки та поклав на неї обов'язки, передбачені ч. 1 ст. 76 КК України [2].

Для того, щоб зрозуміти, в чому полягає аналогія кримінального закону у цій ситуації, потрібно звернутися до аналізу складу злочину, передбаченого ч. 4 ст. 143 КК України. У цій нормі закріплена кримінальна відповідальність за незаконну торгівлю анатомічними матеріалами людини, а тому цілком логічним є висновок, що предметом цього злочину виступають анатомічні матеріали людини. Диспозиція ч. 4 ст. 143 КК України є бланкетною, а тому зміст поняття “анатомічні матеріали людини” треба визначати відповідно до законодавства у цій сфері трансплантології – як міжнародного, так і національного. Одним із ключових законів у цій сфері (на рівні національного законодавства) є Закон України “Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини” від 17.05.2018 № 2427-VIII (в ред. від 08.02.2025 р.), який надає таке визначення цьому поняттю: “анатомічні матеріали - органи (їх частини), тканини, анатомічні утворення, клітини людини або тварини, фетальні матеріали людини” [3]. При цьому аналіз медичної літератури дає підстави стверджувати про те, що кров та її клітини належать до анатомічних матеріалів людини. У наведеному вище судовому рішенні (йдеться про обвинувальний вирок Деснянського районного суду м. Києва від 09.10.2025 у судовій справі №754/15937/25) суд аргументує це так (орфографія та пунктуація збережена): “відповідно до Біологічного словника за ред. І. Г. Підоплічка. -- К.: Головна

редакція УРЕ, 1974 р.: кров - особлива рідка тканина, що циркулює в замкненій кровоносній системі організму тварини або людини, забезпечуючи гуморальний (рідинний) зв'язок між усіма органами й тканинами. Різновидність сполучної тканини. Разом з лімфою й тканинною речовиною є внутр. середовищем орг-му. К. складається з плазми і завислих у ній клітин (формених елементів). У хребетних розрізняють 3 групи формених елементів: еритроцити, лейкоцити і тромбоцити” [2]. Разом із тим, абсолютно не береться до уваги той факт, що відповідно до приписів ч. 2 ст. 3 Закону України “Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині” від 17.05.2018 № 2427-VIII (в ред. від 08.02.2025) законодавець виводить поза сферу правового регулювання цього Закону “донорство крові та її компонентів і діяльність, пов’язану з їх використанням”. Звідси висновок про те, що кров та її компоненти є предметом кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачені у частинах 1, 2 та 4 ст. 143 КК України, є хибним та не ґрунтується на чинному законодавстві. До такого самого висновку у своїй науковій роботі, присвячений аналізу змісту предмета незаконної торгівлі анатомічними матеріалами людини за ч. 4 ст. 143 КК України, прийшов і інший вчений у галузі кримінального права – Я. Г. Лізогуб. Вчений так пише про це: “виходить, що матерія (кров та її компоненти), яка за семантичним змістом є цілком релевантною нормативно виписаному в Законі України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17 травня 2018 року № 2427 - VIII поняттю анатомічних матеріалів, по суті юридично виключається з нього через наявність у такому законі відповідного застерігального припису” [4, с. 51]. Додатковим аргументом на користь позиції Я. Г. Лізогуба може виступити і міжнародне законодавства у сфері трансплантології. Так, у ст. 2 Директиви Європейського

Парламенту і Ради 2004/23/ЄС від 31.03.2004 «Про встановлення стандартів якості та безпечності для донатії, заготівлі, тестування, перероблення, консервації, зберігання та реалізації людських тканин і клітин» також містяться приписи, які виключають застосування положень цієї Директиви до крові та її компонентів, що визначені Директивною 2002/98/ЄС. Йдеться про Директиву Європейського Парламенту і Ради 2002/98/ЄС від 27.01.2003 «Про встановлення стандартів якості та безпечності для заготівлі, тестування, переробки, зберігання і розподілу крові людини та її компонентів та внесення змін і доповнень до Директиви 2001/83/ЄС». До того ж, автори чинного КК України також виходили із тієї позиції, що вчинення насильницького донорства крові через особливості навіть самої законної процедури, потребує окремого правового регулювання. Саме цим і пояснюється існування у чинному КК України ст. 144, адже в протилежному випадку насильницьке донорство мало б бути кваліфіковане за ч. 2 ст. 143 КК, яка передбачає кримінальну відповідальність за “вилучення у людини шляхом примушування або обману її анатомічних матеріалів з метою їх трансплантації”.

Також Я. Г. Лізогуб приходить до висновку про те, що за незаконний продаж донорської крові та її компонентів на сьогодні може настати відповідальність виключно за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 45-1, тоді як кримінальна відповідальність за такі дії в чинному КК України не передбачено [4, с. 51]. Із цим висновком навряд чи можна погодитись, адже треба пам'ятати про існування ст. 191 КК України, яка встановлює кримінальну відповідальність за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, і є загальною нормою, яка мала б бути застосована судом у таких випадках.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати

наявність хибної судової практики притягнення до кримінальної відповідальності за незаконний продаж донорської крові та її компонентів за ч. 4 ст. 143 КК України, яка є нічим іншим, як застосування кримінального закону за аналогією. Ситуація, яка склалася впливає із особливостей правового регулювання процедури трансплантації та процедури донорства крові та її компонентів, які суттєво відрізняються за своїми особливостями, у зв'язку з чим законодавець встановлює обмежувальні приписи на застосування законодавства у сфері трансплантології до випадків донорства крові. Звідси, кров та її компоненти не виступають предметом злочину, передбаченого ч. 4 ст. 143 КК України. Видається, що в умовах воєнного стану та під час пандемій, коли має бути введений надзвичайний стан, незаконний продаж донорської крові та її компонентів повинно тягнути за собою настання кримінальної відповідальності за спеціальною нормою, а тому на сьогодні залишаються актуальними питання дослідження доцільності криміналізації вказаних діянь.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 584 с.
2. Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 09.10.2025, судова справа №754/15937/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130875625> (дата звернення: 10.10.2025).
3. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text> (дата звернення: 10.10.2025).

4. Лізогуб Я. Г. Незаконна торгівля анатомічними матеріалами людини (ч. 4 ст. 143 КК України): деякі питання аналізу предмету злочину. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. Том 31. № 1. С. 45-54.
DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.03>

КАЛЬЧЕНКО Владислав

аспірант другого року навчання

Харківського національного педагогічного університету

імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: ШИНКАРЬОВ Юрій

кандидат юридичних наук, доцент

завідувач кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету

імені Семена Кузнеця

ЩОДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ

В сучасному глобалізованому світі, де панують сучасні модернові технології збереження інформації отримує надважливого значення. Особливо це видається актуальним у сучасних умовах, коли гігабайт захищеної інформації при втраті ним конфіденційності здатний заподіяти шкоду, що вимірюється мільйонами. Діяльність із збереження та захисту інформації виступає найважливішим елементом інформаційної безпеки. Як зазначається у літературі «в умовах інформатизації суспільних процесів, глобалізації й інтеграції усіх видів людських, інституційних і міждержавних відносин інформаційна безпека людини, юридичних осіб, суспільства, держави й світу набувала статусу найважливішої соціальної

цінності. Особливо це проявляється у воєнний час та інших кризових ситуаціях. У воєнний і в мирний часи створюється, перетворюється, поширюється, використовуються, привласнюється, викрадається тощо інформація, яка є сучасним капіталом і/або така, що здатна руйнувати чи створювати загрозу руйнації правопорядку цивілізованої країни або міжнародного правопорядку; негативно впливати на психіку людини, особливо дітей; вводити в оману, шантажувати, знищувати моральні й культурні цінності конкретної особистості чи певних спільнот; здійснювати інший суспільно небезпечний вплив на соціальні цінності» [1, с. 354]

В сучасній правовій літературі значна увага приділяється дослідженню захисту інформаційної безпеки, в тому числі і кримінально-правовими засобами. При цьому зазначається, що незважаючи на значення захисту інформаційної безпеки – окремого комплексу норм направлених на охорону даного явища – у сучасному Кримінальному кодексі немає. Так, Пащенко О.О. зазначає, що «судячи з назв розділів Особливої частини КК, інформаційна безпека не охороняється ним на рівні родового об'єкта, на відміну, скажімо, від безпеки виробництва, безпеки руху та експлуатації транспорту, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (що випливає із назв розділів X, XI, XX Особливої частини КК)» [2, с.11].

Слід також зазначити, що незважаючи на значну увагу, яка приділяється у літературі питанням кримінально-правовій охороні інформаційної безпеки, питання охорони саме інформації з обмеженим доступом розглядається лише в окремих роботах. Існує і незначна кількість робіт кримінально-процесуального напрямку, що пов'язані із інформацією з обмеженим доступом [3]. Також слід відмітити статтю Коваленко Є.В. «Захист інформації з обмеженим доступом як елемент інформаційної безпеки держави» [4]. Існують і роботи

присвячені міжнародно-правовим аспектам захисту інформації з обмеженим доступом [5].

Але, у більшості наукових робіт, присвячених захисту інформації з обмеженим доступом розглядається проблематика і зв'язок такої інформації виключно в контексті захисту національної безпеки України та захистом державної таємниці.

На нашу думку, проблематику захисту інформації з обмеженим доступом необхідно розуміти значно більш широко, оскільки існує значна кількість інформації яка користується обмеженістю для розповсюдження, але не є пов'язаною виключно із національною безпекою і склади кримінальних правопорушень, у яких об'єктивна сторона була б пов'язана із порушенням конфіденційності інформації - знаходяться у багатьох розділах чинного КК України.

Вважається, що дослідження як поняття такої інформації, так і форм її розповсюдження, пов'язаних із втратою нею конфіденційності - повинно здійснюватися у окремому науковому дослідженні комплексно, не розриваючи предмет дослідження на окремі елементи. У зв'язку із чим можливо необхідне випрацювання єдиного комплексного підходу до розуміння поняття та змісту інформації з обмеженим доступом для побудови методик її кримінально- правової охорони.

Список використаних джерел:

1. Демидова Л.М. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки: європейські стандарти. Юридичний науковий електронний журнал. 2003, №7 с. 354-357. http://www.lsej.org.ua/7_2023/82.pdf

2. Пащенко О.О. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки нормами Розділу I Особливої частини КК України. Питання боротьби зі злочинністю. 2024). Том 1, № 47: с. 11-17. <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/310732>

3. Тугарова О.К. Забезпечення охорони інформації з обмеженим доступом при тимчасовому доступі до речей і документів. Юридичний науковий електронний журнал. 20015. №5. С. 223-225. http://lsej.org.ua/5_2015/62.pdf

4. Коваленко Є.В. «Захист інформації з обмеженим доступом як елемент інформаційної безпеки держави» Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «ПРАВО». Випуск 24, 2017 рік. С. 162-166.

5. Кучанський С.М. Особливості кримінально-правової охорони інформації з обмеженим доступом (міжнародний досвід). Правова держава. 2012. №5. С. 147-151. <https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/015ce0fc-9cad-4c55-91d8-f58c3b5a8981/content>
<https://dspace.onu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/015ce0fc-9cad-4c55-91d8-f58c3b5a8981/content>

КАРЛІНСЬКА Світлана

кандидат економічних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету

імені С. Кузнеця

адвокат

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ В РЕЗУЛЬТАТЕ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ – ДИСКУСІЙНЕ ПИТАННЯ ЩОДО ПРЕДМЕТА РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИМ ЧИ ПУБЛІЧНИМ ПРАВОМ

Війна в Україні триває вже більше 10 років. Повномасштабне вторгнення – вже майже 4 роки. Через військову агресію з боку рф багато українців вже понесли

значні збитки – як матеріальні так і моральні.

І, хоча, до повномасштабного вторгнення фактично не відбувалося напрацювання механізмів з відшкодування шкоди, завданої через військкомуну агресію, але й тоді таки страти вже були. Після повномасштабного вторгнення кількість звернень з боку українців які понесли збитки значно збільшилось, так само як і збільшилась кількість громадян, які втратили майно, або понесли інші збитки.

Так, дійсно, деякі міжнародні механізми і напрацювання з провону відшкодування шкоди завданої в результаті збройної агресії вже існують. Але, такі механізми на стільки індивідуальні для кожної країни, що застосовувати за аналогією в чистому вигляді, або як універсальні – не є можливим. Тож, для України мають бути розроблені власні механізми відшкодування шкоди отриманої внаслідок збройної агресії з боку рф.

На сьогодні в Україні вже розвивається судова практика, де фізичні та юридичні особи подають позови до українських судів з приводу відшкодування шкоди, отриманої в результаті збройної агресії рф. Існує вже і деяка практика звернення українців до Європейського суду по правам людини (ЕСПЛ).

І одним з дискусійних питань в даному аспекті постає питання віднесення подібних справ до міжнародного публічного чи приватного права. Питання важливе і цікаве. І в межах цієї роботи спробуємо розібратися із ним. Бо в залежності від того, до публічного чи приватного права маємо відносити подібні справи, залежить і в першу чергу предмет регулювання.

З одного боку предмет регулювання відшкодування шкоди завданої в результаті збройної агресії знаходиться в межах саме міжнародного публічного права. На підтримку цієї теорії можна навести наступне. Прийнято, що відшкодування

шкоди внаслідок збройної агресії регулюється нормами міжнародно-публічного права, зокрема правом міжнародної відповідальності держав та нормами міжнародного гуманітарного права.

Право міжнародної відповідальності визначає юридичні наслідки протиправних дій суб'єктів міжнародного права, а також регулює відносини, що виникають внаслідок заподіяння шкоди. Комісія міжнародного права Організації Об'єднаних Націй визначила зміст міжнародної відповідальності як: «ті наслідки, які те чи інше міжнародно-протиправне діяння може мати відповідно до норм міжнародного права в різних випадках, наприклад, наслідки діяння в плані відшкодування збитку й відповідних санкцій». Міжнародно-правова відповідальність держав є одним з основоположних і найстаріших інститутів міжнародного права.

Відповідно до норм гуманітарного права держава несе відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права, що можуть бути їй приписані, у тому числі:

А. порушення, вчинені її органами, включаючи збройні сили;

В. порушення, вчинені особами чи утвореннями, уповноваженими нею здійснювати елементи державної влади;

С. порушення, вчинені особами або групами, що фактично

діють за її вказівками або під її керівництвом чи контролем; і

Д. порушення, вчинені приватними особами або групами, які

вона визнає та приймає як власну поведінку [1].

Окрім того, держава, відповідальна за порушення міжнародного гуманітарного права, повинна у повній мірі відшкодувати завдану шкоду.

Відповідно до ст. 91 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) Сторона, що перебуває у конфлікті й порушує положення Конвенцій (995_151, 995_152, 995_153, 995_154) або цього Протоколу, повинна відшкодовувати завдані збитки, якщо для цього є підстави. Вона несе відповідальність за всі дії, що вчиняються особами, які входять до складу її збройних сил.

Подібного підходу притримується і національний законодавець, закріплюючи його у ст.5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».

Відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації державі Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на Російську Федерацію як на державу, що здійснює окупацію. Держава Україна всіма можливими засобами сприяє відшкодуванню матеріальної та моральної шкоди Російською Федерацією [3].

Тобто, як бачимо, предметом регулювання може бути саме в площині міжнародного публічного права. Але мають бути ще наявними механізми такого відшкодування. До таких механізмів зазвичай відносять вже наявні міжнародні компенсаційні механізми, доказова база, яка буде забезпечувати реалізацію прав на відшкодування та відповідальність агресора. Відповідачем в таких справах є агресор, тобто російська федерація.

Але, тут в нас постає питання юрисдикційного імунітету. І тут ми звертаємося до Закону України «Про міжнародне приватне право», зокрема до ст. 79 даного Закону.

Пред'явлення позову до іноземної держави, залучення

іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України.

У тих випадках, коли в порушення норм міжнародного права України, її майну або представникам в іноземній державі не забезпечується такий же судовий імунітет, який згідно з частинами першою та другою цієї статті забезпечується іноземним державам, їх майну та представникам в Україні, Кабінетом Міністрів України може бути вжито до цієї держави, її майна відповідних заходів, дозволених міжнародним правом, якщо тільки заходів дипломатичного характеру не достатньо для врегулювання наслідків зазначеного порушення норм міжнародного права [ч74 ст.79; 4].

Тож, як бачимо, в українських судів є всі підстави не визнавати імунітет рф. Підтвердженням можуть слугувати вже достатня кількість судових проваджень відкритих українськими судами за позовами громадян та юридичних осіб, які втратили майно через збройну агресію рф.

Що ж до приватно-правового предмету регулювання в справах щодо відшкодування шкоди завданої в результаті військової агресії.

Цивільний кодекс визначає що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу [ст.16: 5].

Особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування.

2. Збитками є:

1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки);

2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [ст.22; 5].

При виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах Верховного Суду. Обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні [ст. 263; 6].

Згідно до ст. 1166 ЦК України майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. В нашому випадку відповідачем буде російська федерація.

Тобто, в розрізі нашого питання йдеться про спір між особою приватного права та іноземною державою. Але. Як ми вже з'ясували – імунітет в даному випадку не застосовуються, а отже ми розглядаємо державу агресора як юридичну особу публічного права.

Таким чином, аргументів на підтримку того, що предмет регулювання, так само як і предмет позову відносно справ про відшкодування шкоди завданою збройною агресією знаходиться в площині саме приватного права.

Список використаних джерел:

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та

додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Україна, Міжнар. конференція у м.Гаазі; Конвенція, Міжнародний документ, Положення від 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 [...]. ООН; Протокол, Міжнародний документ, Правила від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України. Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

4. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> 1

5. Цивільний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

6. Цивільний процесуальний кодекс України. Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

КАРТАВИХ Андрій

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
навчально-наукового інституту менеджменту і маркетингу

Групи:6.03.073.030.23.2

Харківського національного університету
імені С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного університету
імені С. Кузнеця

ПИТАННЯ ГРОМАДЯНСТВА В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Громадянство — це сталий правовий зв'язок особи з державою, що виражається у взаємних правах і обов'язках та не зводиться до суто територіальних чи етнічних критеріїв. Міжнародне право історично визнавало свободу держав самостійно визначати умови набуття і припинення громадянства, однак поступове формування стандартів у сфері прав людини та боротьби зі статусом без громадянства (апатридизмом) суттєво обмежило абсолютний розсуд держави.

Універсальна рамка питання громадянства вибудовується навколо двох засадничих ідей: право кожного на громадянство та недопустимість його довільного позбавлення. Вперше це було чітко сформульовано в Загальній декларації прав людини (ст. 15), де закріплено право людини на громадянство та заборону довільного позбавлення або права змінити громадянство. Ці підходи конкретизовано в регіональних документах, зокрема у Європейській конвенції про громадянство 1997 р., що містить принципи уникнення

безгромадянства, поваги до приватного й сімейного життя у процедурних питаннях, а також вимоги щодо прозорих і недискримінаційних правил набуття та втрати громадянства.

Ключовою проблемою міжнародного правопорядку є апатридізм. Дві взаємопов'язані конвенції — Конвенція 1954 р. про статус апатридів та Конвенція 1961 р. про скорочення безгромадянства — встановили як мінімальні стандарти захисту осіб без громадянства, так і набір матеріально-правових та процедурних засобів для запобігання появі нових випадків безгромадянства (наприклад, надання громадянства дітям, які інакше були б апатридами). Державам також рекомендовано запроваджувати ефективні процедури встановлення факту безгромадянства та гарантувати доступ до базових прав під час очікування на рішення.

Класична доктринальна дилема — співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного регулювання громадянства. Прецедент Міжнародного суду ООН у справі «Ноттебом» (Ліхтенштейн проти Гватемали, 1955) запровадив критерій «дієвого» або «справжнього» громадянства для міжнародного визнання: громадянство має відповідати реальному зв'язку особи з державою — через проживання, інтереси, інтеграцію. Це рішення вплинуло на подальші підходи до дипломатичного захисту та уникнення зловживань натуралізацією *ad hoc*.

Питання множинного громадянства набуває нової актуальності у зв'язку з глобальною мобільністю. Європейська конвенція про громадянство не забороняє подвійне громадянство як таке, але заохочує держави координувати наслідки, зокрема у сфері військового обов'язку та політичної участі, щоб уникнути колізій юрисдикцій та правової невизначеності. Натомість проблеми «масових» позбавлень чи денатуралізації з міркувань безпеки вимагають суворой

перевірки на відповідність принципам необхідності, пропорційності та заборони дискримінації, а також наявності ефективних засобів судового захисту.

Український контекст характеризується поєднанням принципів крові (*jus sanguinis*) та окремих елементів принципу ґрунту (*jus soli*) в спеціальних ситуаціях, насамперед для запобігання безгромадянству. Закон України «Про громадянство України» визначає підстави набуття (за народженням, за територіальним походженням, за прийняттям до громадянства, поновленням тощо), а також підстави припинення, включно з добровільним виходом і втратою громадянства у визначених законом випадках. Системна мета — поєднати суверенне право держави з міжнародними зобов'язаннями щодо уникнення безгромадянства та захисту прав людини.

Підсумовуючи, міжнародне право не «підміняє» внутрішньодержавне регулювання громадянства, але встановлює обов'язкові мінімальні стандарти та принципи: заборона довільного позбавлення, запобігання апатридізму, недискримінація, належна процедура та ефективні засоби правового захисту. В умовах зростаючої мобільності населення й транснаціональних викликів саме узгодженість національних правил із міжнародними стандартами забезпечує реальність і дієвість правового статусу людини як громадянина.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини: прийнята та проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 217 А (III) від 10.12.1948.
2. European Convention on Nationality: ETS No. 166, 06.11.1997.

3. Convention relating to the Status of Stateless Persons, 28.09.1954.

4. Convention on the Reduction of Statelessness, 30.08.1961.

5. Nottebohm (Liechtenstein v. Guatemala), Second Phase, Judgment of 6 April 1955, I.C.J. Reports 1955.

6. Доктринальні джерела з питань позбавлення громадянства у контексті безпеки та прав людини (монографії, статті останніх років).

7. Закон України «Про громадянство України».

КИСЛА Альбіна

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
навчально-наукового інституту менеджменту і маркетингу

Групи: 6.03.073.120.23.2

Харківського національного університету

імені С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного університету

імені С. Кузнеця

ДИПЛОМАТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ

Мирне вирішення міжнародних спорів є одним із фундаментальних принципів сучасного міжнародного права, закріпленим у Статуті Організації Об'єднаних Націй. Згідно з пунктом 3 статті 2 Статуту ООН, всі члени Організації повинні вирішувати свої міжнародні спори мирними засобами так, щоб не піддавати загрозі міжнародний мир, безпеку та

справедливість [1]. Серед мирних засобів особливе місце посідають дипломатичні (неюрисдикційні) засоби, які дозволяють сторонам зберігати контроль над процесом врегулювання та досягати взаємоприйнятних компромісів.

Перелік основних засобів мирного врегулювання спорів міститься у ст. 33 Статуту ООН. До них належать: переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд, звернення до регіональних органів або угод. З цієї класифікації до дипломатичних засобів традиційно відносять: переговори, добрі послуги, посередництво, створення слідчих комісій (обстеження) та узгоджувальних комісій (примирення).

Найбільш поширеним та універсальним засобом є безпосередні переговори. Вони є найбільш гнучким інструментом, оскільки дозволяють сторонам спору безпосередньо обмінюватися думками, з'ясовувати позиції та шукати шляхи розв'язання проблеми без залучення третіх сторін. Переговори можуть відбуватися на різних рівнях: від експертних груп до глав держав та урядів. Як зазначають дослідники, ефективність переговорів часто залежить від політичної волі сторін та відсутності надмірного публічного тиску на учасників процесу [2, с. 245].

У випадках, коли безпосередні переговори не дають результату або стосунки між сторонами розірвані, застосовуються інститути «добрих послуг» та посередництва. Хоча ці поняття часто ототожнюють, між ними існує суттєва різниця. Надання добрих послуг передбачає діяльність третьої сторони (держави, міжнародної організації або авторитетної особи), спрямовану на встановлення контакту між сперечальними сторонами та створення сприятливих умов для початку переговорів. При цьому сторона, що надає добрі послуги, зазвичай не бере безпосередньої участі у переговорах і не пропонує варіантів вирішення спору по суті.

На відміну від добрих послуг, посередництво передбачає активну участь третьої сторони у переговорному процесі. Посередник не лише організовує зустрічі, але й керує переговорами, пропонує власні варіанти вирішення спору та допомагає знайти компроміс. Однак, пропозиції посередника не мають обов'язкової юридичної сили для сторін спору, на відміну від рішень арбітражу чи суду [3, с. 112].

Окремим видом дипломатичних засобів є міжнародні слідчі та узгоджувальні процедури. Слідчі комісії створюються для з'ясування фактичних обставин спору, коли розбіжності стосуються саме фактів, а не правових норм. Їхня задача – неупереджено встановити факти та надати сторонам доповідь, яка полегшує подальше вирішення спору. Узгоджувальні комісії (примирення) поєднують у собі елементи слідства та посередництва: вони не лише з'ясовують факти, але й розробляють конкретні рекомендації щодо врегулювання спору.

Важливою особливістю дипломатичних засобів є їхня гнучкість та можливість конфіденційного вирішення питань, що часто є критичним для збереження міжнародного престижу держав. На відміну від судових процедур, де результат є обов'язковим і часто бінарним (одна сторона виграє, інша – програє), дипломатичні засоби орієнтовані на досягнення балансу інтересів (win-win situation).

Отже, дипломатичні засоби залишаються пріоритетним механізмом вирішення міжнародних конфліктів. Вони дозволяють враховувати не лише правові, а й політичні, економічні та культурні аспекти відносин між державами, сприяючи не просто формальному вирішенню спору, а й відновленню довіри та співпраці.

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй : Міжнародний

документ від 26.06.1945. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 11.12.2025).

2. Міжнародне публічне право : підручник / за ред. М. В. Буроменського. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 336 с.

3. Репецький В. М. Дипломатичне і консульське право: підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Знання, 2016. 254 с.

КІРЄНКО Марія

студентка 34 групи, 3 курсу, факультет історії і права
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

Науковій керівник: **ПОНОМАРЕНКО Оксана**

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

СПАДКОВИЙ ЛАБІРИНТ: ЮРИДИЧНІ КОЛІЗІЇ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ФАКТИЧНОГО ПРОЖИВАННЯ ОДНІЄЮ СІМ'ЄЮ

На сучасному етапі розвитку суспільства дедалі більше пар обирають спільне проживання без офіційної реєстрації шлюбу. У побуті це явище часто іменують «цивільним шлюбом» або «співжиттям», хоча в українському законодавстві такі терміни чітко не закріплені. У науковій літературі та судовій практиці коректніше вживають поняття «фактичні шлюбні відносини» або «проживання однією сім'єю». Під ними розуміють спільне проживання жінки та чоловіка, ведення ними

спільного господарства, набуття спільного майна, а іноді й виховання дітей без державної реєстрації шлюбу.

Припинення таких відносин або смерть одного з партнерів часто порушує питання захисту спадкових прав іншого партнера. Судова практика демонструє різні підходи до вирішення подібних спорів, що зумовлено відсутністю чітко визначеного механізму регулювання у чинному законодавстві. Саме ця невідповідність між реальною соціальною практикою та її правовим визнанням робить тему дослідження актуальною.

Законодавство України (ст. 21 Сімейного кодексу України, далі - СК України) однозначно визначає, що шлюбом вважається лише союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Згідно з ч. 2 ст. 21 СК України, проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Водночас, ч. 2 ст. 9 СК України дозволяє особам, які проживають однією сім'єю, врегулювати свої відносини за письмовим договором. Таким чином, законодавець не легалізує фактичний шлюб як шлюб, але надає інструмент для оформлення їхніх майнових прав та обов'язків

Одним із головних правових наслідків фактичного шлюбу є можливість набуття спільної сумісної власності на майно, здобуте під час спільного проживання. Це стосується як речей, створених спільною працею, так і майна, придбаного за різними договорами. Однак у випадку смерті одного з партнерів ситуація істотно ускладнюється, оскільки найбільш проблемним є питання, кому належить майно, набуто під час фактичного шлюбу, та яким чином воно підлягає поділу. Фахівці-практики зазначають, що «легалізація» незареєстрованого шлюбу є неприпустимою, оскільки прирівняння фактичного подружжя до зареєстрованого нівелювало б сам інститут шлюбу.

Правове становище партнера у фактичних відносинах як спадкоємця визначається четвертою чергою спадкування за законом (ст. 1264 ЦК України), за умови доведення факту спільного проживання зі спадкодавцем як однією сім'єю протягом не менше п'яти років до моменту відкриття спадщини.

Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30 травня 2008 р. підтверджує, що проживання однією сім'єю без шлюбу не є підставою для спадкування в першій черзі на підставі ст. 1261 ЦК України (п. 21).

Відповідно до ст. 1235 ЦК України, заповідач має право призначити своїм спадкоємцем будь-яку фізичну особу, включаючи партнера по фактичному шлюбу, що фактично уможливорює його урівняння з подружжям у праві спадкувати майно за волею померлого. Виняток становить лише право на складання спільного заповіту подружжя (ст. 1243 ЦК України), яке стосується лише зареєстрованих пар.

Для набуття права на спадкування за законом, зацікавлена особа повинна звернутися до суду з вимогою встановити факт проживання однією сім'єю зі спадкодавцем.

Доведення факту спільного проживання включає показання свідків, письмові документи, що підтверджують спільне набуття майна, ведення спільного бюджету (відомості про дохід, кредити, оплата спільних витрат, комунальних послуг).

Так, наприклад, рішенням Приморського районного суду міста Одеси від 16 березня 2021 року у справі № 522/21808/18 було задоволено позов про встановлення факту постійного проживання однією сім'єю з померлим та визнання її спадкоємцем четвертої черги на підставі ґрунтовної доказової бази (спільне господарство, бюджет, догляд, оплата комунальних платежів).

Учасник фактичних відносин не входить до числа спадкоємців четвертої черги, якщо він перебував у нерозірваному шлюбі з іншою особою (Постанова Пленуму ВСУ № 7 від 30.05.2008 р.). У такому разі право на спадкування в першій черзі автоматично зберігається за «законним» подружжям.

Варто підкреслити, що спадкування не слід ототожнювати з поділом спільного майна, набутого у фактичному шлюбі (ст. 74 СК України). У разі смерті партнера, інший учасник може вимагати визнання права власності на свою частку (зазвичай $\frac{1}{2}$) у спільно нажитому майні та виключення цієї частки зі спадкової маси.

Верховний Суд (Постанова від 12 березня 2020 року у справі № 653/4595/17) наголосив, що якщо встановлення факту проживання однією сім'єю пов'язане зі спором про право (наприклад, за наявності інших спадкоємців, які заперечують), справа не може бути розглянута у спрощеному (окремому) провадженні, а підлягає розгляду у позовному провадженні.

СК України гарантує рівні права дітям, народженим поза шлюбом, зокрема, щодо спадкування від батьків. Походження від батька у фактичних відносинах встановлюється спільною заявою або в судовому порядку (ст. 125 СК України).

Проведене дослідження підтверджує, що інститут фактичних шлюбних відносин та їхнє правове регулювання у сфері спадкування є однією з найбільш колізійних і проблемних галузей сімейного та цивільного права України.

1. Чинне законодавство України (ст. 21 СК України) чітко відмежовує зареєстрований шлюб від фактичного співжиття, не надаючи останньому статусу подружжя. Це призводить до того, що партнер по фактичному шлюбу є лише спадкоємцем четвертої черги (ст. 1264 ЦК України), а не

першої, що створює ризик несправедливого обмеження майнових прав.

2. Набуття спадкових прав партнером у фактичних відносинах можливе лише через складну судову процедуру встановлення факту проживання однією сім'єю, яке має бути доведено ґрунтовною доказовою базою (свідчення, спільні фінансові документи) та тривати не менше п'яти років.

3. Частина фахівців-практиків справедливо зазначає, що повне прирівняння фактичного шлюбу до зареєстрованого є недопустимим, оскільки це підриває значення офіційної реєстрації та може негативно вплинути на стабільність сімейних правовідносин.

4. Наявність у спадкодавця нерозірваного офіційного шлюбу повністю блокує право партнера по фактичному шлюбу на спадкування в першій черзі. Крім того, наявність спору з іншими спадкоємцями вимагає розгляду справи про встановлення факту не в спрощеному, а в позовному провадженні.

5. Актуальність теми полягає в тому, що поширеність незареєстрованих шлюбів породжує проблеми правової визначеності. Більшість науковців наголошують, що поширення фактичних шлюбних відносин негативно впливає на моральні засади суспільства. Враховуючи виклики практики, вважаємо за доцільне уникнути легалізації фактичного шлюбу, а, навпаки, чітко закріпити норму в Цивільному та Сімейному кодексах України, за якою лише зареєстрований шлюб є підставою для виникнення сімейних прав та обов'язків, а майнові відносини між партнерами, що проживають без реєстрації, повинні регулюватися виключно цивільно-правовими договорами та загальними нормами цивільного законодавства.

КОБЗАР Владислава

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

ННІ менеджменту і маркетингу

Групи 6.03.073.030.23.1

Харківського національного економічного університету

імені С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного університету

імені С. Кузнеця

ДИПЛОМАТИЧНИЙ І КОНСУЛЬСЬКИЙ ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В ЄС

Право на дипломатичний і консульський захист є невід'ємним елементом статусу громадянина Європейського Союзу. В умовах глобалізації та зростання мобільності населення питання ефективного захисту прав громадян ЄС за межами Союзу набуває особливої актуальності. Пандемія COVID-19 стала безпрецедентним випробуванням для консульських служб держав-членів та Європейської служби зовнішньої діяльності (ЄСЗД), продемонструвавши як сильні сторони, так і слабкі місця існуючої системи.

Право громадян ЄС на консульський захист закріплено в первинному праві Союзу. [1] Стаття 20 Договору про функціонування ЄС встановлює, що громадяни Союзу мають право на території третьої країни, де їхня держава-член не представлена, на захист з боку дипломатичних або консульських установ будь-якої іншої держави-члена на тих самих умовах, що й громадяни цієї держави. Лісабонський договір [2] надав цьому праву статус фундаментального,

закріпивши його в статті 46 Хартії основоположних прав ЄС [3], що означає можливість його судового захисту.

Ключовим інструментом вторинного права є Директива 2015/637/ЄС [4] про координаційні та кооперативні заходи для сприяння консульському захисту непередставлених громадян Союзу в третіх країнах. Вона замінила попередній міжурядовий підхід на чіткі правила, встановивши стандарти координації між державами-членами. Директива не гармонізує національні консульські практики — обсяг послуг залишається на розсуд кожної держави, однак принцип рівного ставлення до власних та непередставлених громадян є обов'язковим.

Стаття 6 Директиви визначає «непередставленого громадянина» як особу, яка перебуває в третій країні, де її держава-член не має представництва, або яка не може ефективно отримати захист від власної держави в конкретному випадку. За оцінками Комісії, близько 13 мільйонів громадян ЄС подорожують або проживають у країнах, де їхня держава не має представництва. Лише в чотирьох країнах (Китаї, Індії, Росії та США) усі держави-члени мають постійні представництва. Директива також включила до кола захищених осіб членів сімей громадян ЄС, які є громадянами третіх країн, хоча відсутність єдиного визначення «члена сім'ї» на рівні ЄС створює певну фрагментацію.

Стаття 9 визначає шість обставин для звернення за консульською допомогою: арешт або затримання, статус жертви злочину, серйозна аварія або захворювання, смерть, репатріація в надзвичайних ситуаціях та потреба в екстреному проїзному документі. Директива також встановила чіткі правила фінансової допомоги, замінивши попередній режим на модель рівного ставлення з принципом пропорційного відшкодування витрат для кризових ситуацій.

Горизонтальна співпраця реалізується через практичні

домовленості між державами-членами щодо розподілу відповідальності за консульський захист. Директива вимагає оприлюднення таких домовленостей, хоча на практиці їх повний перелік досі не опубліковано. Концепція провідної держави [5] — держави, яка добровільно координує реагування на кризу — є ключовим елементом системи з 2007 року. Вихід Великої Британії з ЄС створив додаткові виклики, оскільки вона відігравала роль провідної в кількох третіх країнах.

ЄСЗД та її делегації (понад 140 представництв) [6] наділені повноваженнями сприяти захисту громадян ЄС. Їхня роль визначена як третинна — втручання лише на запит держав-членів. У повсякденних ситуаціях делегації інформують громадян про їхні права, а в кризових — надають логістичну підтримку. Вперше в історії міжнародного права міжнародна організація отримала конкретні повноваження щодо консульського захисту фізичних осіб, що виходить за межі традиційного функціонального захисту.

Пандемія COVID-19 стала найбільшим випробуванням системи. У координованій операції між державами-членами, ЄСЗД та Комісією було репатрійовано понад 600 000 громадян ЄС за підтримки Механізму цивільного захисту ЄС [7]. Водночас виявилися системні проблеми: плани евакуації не були розраховані на кризу такого масштабу, існують розбіжності в розумінні відповідальності провідної держави, а комунікація з громадянами залишається складною через фрагментацію каналів зв'язку.

Досвід пандемії вказує на необхідність вдосконалення системи. Делегації ЄС стали природними контактними пунктами для непередставлених громадян, тому доцільно розширити їхні повноваження. Необхідно забезпечити публічний доступ до переліку консульських послуг кожної держави-члена та практичних домовленостей між ними. Слід

уточнити застосування права до громадян у міжнародних водах та статус біженців і осіб без громадянства як членів сімей громадян ЄС. Потенціал дистанційної консульської допомоги через онлайн-сервіси залишається недостатньо використаним.

Право на консульський захист є унікальним у системі прав громадянства ЄС, оскільки поширює принцип недискримінації на територію третіх країн. Директива 2015/637/ЄС стала важливим кроком у посиленні цього права, однак практика виявила необхідність подальшого розвитку — посилення ролі ЄСЗД, підвищення прозорості механізмів та розвитку цифрових інструментів. Ефективний захист громадян за кордоном є не лише реалізацією індивідуальних прав, а й елементом зміцнення європейської ідентичності та солідарності відповідно до статті 3 Договору про ЄС [8].

Список використаних джерел:

1. Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU), art. 23. EUR-Lex. Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2016/art_23/oj/eng (дата звернення: 22.11.2025).
2. Журба О. О. Лісабонський договір 2007 року та сучасний механізм міграції у Європейському Союзі // Часопис Київського університету права. — 2024. — Вип. № 3. — С. 125-129. — DOI: 10.36695/2219-5521.3.2024.21. Режим доступу: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/1130> (дата звернення: 22.11.2025).
3. VI осінні юридичні читання : збірник тез. Частина 1. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет, 2007. — С. 267. — Режим доступу: <https://surli.cc/kkwwjx> (дата звернення: 22.11.2025).
4. European Union. Directive 2015/637/EU of the European Parliament and of the Council of 20 April 2015 amending Directive

2008/68/EC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/637/oj> (дата звернення: 22.11.2025).

5. European Commission. Effective consular protection in third countries: the contribution of the European Union. Action Plan 2007–2009 : Communication from the Commission (COM(2007) 767 final) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0767:FIN:EN:PDF> (дата звернення: 22.11.2025)

6. European External Action Service. Structure and organisation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.eeas.europa.eu/eeas/structure-and-organisation_en (дата звернення: 22.11.2025).

7. SchengenVisaInfo.com. EU Commission: 600 000 People Have Been Repatriated During the Pandemic. SchengenVisaInfo, [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://schengenvisa.info.com/news/eu-commission-600000-people-have-been-repatriated-during-the-pandemic/> (дата звернення: 22.11.2025).

8; Treaty on European Union (TEU), Article 3. EU Law / EUR-LEX. — Електронний ресурс. — Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu_2008/art_3/oj/eng (дата звернення: 22.11.2025).

9. Moraru, M. Ad-hoc request: Consular Protection of Unrepresented EU Citizens in Third Countries. Version v.2, European University Institute / EU-CITIZEN Academic Network, 5 July 2021. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://commission.europa.eu/system/files/2022-01/eu-citizen_-_ad-hoc_request_-_consular_protection.pdf (дата звернення: 22.11.2025).

КОРАБЕЛЬ Марія

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
кримінального права та процесу
ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ЕКСЦЕСУ «ОРГАНІЗАТОРА ТА ПОСОБНИКА»

У доктрині кримінального права питання співучасті у кримінальних правопорушеннях традиційно привертало увагу багатьох науковців, серед яких: О.О. Дудорова, А. А. Вознюк, О. М. Кваша, І. І. Митрофанов, Р. С. Орловський, О. В. Ус та інші. У своїх роботах науковці здебільшого зосереджуються на аналізі експесу виконавця в питанні визначення об'єктивних та суб'єктивних ознак експесу, кваліфікації дій всіх співучасників тощо. Проте зазначений аспект не вичерпує всього спектру проблем, пов'язаних з відхиленнями від узгоджених дій у процесі співучасті.

Недостатньо дослідженим залишається питання того, що відбувається у випадках, коли саме організатор або пособник ініціюють дії, які виходять за межі попередньої узгодженості між співучасниками. Подібні ситуації можуть виникати як на етапі готування до кримінального правопорушення, так і під час реалізації об'єктивної сторони, коли між учасниками вже існує узгодженість умислу та розподіл ролей. Виникнення у організатора або пособника наміру вийти за межі умислу, що охоплювався всіма співучасниками трансформує їхню поведінку, а саме роль та функцію у співучасті.

У контексті запропонованого дослідження особливий

інтерес становить аналіз ексцесу «організатора або пособника» у тих ситуаціях, коли виконавець, на відміну від них, не виходить за межі, що охоплювалися умислом всіх співучасників. Правозастосовна практика свідчить, що подібні випадки мають місце, але доктринально вони досліджені недостатньо. Передусім уваги потребують ті ситуації, коли виконавець діяв за таких умов:

По-перше, не усвідомлення факту вчинення іншого кримінального правопорушення, яке не було предметом узгодженості між усіма співучасниками. Йдеться про випадки, коли організатор або пособник реалізують свій намір з метою вчинення більш тяжкого або іншого кримінального правопорушення, не узгоджуючи такі дії з виконавцем та іншими учасниками співучасті. Проте, виконавець реалізує об'єктивну сторону кримінального правопорушення виключно в межах тих дій, що охоплювалися умислом співучасників. Відповідно, за таких умов виконавець не може притягатися до відповідальності за інше кримінальне правопорушення, оскільки він не усвідомлював і не передбачав виходу за межі спільного умислу. Натомість дії інших співучасників утворюють ексцес, що підлягає самостійній кваліфікації.

По-друге, застосування до виконавця фізичного або психічного примусу, що розглядається як обставина, яка виключає кримінальну протиправність діяння. У такій ситуації організатор або пособник можуть свідомо використати примус як засіб для реалізації власного кримінально протиправного умислу. Виконавець же, перебуваючи під впливом фізичного або психічного примусу, не здійснює вольового контролю над своїми діями і, відповідно, не може бути визнаний суб'єктом кримінального правопорушення.

В науковій статті О. В. Ус, аналізуючи особливості посереднього заподіяння, виокремлює ситуації, у яких винний

використовує для вчинення кримінального правопорушення іншу особу, що діє за наявності обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння. До таких випадків належать схилення особи, яка перебуває у стані крайньої необхідності, а також схилення, здійснене шляхом застосування фізичного або психічного примусу [1, с. 104]. Р. С. Орловський також дотримується позиції, що «інституційні норми про співучасть не підлягають застосуванню, а особа, яка здійснила вплив на свідомість іншої особи, не може визнаватися підбурювачем за умови, що такий вплив породжував стан крайньої необхідності» [2, с.447], або фізичного чи психічного примусу. Відповідно, «виконавець», що зазнав відповідного впливу на свідомість, згідно ч.1 ст. 40 КК України «не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками»[1], не підлягає кримінальній відповідальності.

З наведеного можна дійти висновку, що у випадках відсутності у виконавця усвідомлення вчинення іншого, неузгодженого між співучасниками кримінального правопорушення, а також у разі реалізації ним діяння під впливом фізичного чи психічного примусу, відсутні передумови для застосування інституту співучасті. У зазначених випадках не формується єдність умислу, а сам виконавець позбавлений можливості вольового контролю за власною поведінкою, що унеможливлює визнання його суб'єктом кримінальної відповідальності. Натомість протиправна діяльність осіб, які свідомо виходять за межі спільного умислу або використовують іншу особу як інструмент досягнення злочинного результату, набуває характеру ексцесу співучасника чи посереднього заподіяння

та має підлягати самостійній кримінально-правовій оцінці. Такий підхід узгоджується з положеннями КК України та сучасними доктринальними позиціями щодо диференціації відповідальності співучасників, проте потребує подальшого вивчення.

Список використаних джерел:

1. Ус О. В. Кримінальна відповідальність за підбурювання до злочину : монографія. Харків : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. С. 103–104.
2. Орловський Р. С. Теоретичні та методологічні проблеми інституту співучасті у кримінальному праві України : монографія / Р. С. Орловський. – Харків : Право, 2019. – 624 с. ISBN 978-966-937-720-3.
3. Кримінальний кодекс України
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Митрофанов І.І., Притула А.М. Співучасть у злочині: навч. посіб. / І.І. Митрофанов, А.М. Притула.— О.: Фенікс, 2012.— 205 с. ISBN ББК 67.9 (4УКР)308 я73.

КОРЧМЕНКО Дарина

здобувачка вищої освіти ННІ інформаційних технологій
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

Науковий керівник: ЛИСЯК Олександр

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

УПРАВЛІННЯ ЗАЯВКАМИ ДИСПЕТЧЕРСЬКОЇ СЛУЖБИ: ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Диспетчерська служба є важливим елементом у діяльності багатьох господарських суб'єктів, починаючи від державних та комунальних підприємств до приватних суб'єктів господарювання, які здійснюють господарську діяльність у в різних сферах: від транспортних компаній до логістичних сервісів, служб таксі, медичних закладів чи аварійних служб у сфері житлово-комунального господарства, паливно-енергетичні сфері та у сфері цивільного захисту населення.

Основна функція диспетчерської служби полягає в оперативному прийомі, обробці, передачі та контролі виконання заявок клієнтів або громадян. Сучасний розвиток цифрових технологій призвів до того, що більшість таких заявок нині надходять в електронній формі через веб-сайти, мобільні додатки чи контактні центри. Це потребує не лише технічного забезпечення, а й чіткого правового регулювання таких процесів. Адже заявка є не простим повідомленням, а виступає елементом господарських правовідносин, що створює зобов'язання між сторонами: клієнтом та виконавцем.

Водночас правова база, яка регулює порядок роботи диспетчерських служб в Україні, залишається неповною. Норми розкидані між Цивільним кодексом України (ЦКУ) та різними законами України, такими як «Про звернення громадян», «Про інформацію», «Про захист персональних даних», «Про електронні документи та електронний документообіг». Це створює правову невизначеність і проблеми для практичного застосування.

Єдиного поняття диспетчерської служби законодавством не передбачено. В окремих нормативних актах міститься вузькопрофільне визначення поняття диспетчерської служби, яке може бути застосоване лише у певній сфері. Зокрема, поняття диспетчерської служби визначено Законом України «Про екстрену медичну допомогу» [1], наказом Міністерства енергетики та теплоенергетики України від 02.02.2012 № 68 «Про затвердження Інструкції про організацію діяльності диспетчерських служб при виникненні порушень у роботі підприємств паливно-енергетичного комплексу України» [2], наказом МВС України від 26.04.2018 № 340 «Про затвердження Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та Статуту дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час гасіння пожеж» [3] та деякими іншими. Загальним у визначенні поняття диспетчерської служби у всіх названих нормативних актах є те, що диспетчерська служба є структурним підрозділом підприємства, а значить не може бути окремим суб'єктом господарювання.

З точки зору господарського права, діяльність диспетчерської служби є господарсько-допоміжною функцією підприємства, що забезпечує виконання його основних

зобов'язань перед клієнтами. Загалом заявка є первинним документом, який ініціює господарське зобов'язання. Відповідно до ч. 2 ст. 11 ЦКУ, зобов'язання, в тому числі, і господарське, виникає внаслідок укладення договору або на підставі інших дій суб'єктів господарювання [4]. Таким чином, навіть електронна заявка, яка містить необхідні реквізити (дані заявника, опис послуги, час, місце тощо), може вважатися елементом правочину, якщо на її підставі відбувається фактичне надання послуги. Однак відсутність спеціального правового механізму, який би визначав статус електронних заявок, створює доволі багато ризиків: складно довести факт подання чи прийняття заявки у разі спору; відсутність вимог до зберігання та архівування даних; різні стандарти для приватних і державних служб; немає єдиного визначення, що таке «електронна заявка» в господарських правовідносинах. Це ускладнює правозастосування, адже диспетчерські служби фактично діють як структурні підрозділи суб'єкта господарювання у недостатньо врегульованому просторі між адміністративним, інформаційним і господарським правом.

Наразі існує декілька проблем правового регулювання диспетчерських систем. Першою з них є відсутність єдиного нормативного акта, що є достатньо важливим. На сьогодні порядок прийому, обробки і зберігання заявок не врегульований жодним окремим законом. Наявні норми у підзаконних актах або галузевих стандартах мають рекомендаційний характер. Це призводить до того, що кожне підприємство самостійно визначає свої правила, створюючи нерівність між суб'єктами господарювання. Друга проблема полягає у нечіткому правовому статусі електронних заявок. Хоча Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» визнає юридичну силу

електронного документа [5], не всі заявки в електронній формі відповідають його вимогам через відсутність електронного підпису або реєстрації у системі, а також з причин відсутності впровадженого на підприємстві електронного документообороту. Це створює нормативну суперечність між фактичним використанням цифрових інструментів і формальною вимогою паперової фіксації. Третя проблема зумовлена необхідністю захисту персональних даних, оскільки багато диспетчерських систем зберігають персональну інформацію клієнтів, таку як телефон, адреса, GPS-координати тощо. Порушення правил їх обробки, визначених Законом України «Про захист персональних даних», може призвести до відповідальності [6]. Проте більшість підприємств не мають фахівців у сфері кіберзахисту і не здійснюють належний захист інформації. Також існує проблема відсутності відповідальності за несвочасну реакцію, оскільки господарське законодавство не встановлює конкретних санкцій за затримку обробки заявки. У результаті споживач не має чітких правових механізмів притягнення служби до відповідальності, а підприємства не мають стимулу для вдосконалення сервісу.

Окрема важлива проблема полягає в розриві між створенням програмних продуктів і їх реальним впровадженням у господарську діяльність. Часто українські ІТ-фахівці розробляють ефективні системи для автоматизації диспетчерських служб. Проте такі рішення далеко не завжди впроваджуються на практиці. Це зумовлено кількома основними причинами.

По-перше, відсутні чіткі правові вимоги до програмного забезпечення, оскільки держава досі не встановила стандартів, за якими можна сертифікувати такі програми або визнавати їх офіційним інструментом у

господарських процесах.

По-друге, бракує фінансування, а керівництво підприємств часто не виявляє зацікавленості у впровадженні нових систем, адже це потребує додаткових коштів і часу.

По-третє, на багатьох підприємствах працівники мають недостатній рівень цифрової грамотності, тому навіть якісна система не забезпечує очікуваних результатів, якщо персонал не користується нею або не розуміє її функцій; відсутні правові гарантії для розробників, часто ІТ-компанії не мають юридичного механізму захисту своїх розробок, що знижує мотивацію створювати рішення для державного чи комунального сектору. Таким чином, програмне забезпечення створюється, але не впроваджується або використовується частково через відсутність чітких законодавчих вимог і контролю.

Деякі вищезазначені проблеми можна вирішити шляхом розробки єдиного нормативно-правового акту, створення системи сертифікації програмного забезпечення, підвищення цифрової компетентності персоналу та впровадження навчальних програм.

Таким чином, управління заявками диспетчерських є не просто технічним процесом, а повноцінною сферою господарсько-правових відносин, що потребує комплексного врегулювання. Відсутність єдиних правових норм створює проблеми для всіх учасників: від розробників програм до користувачів. Юридичне визначення статусу електронних заявок, створення стандартів для програмного забезпечення, сертифікація систем, захист персональних даних і чіткі правила відповідальності мають бути закріплені на законодавчому рівні. Тільки за умови узгодженості господарського та інформаційного права можна забезпечити ефективність, прозорість і довіру до електронних систем

управління заявками в Україні. Це також сприятиме підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств, зміцненню економічних зв'язків і створенню правової основи для цифрової економіки.

Список використаних джерел:

1. Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 05.07.2012 № 5081-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#top>
2. Про затвердження Інструкції про організацію діяльності диспетчерських служб при виникненні порушень у роботі підприємств паливно-енергетичного комплексу України: наказ Міністерства енергетики України від 02.02.2012 № 68. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0068732-12?utm_source=chatgpt.com#top
3. Про затвердження Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту та Статуту дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час гасіння пожеж: наказ МВС України від 26.04.2018 № 340. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z0801-18?utm_source=chatgpt.com#Text
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 №435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
5. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 №851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>
6. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 №2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>

КРИЖАНІВСЬКА Владислава

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

ННІ менеджменту і маркетингу

Групи 6.03.073.010.23.1

Харківського національного економічного університету

імені С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету

імені С. Кузнеця

КОНЦЕПЦІЯ «ЄВРОПА ГРОМАДЯН»

Ідея «Європи громадян» полягає у формуванні наднаціональної спільноти, де жителі країн-членів Європейського Союзу сприймають себе не лише як громадян національної держави, а як частину ширшої європейської спільноти. Це означає наявність спільного набору прав, можливостей та цінностей, що забезпечуються громадянством ЄС. Юридично громадянство Європейського Союзу закріплене в установчих договорах ЄС, і кожна особа, що має громадянство держави-члена, автоматично набуває статусу громадянина Союзу [1].

Громадянство ЄС «доповнює, а не замінює» національне, однак надає широкий спектр прав: свобода пересування, проживання, працевлаштування, доступ до соціальних гарантій, а також політичні права -участь у виборах до Європейського парламенту, участь у місцевих виборах у державі проживання, право на петиції та звернення до інституцій ЄС. Ці можливості детально описані в офіційних посібниках Європейської Комісії [1;2].

«Європа громадян» -це не тільки набір індивідуальних прав, а й політичне бачення. ЄС прагне створити простір, де кожен може реалізувати себе у будь-якій країні Союзу, почувуючись захищеним єдиними правилами. Зокрема, Європейський парламент підкреслює, що громадяни мають право отримувати рівний доступ до ринку праці, освіти та соціальних послуг у межах усього ЄС [3].

Попри це, низка викликів залишається актуальною. Хоча статус громадянина ЄС надає широкі можливості, на практиці реалізація прав інколи є нерівномірною. Деякі громадяни стикаються з бар'єрами при доступі до соціальних пільг чи працевлаштування у державах проживання. У звіті Європейської Комісії про громадянство зазначено, що деякі держави-члени повільно впроваджують механізми, які мали б забезпечити реальне користування цими правами [4].

Також важливою проблемою є відсутність глибокої загальноєвропейської ідентичності. Хоча ЄС створює інструменти політичної участі такі як Європейська громадянська ініціатива чи право голосу на місцевих виборах - соціально-культурне відчуття «європейськості» ще формується.

Нарешті, у наукових дослідженнях звертається увага на те, що, попри формальне право на вільне пересування, деякі громадяни можуть опинятися у вразливому становищі через складні правила щодо доведення статусу проживання або доступу до соціальних гарантій [5]. Це демонструє, що «Європа громадян» повинна розглядатися не тільки як юридична категорія, а як практичний соціально-політичний проєкт.

Попри існуючі недоліки, концепція «Європа громадян» має великий потенціал. Вона дозволяє формувати новий тип спільноти, де кордони поступово втрачають значення, а основою є права, свободи, участь у політичному житті та спільні цінності. Чим активніше громадяни будуть

користуватися своїми правами та взаємодіяти з європейськими інституціями, тим реальнішою стане ця спільнота.

Список використаних джерел:

1. Guide to EU citizenship. *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/publications/guide-eu-citizenship_en (date of access: 26.11.2025).
2. EU citizenship: Rights and Opportunities | European School Education Platform. *European School Education Platform | European School Education Platform*. URL: <https://school-education.ec.europa.eu/en/discover/publications/eu-citizenship-rights-and-opportunities> (date of access: 26.11.2025).
3. European Parliament. *The citizens of the Union and their rights* (Factsheets). URL <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/145> (date of access: 26.11.2025).
4. *Language selection* | *European Commission*. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2020-12/eu_citizenship_report_2020_-_factsheet_en.pdf (дата звернення: 26.11.2025).
5. Carrera S., Colombi D. An EU Citizenship Approach. *SpringerLink*. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-74021-3_6 (date of access: 26.11.2025).

ЛАВРОНЕНКО Андрій

аспірант

Харківського національного педагогічного університету

імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: ШИНКАРЬОВ Юрій

кандидат юридичних наук, доцент

завідувач кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету

імені Семена Кузнеця

**ЩОДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ОБРАЗА» ЯК ФОРМИ
ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 435-1 КК
УКРАЇНИ «ОБРАЗА ЧЕСТІ І ГІДНОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ, ПОГРОЗА
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЮ»**

Незважаючи на те, що чинний Кримінальний кодекс України у своєму змісті має розділ із назвою «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи», в літературі неодноразово наголошувалося на тому, що честь і гідність особи не виступає у жодному кримінальному правопорушенні у якості основного безпосереднього об'єкту. Це пов'язується із тим, що у процесі реформування законодавства про кримінальну відповідальність на рубежі 2000-х років із змісту Кримінального кодексу зникли такі склади злочинів як «Образа» і «Наклеп», де як раз честь і гідність особи виступали у якості основного безпосереднього об'єкта. Але при цьому, назва розділу тим, не менш містила у собі згадку про ці явища. Багато років у зв'язку із цим вважалося, що посягання на честь і гідність тягнуть за собою

будь-які види відповідальності, окрім кримінальної.

Але, у 2022 році, як реакція держави на збройну агресію проти України і з метою прискікання та попередження приниження честі та гідності військовослужбовців, які здійснюють заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації, його близьких родичів чи членів сім'ї, у структуру Кримінального кодексу України був введений склад кримінального правопорушення «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю». Відповідно до цього складу кримінального правопорушення, однією із форм його об'єктивної сторони є образа. Оскільки це поняття повернулося до кримінально-правового понятійного апарату відносно недавно, існує нагальна необхідність щодо дослідження, тлумачення та окреслення його обсягу.

У зв'язку із тим, що чинний КК України не дає легально визначення даного поняття, проблематика його визначення лягла на плечі учених у галузі кримінального права. Дослідження сучасної правової літератури із даного питання показало відсутність єдиного і усталеного розуміння даної форми складу кримінального правопорушення, передбаченого ст.435-1 КК України. Так, одна група учених пропонує визначати дане поняття у достатньо стислій формі, відповідно до якої «образа – це приниження честі та (або) гідності, виражене в непристойній формі» [1, с.98]. Інші вчені не дають власне поняття образи, визначаючи виключно те, ким чином вона може здійснюватися: «образа честі та гідності може висвітлюватись особами в засобах масової інформації, пресі, по телевізору чи будь-яким іншим способом. Здебільшого, як показує практика, люди висловлюють свої думки, коментують дії інших в соціальних мережах, і така інформація швидко поширюється та набирає шалених обертів в спільнотах, що

сприяє обговоренню та загостренню ситуації, щодо коментування російсько-української війни». [2, с.240]. Інші, досліджуючи склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 435-1 КК України зазначають, що «образа сприймається не як діяння, що принижує честь та гідність, а як таке, що направлено безпосередньо на них. При цьому, під час розслідування слід розрізняти образу та оціночне судження, висловлювання якого не містить ознаку складу злочину, передбаченого ст. 435-1 КК України» [3, с.163]. Окремі вчені зазначають, що «образа полягає у приниженні честі і гідності потерпілого», тобто взагалі не зосереджуються на побудові її дефініції окреслюючи лише її соціальну сутність [4, с. 372]. Існує думка і про те, що «образа полягає в приниженні честі та/або гідності, вираженому в нечесній формі» [5, с.634].

Аналіз показує, що не тільки вчені, які опікуються науковим пошуком у даному напрямку, не прийшли до єдиного висновку щодо формування поняття образи, її обсягу чи ознак, а й правозастосовник також не визначився чітко із вирішенням даного питання, хоча практика притягнення до кримінального відповідальності за вчинення даного діяння існує і з кожним роком збільшується.

Все це приводить до висновку про необхідність проведення наукових досліджень у цьому напрямку для максимально послідовного і чіткого формування кримінально-правового понятійного апарату, що дозволить покращити як розвиток сучасної науки у галузі кримінального права, так і покращити правозастосовчу діяльність.

Список використаних джерел:

1.Ємельяненко В.В., Оробець К.М. Образа честі і гідності військовослужбовця як форма об'єктивної сторони кримінального правопорушення за ст. 435-1 КК України.

Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023, Серія ПРАВО. Випуск 75: частина 2. С. 93-99.
<https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/17-1.pdf>

2.Черевко К.О. Щодо питання про образу честі і гідності військовослужбовця, погрози військовослужбовцю (ст. 435-2 КК України). Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри: зб. доп. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) Харків: ХНУВС, 2023. С. 239–241
<https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/71a4d017-8f4c-497c-8e13-45ffa73027ea>.

3.Клапоушак Д.С. Проблема визначення складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 435-1 Кримінального Кодексу України «образу честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю». Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2023. Серія ПРАВО. Випуск 77: частина 2. С. 161-165. <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/284149/278288>

4.Тимофєєв А.О., Когут А.А., Членов М.В. Щодо проблем правової регламентації ст. 435-1 «Образу честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю Кримінального кодексу України. Юридичний науковий електронний журнал. http://www.lsej.org.ua/6_2022/82.pdf.

5.Якименко А.В. Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю.
<http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/262/7875/17647-1?inline=1>

ЛИСЕНКО Вікторія

здобувачк вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
Навчально-наукового інституту менеджменту і маркетингу
групи 6.03.073.030.23.1

Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ ЗЛОЧИНИ

Сучасний світ стрімко змінюється під впливом технологічного прогресу, розвитку комунікацій і зростання мобільності населення. Однак ці ж процеси призвели до того, що злочинність також набула нових форм і масштабів — зокрема транснаціонального характеру, коли злочини виходять за межі однієї держави.

“Транснаціональний злочин – це злочин для якого є властивим наявність іноземного елемента в криміналістичній характеристиці або/та в кримінально-процесуальних відносинах під час його розслідування” [1,с.69]. Вони включають широкий спектр явищ: наркотрафік, торгівлю людьми, контрабанду зброї, фінансові махінації, кіберзлочини. Їхня загроза полягає не лише в матеріальних збитках, а й у дестабілізації суспільства, зростанні рівня небезпеки для громадян та погіршенні міжнародних відносин.

Однією з найпоширеніших форм транснаціональної злочинності є торгівля людьми. “Варто розпочати з того, що сучасні науковці визнають торгівлю людьми глобальною

проблемою, яка розвивається, змінюється та продовжує переростати у високоприбутковий «бізнес» [2, с.53]. Не тільки за даними науковців, а й дані з різних міжнародних організацій, щороку тисячі людей стають жертвами примусової праці, сексуальної експлуатації або торгівлі органами. Складність цього явища полягає у використанні злочинними мережами сучасних технологій для вербування жертв, організації перевезень через декілька кордонів та приховування слідів злочинної діяльності. Наприклад, часто використовують різні інтернет-платформи та соціальні мережі для пошуку «клієнтів» і обману людей, обіцяючи легку роботу, освіту за кордоном. Жертва ведеться на цю провокацію і таким чином потрапляє в пастку. Це доводить, що комплексна боротьба з торгівлею людьми повинна включати не тільки заходи примусу, а й ефективну систему запобігання.

Ще однією загрозою є нелегальна торгівля наркотиками. Щороку мільярди доларів обертаються в тіньовій економіці, забезпечуючи існування потужних злочинних мереж, що діють на кількох континентах. Міжнародні наркокартелі створюють складні маршрути транспортування заборонених речовин, використовуючи авіаційні, морські та сухопутні шляхи. Навіть застосовуючи людське тіло в якості перевезення товару. Вони постійно змінюють схеми перевезення, аби уникнути контролю з боку митних та правоохоронних органів. Наприклад, наркотики часто перевозяться у контейнерах із легальними товарами, через підставні фірми або навіть у мікропартіях, які важче виявити.

Не менш актуальними є фінансові злочини, які з розвитком цифрових технологій набули особливої складності та масштабності. До них належать відмивання грошей, шахрайство з банківськими картками, незаконні фінансові операції, кібершахрайство, маніпуляції на фондових ринках. Такі

злочини часто здійснюються з використанням високих технологій, що дозволяє злочинцям діяти непомітно та переміщати великі суми коштів через кордони за лічені секунди. Відмивання грошей є одним із найпоширеніших видів фінансових злочинів. Його суть полягає у легалізації незаконно здобутих доходів через різні механізми — наприклад, інвестування у законні бізнеси, операції з нерухомістю, криптовалюти або через офшорні рахунки. Це створює значну небезпеку для економічної стабільності держав, оскільки "брудні" гроші можуть використовуватись для фінансування торгівлі зброєю чи наркотиками.

Отже, транснаціональна злочинність є однією з загроз у світовому порядку. Вона охоплює різноманітні форми незаконної діяльності — від торгівлі людьми та наркотиками до фінансових махінацій, що завдають шкоди не лише економіці окремих держав, а й підривають безпеку суспільства загалом. Тому ефективна протидія транснаціональним злочинам вимагає міжнародної співпраці, вдосконалення законодавчої бази.

Список використаних джерел

1. Куліш Є.К. Транснаціональні злочини: сутність, криміналістичне поняття та методика розслідування. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., м. Кривий Ріг, 28 травня 2021 року / Донецьк. юр. інст. Донецьк, 2021. С. 68–72.

2. Логвиненко В.М., Білецький О.П. Сучасні тенденції в дослідженні протидії торгівлі людьми (короткий огляд закордонних джерел). *Публічне управління та соціальна робота*. 2023. №2. С.52–57.

ЛИСЯК Олександр

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри правового регулювання економіки

ННІ економіки і права

Харківського національного економічного університету

імені Семена Кузнеця

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ АНТИКОРУПЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Боротьба з корупцією є пріоритетним завданням як національних урядів, так і міжнародних організацій. З цією метою розроблено низку міжнародних стандартів. Вони встановлюють загальні принципи запобігання та протидії корупції, спрямовані на забезпечення прозорості, підзвітності та належного врядування.

Однак, попри глобальне поширення цих стандартів, їхня ефективність суттєво відрізняється в залежності від політики держави. Успішність імплементації міжнародних норм залежить від багатьох факторів: рівня економічного розвитку, правової культури, політичної волі та особливостей національних правових систем. У деяких державах міжнародні антикорупційні механізми запроваджуються формально, без реального впливу на зменшення рівня корупції.

Враховуючи вказане, постає низка питань, в рамках яких важливим є дослідження, чи можуть бути міжнародні антикорупційні стандарти універсальними для всіх держав чи вони потребують адаптації до національних умов? Які фактори сприяють або, навпаки, перешкоджають ефективному впровадженню цих стандартів? Чи можливо розробити єдиний підхід до боротьби з корупцією, який би працював в усіх

країнах?

У сфері протидії корупції міжнародна спільнота розробила низку нормативно-правових актів, спрямованих на встановлення єдиних стандартів та механізмів боротьби з корупційними проявами. Серед них ключове місце займають Конвенція ООН проти корупції (UNCAC) [1], Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією [2], Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією [3], а також стандарти, розроблені Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

Міжнародні стандарти боротьби з корупцією розробляються для формування єдиного підходу до запобігання та протидії корупції у всьому світі. Розглянемо основні документи, що визначають глобальні антикорупційні норми. Конвенція ООН проти корупції (UNCAC, 2003) – найбільш універсальний міжнародний договір, який зобов'язує держави впроваджувати заходи з попередження, криміналізації корупційних правопорушень, міжнародного співробітництва та повернення активів.

Кримінальна та Цивільна конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією (1999, 2003) передбачають криміналізацію корупційних злочинів, зобов'язують країни захищати викривачів корупції та створювати механізми відповідальності юридичних осіб.

Рекомендації Групи держав проти корупції (GRECO) спрямовані на оцінку та вдосконалення національних антикорупційних політик країн-учасниць.

Стандарти Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у сфері боротьби з хабарництвом регулюють відповідальність юридичних осіб за корупцію, особливо у сфері міжнародного бізнесу.

Фінансові стандарти Групи з розробки фінансових

заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF) спрямовані на протидію відмиванню корупційних доходів.

Проблема імплементації міжнародних антикорупційних стандартів у національні правові системи привертає значну увагу науковців. Дослідники аналізують, як міжнародні норми інтегруються в національне законодавство, виявляють правові колізії та пропонують шляхи гармонізації з європейськими стандартами. Зокрема, в Україні ця проблема є актуальною, оскільки держава є учасницею низки міжнародних договорів, що зобов'язують до криміналізації корупційних діянь та впровадження відповідних правових наслідків. Наукові роботи також зосереджуються на порівняльному аналізі антикорупційного законодавства України та країн Європейського Союзу з метою визначення кращих практик та можливостей їх адаптації в українській правовій системі.

Таким чином, питання імплементації міжнародних антикорупційних стандартів є предметом активних наукових досліджень, спрямованих на вдосконалення національних механізмів протидії корупції.

Перші міжнародні акти у сфері протидії корупції, підписані та ратифіковані Україною, мали локальний характер і застосовувалися лише в певних країнах. Це підкреслює необхідність адаптації міжнародних стандартів до національних умов та правових систем для забезпечення їх ефективної реалізації.

Попри глобальне поширення міжнародних стандартів, їхня ефективність значно відрізняється між державами. Успішність імплементації залежить від економічного розвитку, правової культури, політичної волі та особливостей національних правових систем. У деяких країнах міжнародні норми впроваджуються формально, без реального впливу на зменшення рівня корупції.

Сучасні дослідження та публікації акцентують увагу на важливості міжнародних стандартів у боротьбі з корупцією, проте наголошують на необхідності їх адаптації та ефективної імплементації в національні правові системи з урахуванням специфічних умов кожної держави.

Аналіз міжнародних стандартів боротьби з корупцією свідчить про їхню важливу роль у формуванні єдиних підходів до запобігання та протидії корупції. Однак їхня універсальність залишається відносною, оскільки успішність імплементації залежить від політичних, економічних та соціальних факторів кожної окремої держави.

Попри значні зусилля, міжнародні стандарти не завжди досягають очікуваних результатів. Основними проблемами їх імплементації є низька політична воля, так як у багатьох країнах антикорупційна політика залишається декларативною, а її реалізація саботується на найвищих рівнях влади.

Ще однією проблемою варто виділити відсутність незалежної правоохоронної та судової системи, а тому навіть найкращі закони залишаються неефективними, якщо правоохоронні органи та суди корумповані та не притягують до відповідальності високопосадовців, а політична воля законодавчих органів є недостатньою у питанні удосконалення законодавчих норм щодо притягнення до відповідальності винних осіб.

Важливим недоліком також є соціокультурні особливості, враховуючи що у деяких країнах корупція є частиною повсякденного життя, що ускладнює зміну суспільних норм і поведінки громадян.

І наостанок, існує проблема недостатнього контролю за міжнародними стандартами, хоча GRECO та OECD здійснюють моніторинг, реальні санкції за невиконання міжнародних норм практично відсутні.

Для підвищення ефективності міжнародних стандартів необхідно посилити механізми контролю за виконанням міжнародних зобов'язань у сфері антикорупції, розробити гнучкіші моделі імплементації стандартів з урахуванням національних особливостей, посилити співпрацю між державами у сфері фінансового моніторингу та повернення активів, отриманих корупційним шляхом.

Таким чином, міжнародні антикорупційні стандарти можуть бути ефективними лише за умови їхньої реальної адаптації до національних правових та політичних умов.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Постанова Міжнародний документ від 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.
2. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173): Міжнародний документ від 27.01.1999 № ETS173. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text.
3. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією: Міжнародний документ від 04.11.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text.

ЛИТВИНЕНКО Анна

аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін і

трудового права ім. проф. О. І. Процевського

ХНПУ ім. Г. С. Сковороди

benefic.kh@gmail.com

Orcid 0000-0002-9249-4188

ВІД ГІДНОСТІ ДО ГІДНОЇ ПРАЦІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПРАВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ТРЬОХ ПІДХОДІВ ДО ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ

Категорія людської гідності традиційно посідає центральне місце у конституційній теорії, міжнародних стандартах прав людини та філософських вченнях про свободу й автономію особистості. Однак саме у сфері праці вона набуває особливого змісту, оскільки трудові відносини є однією з ключових соціальних площин, у межах яких особистість найбільш вразлива до приниження, експлуатації й обмеження свободи. Асиметрія владних і економічних можливостей між роботодавцем і працівником, характер підпорядкування, залежність від заробітку, ризику психологічного тиску та дискримінації створюють умови, за яких гідність працівника потребує особливої уваги з боку права.

Попри те, що гідність активно використовується в актах найвищої юридичної сили, її нормативного визначення не існує, що зумовлено наднормативним характером цієї категорії. Сучасна доктрина пропонує розглядати людську гідність через різні концептуальні підходи, серед яких найбільш впливовою є модель, що розрізняє три основні концепції: невід’ємну гідність, субстантивну гідність та гідність як визнання. Використання цих концепцій у сфері трудового права дозволяє виявити різні смислові виміри гідності працівника, а також визначити, яким

чином зазначені підходи впливають на формування правових механізмів захисту особи у процесі праці.

Невід’ємна гідність розглядається як внутрішня, рівна для всіх і ненабутна цінність людини, властива їй з факту народження. У контексті трудового права така концепція виконує насамперед захисну функцію. Вона орієнтує правове регулювання на недопущення перетворення працівника на засіб досягнення чужих цілей, акцентує на неприпустимості будь-яких форм приниження та закладає підвалини для вимоги про повагу до автономії особи у трудових правовідносинах. У межах цієї концепції ключове значення мають норми про безпечні й нешкідливі умови праці, заборона мобінгу та інших форм психологічного тиску, норми про недискримінацію, а також гарантії захисту честі, гідності та ділової репутації працівника. Саме цей підхід пояснює, чому трудове законодавство має не лише встановлювати мінімальні стандарти захисту, а й забезпечувати механізми швидкого та ефективного реагування на будь-які втручання, що принижують людину у процесі праці.

На відміну від першого підходу, субстантивна концепція гідності виходить із того, що гідне існування потребує певних соціальних умов. Гідність у цьому вимірі неможлива без мінімальних соціальних гарантій, без доступу до необхідних ресурсів та без справедливої організації праці. Саме тому ця концепція пов’язана з ідеєю соціальної держави, яка бере на себе позитивні зобов’язання щодо забезпечення відповідного стандарту життя. У сфері праці субстантивна гідність проявляється через установлення мінімальної заробітної плати, нормування робочого часу, гарантії відпочинку, оплачуваної відпустки, соціального захисту у разі хвороби, нещасних випадків чи безробіття. Вона також охоплює вимоги справедливості трудових процедур, захисту працівника від

експлуатації та створення умов, що дають змогу не лише вижити, а й реалізовувати потреби особистого і професійного розвитку. Саме субстантивна концепція пояснює, чому гарантії гідної праці не можуть обмежуватися лише заборонаю приниження, а мають втілюватися у позитивні стандарти, що забезпечують належний рівень життя.

Третя концепція - гідність як визнання - зосереджується на соціальній природі людської гідності, що проявляється у потребі особи бути прийнятою, оціненою та поважаною іншими членами суспільства. У сфері трудових відносин ця концепція має особливе значення, оскільки праця є однією з головних форм соціальної взаємодії та самореалізації людини. Визнання передбачає, що працівник має бути захищений не лише від приниження чи експлуатації, а й від дій, що заперечують його соціальну цінність або ставлять під сумнів його професійну репутацію. У межах цього підходу ключовими є норми про рівність можливостей, заборону дискримінації, забезпечення справедливої оцінки результатів праці, розвиток потенціалу працівника, можливість просування по службі, а також гарантії захисту честі, гідності та ділової репутації. Окреме значення мають норми, спрямовані на протидію мобінгу, харасменту та іншим формам поведінки, які завдають шкоди соціальному статусу працівника у трудовому колективі.

Попри те, що окремі правові явища - такі як недискримінація, заборона мобінгу чи охорона праці - можуть бути проінтерпретовані через призму всіх трьох концепцій, це не свідчить про дублювання підходів. Навпаки, це демонструє багатовимірність гідності як правової категорії. Невід'ємна гідність акцентує на забороні приниження; субстантивна - на створенні гідних умов життя і праці; гідність як визнання - на соціальному прийнятті та повазі до індивідуальності працівника. Сукупно ці підходи формують цілісну

концептуальну основу, яка дозволяє переосмислити місце та роль гідності в системі трудового права.

Інтеграція зазначених концепцій у правове регулювання трудових відносин свідчить про те, що принцип гідної праці має розглядатися не лише як міжнародний стандарт, а як потенційний галузевий принцип трудового права України. Він узагальнює вимоги всіх трьох концепцій: від захисту працівника як носія невід’ємної гідності - до створення умов гідного соціального існування і забезпечення поваги до особистості та індивідуальності працівника. Закріплення цього принципу на законодавчому рівні створить цілісну нормативну рамку для розвитку національного трудового законодавства, а також сприятиме впровадженню сучасних європейських стандартів у сферу праці.

Запропонований підхід дозволяє комплексно осмислити регулятивну природу людської гідності та визначити її фундаментальне значення для модернізації трудового права. Гідність працівника у цьому контексті виступає не лише об’єктом охорони, а й системним орієнтиром, що визначає напрям розвитку правового регулювання праці, підкреслюючи центральне місце людини у всій правовій конструкції.

УДК 351.74:342.9:343.3

ЛИТВИНЕНКО Дмитро

студент 2 курсу, групи ППГЗ-2-24,

Спеціальність 281 «Публічне управління та адміністрування»

Навчально-науковий інститут «Інститут державного
управління»

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Науковий керівник: КЛИМОВА Світлана

доктор юридичних наук, доцент

професор кафедри права, національної безпеки та європейської
інтеграції

навчально-наукового інституту «Інститут державного
управління»

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕЄСТРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У СФЕРІ КОНТРОЛЮ ЗА ОБІГОМ ЗБРОЇ

Проблематика контролю за обігом вогнепальної зброї в Україні набула особливої актуальності в умовах повномасштабної збройної агресії та трансформації безпекового середовища. Ще до 2022 року експертні оцінки свідчили про наявність у цивільному секторі кількох мільйонів одиниць зброї, значна частина яких перебувала поза межами правового контролю держави. За даними соціологічних опитувань, лише 5–6 % домогосподарств декларували наявність зброї, що не відповідає реальним масштабам її поширення у тіньовому обігу. Такий дисбаланс між задекларованим і фактичним станом справ засвідчує системні проблеми державної політики у сфері реєстрації, обліку та контролю за зброєю.

Аналіз чинної нормативної бази дозволяє констатувати фрагментарність правового регулювання. Відсутність спеціального Закону України «Про зброю» зумовлює розпорошеність норм між підзаконними актами, інструкціями та відомчими положеннями, що унеможливорює формування єдиного правового режиму обігу вогнепальної зброї. Це призводить до різночитань, неоднакової адміністративної практики та підвищення ризиків дискреційного свавілля у діяльності підрозділів Національної поліції (недоліки наведено на рис.1).

Рис. 1 – Основні проблеми реєстраційної діяльності в МВС

Особливу увагу слід приділити проблемі адміністративного розсуду. Відсутність чітко визначених меж дискреційних повноважень у реєстраційній діяльності створює ситуацію, за якої однакові за юридичною природою обставини можуть тлумачитися по-різному залежно від суб'єкта прийняття рішення. Такий стан речей суперечить принципам правової визначеності, рівності перед законом і підзвітності публічної адміністрації. Водночас Закон України «Про Національну поліцію» прямо визначає, що діяльність поліції ґрунтується на принципах законності, відкритості та дотримання прав і свобод людини, а реалізація повноважень має здійснюватися виключно в межах і у спосіб, передбачений законом (ст. 6 Закону України

«Про Національну поліцію» [1]).

Окремим блоком проблем постає реалізація статті 263 Кримінального кодексу України [2]. Формулювання «без передбаченого законом дозволу» стало предметом неоднозначного тлумачення в судовій практиці. Частина судів виходить із буквального тлумачення, вказуючи на відсутність спеціального закону як підставу для виправдувальних вироків, тоді як інші суди застосовують розширене тлумачення поняття «закон», включаючи підзаконні нормативні акти. Верховний Суд у своїх правових позиціях наголошує, що поняття «закон» у контексті ст. 263 КК України слід розуміти системно, охоплюючи нормативне регулювання загалом (постанова ВС від 11.10.2023 у справі № 756/15397/19 [3]). Така неоднорідність практики ускладнює роботу поліції та підриває принцип єдності правозастосування.

Суттєвим викликом залишається цифрова та організаційна неспроможність існуючої системи реєстрації. Недостатня інтегрованість державних реєстрів, фрагментація інформаційних ресурсів, відсутність автоматизованих алгоритмів аналізу ризиків і прогнозування злочинності істотно знижують ефективність контролю. Як зазначає А. А. Чепіжко, «підвищення якості надання державних послуг неможливе без комплексних реформ та запровадження сучасних інформаційних технологій у діяльність органів публічної влади» [4, с. 181]. Ця теза безпосередньо стосується реєстраційної діяльності у сфері обігу зброї, де людський фактор досі відіграє домінуючу роль.

У контексті воєнного стану додаткової ваги набувають питання кадрової спроможності Національної поліції. Дефіцит фахівців з кримінальної аналітики, недостатня підготовка у сфері OSINT, цифрової криміналістики та роботи з великими масивами даних обмежують можливості поліції щодо виявлення

нелегальних каналів обігу зброї. Водночас міжнародна практика доводить, що саме аналітичні підрозділи та ризик-орієнтовані моделі управління є ключовими для превенції злочинності.

Важливим джерелом модернізації виступає зарубіжний досвід. Європейська модель регулювання обігу зброї базується на принципах простежуваності, обов'язкового маркування, електронної реєстрації та міждержавного обміну інформацією. Директива ЄС 91/477/ЄЕС закріплює стандарти, які забезпечують баланс між правами громадян і публічною безпекою. Балтійські держави, зокрема Естонія, продемонстрували ефективність повної цифровізації дозвільних процедур та мінімізації корупційних ризиків завдяки інтегрованим платформам обміну даними [5].

Польська модель акцентує увагу на комплексному оцінюванні благонадійності власників зброї, що включає медичні, психологічні та поведінкові критерії. Німецький підхід характеризується жорстким адміністративним контролем і регулярними перевітками умов зберігання, що має превентивний характер. Канадська система вирізняється автоматизованим моніторингом змін у правовому статусі власника, а австралійська реформа, реалізована після ухвалення Національної угоди щодо зброї, стала прикладом успішної трансформації всієї дозвільної політики держави.

Узагальнення зарубіжного досвіду дозволяє виокремити ключові напрями, релевантні для України: прийняття комплексного законодавчого акта, розвиток Єдиного державного реєстру зброї, інтеграція з міжнародними інформаційними системами (зокрема iARMS Інтерполу), запровадження алгоритмічного аналізу ризиків та посилення міжвідомчої координації. Водночас, як слушно зауважує І. В. Шиндель, реформування правоохоронної системи є не лише технічною чи правовою, а насамперед культурною

трансформацією, що передбачає оновлення професійної ідентичності поліцейського та формування нової моделі взаємодії з суспільством [6, с. 175–176].

Модернізація діяльності поліції у сфері обігу зброї охоплює кілька ключових напрямів (рис. 2), які формують цілісну модель інституційного, правового та технологічного оновлення:

- підвищення інституційної спроможності,
- впровадження принципів належного врядування,
- розвиток кадрового, інформаційного та ресурсного забезпечення,
- розвиток електронних інструментів і підвищення прозорості.

Усі зазначені компоненти взаємопов'язані та відображають зміщення державної політики від реактивного до превентивного управління в сфері безпеки.

Рис. 2 – Напрямки модернізації поліції

У цьому контексті принципи доброчесності та належного врядування набувають визначального значення. Європейські стандарти підкреслюють, що прозорість процедур, незалежний контроль і підзвітність є ключовими умовами довіри громадян до поліції. Саме тому реформування реєстраційної діяльності

має поєднувати правові, організаційні, цифрові та етичні компоненти. Як зазначено в аналітичних документах Європейської Комісії, прогрес України у сфері правосуддя, свободи та безпеки є помітним, однак потребує подальшого поглиблення, зокрема у частині координації між правоохоронними органами та забезпечення доброчесності персоналу.

На основі аналізу зарубіжних моделей можна визначити такі ключові напрями інтеграції (рис. 3):

Нормативно-правова адаптація

ухвалення інституційного Закону «Про обіг цивільної вогнепальної зброї»;
гармонізація законодавства з Директивами ЄС;
запровадження стандартизованих процедур реєстрації, контролю та анулювання дозволів.

Цифровізація управління

створення багатофункціонального Єдиного державного реєстру зброї;
автоматизоване виявлення ризиків;
інтеграція з міжнародними реєстрами.

Професіоналізація кадрового складу

навчання у школах поліцейського менеджменту ЄС;
впровадження компетентнісних профілів;
регулярна сертифікація

Інституційна співпраця

організація спільних операцій щодо боротьби з нелегальною зброєю;
розширення участі в Interpol iARMS;
розбудова міжнародних аналітичних платформ

Превентивні та етичні стандарти

формування культури доброчесності;
запобігання конфлікту інтересів у дозвільній системі;
зміцнення механізмів громадського контролю

**Рис. 3 – Можливості адаптації зарубіжного досвіду в
Україні**

Підсумовуючи, слід наголосити, що проблемні аспекти реєстраційної діяльності Національної поліції України у сфері контролю за обігом зброї мають системний характер і зумовлені поєднанням правових, інституційних та технологічних чинників. Перспективи реформування пов'язані з імплементацією європейських стандартів, цифровізацією дозвільних процедур, підвищенням кадрової спроможності та формуванням нової професійної культури поліції. Лише комплексний підхід дозволить створити ефективну систему контролю за обігом зброї, що відповідатиме вимогам публічної безпеки, верховенства права та євроінтеграційного курсу України.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 7 жовт. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 7 черв. 2025 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 жовтня 2023 року у справі № 756/15397/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114292175>
4. Чепіжко А. А. Адміністративні послуги МВС у сфері ліцензування об'єктів дозвільної системи: дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора філософії : 081-Право, спеціалізація 12.00.07; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2023. 298 с.
5. Council Directive 91/477/EEC of 18 June 1991 on control

of the acquisition and possession of weapons. Official Journal of the European Communities (OJ L 256, 13.9.1991, pp. 51–58). Consolidated version (13 June 2017). EUR-Lex: Council Directive 91/477/EEC on control of the acquisition and possession of weapons. ELI: <http://data.europa.eu/eli/dir/1991/477/2017-06-13>

6. Шиндель І. В. Дискреція в діяльності Національної поліції України: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Одеський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Одеса, 2025. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0cf14d86-418d-40b5-81d4-dfaf9ebcddb5/content>

ЛУК'ЯНЧИКОВ Олег,
кандидат юридичних наук, доцент,
керуючий партнер адвокатського об'єднання «Легаліст».

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ТРУДОВИХ ОBOB'ЯЗКІВ

Актуальність теми та постановка проблеми.

Стрімка цифровізація та впровадження систем штучного інтелекту (ШІ) у виробничі та офісні процеси трансформують спосіб організації праці, моделі управління персоналом і зміст трудових функцій.

ШІ дедалі частіше стає «звичайним» інструментом працівника: від генеративних систем для підготовки текстів,

коду, дизайну до систем прийняття/підготовки управлінських рішень, кадрової аналітики та алгоритмічного контролю.

Чинне трудове законодавство України не містить спеціальних норм щодо використання ІІІ у трудових відносинах, що зумовлює прогалини у визначенні правового статусу результатів роботи із ІІІ, розподілі відповідальності, меж контролю роботодавця та захисті прав працівника.

Понятійно-термінологічні аспекти.

Для цілей трудового права доцільно виходити з техніко-юридичного визначення ІІІ як системи, здатної генерувати контент, рекомендації або рішення, що впливають на об'єкти реального чи віртуального середовища, на основі аналізу даних та алгоритмів машинного навчання.

Ключове значення має відмежування ІІІ від звичайного програмного забезпечення: саме здатність до автономного прийняття рішень, навчання та генерації «нових» результатів створює нові ризики для трудових прав працівників.

Важливим є також розрізнення:

- ІІІ як **інструмент працівника** (засіб виконання трудової функції);
- ІІІ як **інструмент роботодавця щодо працівника** (алгоритмічне управління, оцінка продуктивності, профілювання);
- ІІІ як «квазісуб'єкт» ухвалення рішень, наслідки яких покладаються на працівника.

Правовий статус результатів роботи, створених із використанням ІІІ.

Традиційні трудовоправові підходи виходять із презумпції, що результат праці створюється працівником особисто (виконання трудової функції) та належить

роботодавцю в межах, передбачених законом і трудовим договором.

Використання генеративних моделей (текст, зображення, код) ставить питання: чи можна результат, суттєво сформований ІІІ, вважати «результатом праці» конкретного працівника, особливо коли його внесок обмежується постановкою завдання та мінімальним редагуванням.

Виникає потреба:

- встановити мінімальні критерії людського творчого/інтелектуального внеску для визнання результату виконанням трудових обов'язків;
- передбачити обов'язок роботодавця визначати у локальних актах (політиках, посадових інструкціях), у яких завданнях використання ІІІ допускається та як оцінюється внесок працівника;
- врегулювати питання службових творів, службових об'єктів інтелектуальної власності, створених за участю ІІІ, у системі трудового та суміжного цивільного/авторського права.

Розподіл відповідальності при використанні ІІІ працівником

Ситуації, коли працівник використовує ІІІ для виконання службових завдань, але продукт містить помилки, плагіат, порушення авторських прав, дискримінаційні або неправомірні відомості, ставлять питання меж дисциплінарної, матеріальної та інших видів відповідальності.

Окремо постає питання виявлення використання ІІІ в тих випадках, де його використання може визнаватися небажаним, та наслідків такого виявлення. Наприклад, науково-педагогічні працівники можуть зловживати використанням ІІІ і видавати його результати праці за власні. І це не буде плагіатом у розумінні чинного законодавства! До речі, і тези, які Ви зараз читаете, створені ІІІ. Проте, чи знижує це їх цінність? За що ми

будемо притягувати працівника до відповідальності, за умови відсутності помилок у кінцевому результаті праці? За факт використання ШІ?

Проблемним є покладання «об'єктивної» відповідальності на працівника за помилки, зумовлені роботою непрозорих алгоритмів («чорних скриньок») при відсутності належного навчання та інструктажу з боку роботодавця.

Необхідно доктринально та законодавчо закріпити принцип, за яким:

- роботодавець несе підвищену відповідальність за впровадження і вибір систем ШІ, їх налаштування та контроль;
- працівник відповідає в межах, співмірних його реальному впливу на результат і можливостям передбачити наслідки використання ШІ;
- дисциплінарна та матеріальна відповідальність не може базуватися виключно на висновках чи оцінках, сформованих алгоритмом без людської перевірки (принцип «людина в контурі»).

Алгоритмічне управління працею та захист приватності працівника.

ШІ дедалі ширше використовується як інструмент підбору персоналу, оцінки кандидатів, планування змін, контролю робочого часу, моніторингу продуктивності, аналізу поведінки працівників (у т.ч. за допомогою відеоаналітики, трекінгу натискань клавіш, моніторингу електронної пошти тощо).

Такі практики створюють ризики надмірного втручання в приватне життя працівника, порушення права на повагу до гідності, заборони дискримінації, а також вимог законодавства про захист персональних даних.

Нагальною є потреба:

- встановити на законодавчому рівні **обмеження та гарантії** щодо застосування систем ШІ для моніторингу працівників (у т.ч. заборону тотального та прихованого спостереження);

- передбачити **обов'язок роботодавця** інформувати працівників про використання ШІ, характер зібраних даних, цілі їх обробки, логіку прийняття рішень;

- закріпити **право працівника** на заперечення проти певних видів профілювання, на вимогу людського перегляду автоматизованого рішення щодо нього (звільнення, зниження рейтингу, переведення тощо).

Гарантії недискримінації та рівності можливостей.

Алгоритми машинного навчання можуть відтворювати й підсилювати існуючі соціальні упередження, що призводить до непрямой дискримінації за ознаками статі, віку, інвалідності, національного походження тощо.

Трудове законодавство потребує доповнення нормами, спрямованими на:

- заборону використання систем добору й оцінки персоналу, що не пройшли перевірку на відсутність дискримінаційних ефектів;

- встановлення обов'язку роботодавця здійснювати **аудит алгоритмів**, що застосовуються у сфері праці, із залученням представників працівників;

- забезпечення процесуальних механізмів оскарження рішень, прийнятих за допомогою ШІ, та перерозподілу тягара доказування у спорах про дискримінацію, пов'язаних з алгоритмічними рішеннями.

Умови праці, інтенсивність роботи та право на відпочинок у контексті ШІ.

Автоматизація й підтримка ШІ можуть, з одного боку, зменшувати навантаження, а з іншого – призводити до

гіперінтенсифікації праці, коли алгоритми задають нереалістичні норми продуктивності та темп роботи. Особливу увагу слід приділяти:

- психосоціальним ризикам, пов'язаним із постійним алгоритмічним контролем, цифровим стресом, «завжди онлайн» режимом;
- праву працівника на **відключення** (digital disconnect) та забезпеченню реальних меж робочого часу в умовах дистанційної/гібридної роботи із широким використанням цифрових платформ і ШІ.

Доцільним є запровадження в трудовому законодавстві:

- обов'язку роботодавця проводити **оцінку впливу впровадження ШІ** на умови праці;
- вимоги враховувати висновки таких оцінок у колективних договорах та угодах, у т.ч. із закріпленням додаткових гарантій від перевантаження та цифрового вигорання.

Профспілковий вимір та участь працівників у регулюванні використання ШІ.

Впровадження систем ШІ істотно змінює баланс сил у трудових відносинах, посилюючи інформаційну й організаційну асиметрію на користь роботодавця. Важливим є:

- розширити обов'язок роботодавця **інформувати та консультуватися** з представницькими органами працівників щодо впровадження, зміни або розширення використання ШІ;
- надати профспілкам право ініціювати незалежний аудит систем ШІ, що істотно впливають на права та інтереси працівників;
- сприяти укладенню колективних договорів, які міститимуть спеціальні розділи про цифровізацію та

використання ІІІ (правила моніторингу, навчання, перекваліфікація, гарантії зайнятості).

Необхідність комплексної модернізації трудового законодавства України.

На тлі формування європейських підходів до регулювання ІІІ (ризик-орієнтований підхід, спеціальні вимоги до систем, що використовуються в управлінні працею) українське трудове законодавство потребує **системного оновлення** з урахуванням міжнародних стандартів. До пріоритетних напрямів модернізації слід віднести:

- **легальне закріплення базових принципів використання ІІІ у трудових відносинах** (прозорість, підзвітність, перевага людського рішення, недискримінація);
- **інтеграцію вимог щодо захисту персональних даних, етичного використання алгоритмів та права на оскарження автоматизованих рішень у Кодекс законів про працю (або майбутній Трудовий кодекс);**
- **розробку спеціальних галузевих рекомендацій (soft law) для роботодавців щодо впровадження ІІІ на підприємствах із дотриманням трудових прав працівників.**

Висновки.

Використання штучного інтелекту працівниками в процесі праці відкриває значний потенціал підвищення продуктивності та якості результатів, проте супроводжується комплексом нових правових ризиків. Відсутність спеціального правового регулювання призводить до фрагментарного та нерівномірного захисту прав працівників, перекладання ризиків цифровізації на трудящих та розширення «сірих зон» відповідальності.

Ефективне вирішення правових проблем використання ІІІ у сфері праці можливе лише за умови поєднання:

- оновлення трудового законодавства;

- розвитку колективно-договірного регулювання;
- формування етичних стандартів і практик відповідального використання ІІІ;
- системної участі працівників та їх представників у всіх етапах впровадження ІІІ на робочому місці.

ЛЮБЧЕНКО Юрій ,
студент 24 групи, спеціальність 081 Право,
Харківського національного університету
імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник: ПОНОМАРЕНКО Оксана
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

ФРАУДАТОРНІ ПРАВОЧИНИ ПОДРУЖЖЯ: ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Фраудаторні правочини подружжя становлять особливу категорію правочинів, які укладаються з метою виведення майна з-під можливих вимог кредиторів та ускладнення реалізації ними своїх прав. У судовій практиці Верховного Суду неодноразово підкреслюється, що навіть у межах сімейних правовідносин подібні дії можуть визнаватися недійсними у разі порушення інтересів кредиторів. Відповідно до ч. 1 ст. 203 ЦК України зміст правочину не може суперечити інтересам держави та суспільства, а також їх моральним засадам [1]. Відповідно до ст. 215 ЦК України підставою недійсності

правочину є недотримання вимог, встановлених законом [1]. Окреме значення мають положення ст. 234 ЦК України, яка регулює нікчемність удаваного правочину, та ст. 228 ЦК України, яка встановлює недійсність правочину, вчиненого з метою, що завідомо суперечить інтересам держави й суспільства [1].

Фраудаторний правочин традиційно розглядається як правочин, що вчинений боржником на шкоду кредитору, зокрема з метою виведення активів із-під можливого стягнення. Верховний Суд у низці аналітичних оглядів та постанов (2018–2023 рр.) неодноразово зазначав, що шлюбні договори, договори дарування, поділу майна або інші правочини між подружжям можуть бути визнані фраудаторними, якщо їх фактична мета полягає в ухиленні від виконання боргових зобов'язань [2]. Судова практика виходить з усталеного підходу: подружжя не може використовувати сімейні відносини як підставу для уникнення відповідальності перед кредиторами. Зокрема, якщо майно «переписується» між подружжям за умов наявності боргів у одного з них, такий правочин підлягає перевірці на предмет спрямованості на завдання шкоди кредитору.

Верховний Суд застосовує доктрину фраудаторності навіть до шлюбних договорів, якщо їх зміст свідчить про відсутність реальної економічної мети та очевидне спрямування на виведення майна з майнової маси боржника. До критеріїв фраудаторності суд відносить: момент укладення правочину (після виникнення боргу або під час судового спору), відсутність економічного сенсу правочину, наявність очевидної шкоди інтересам кредитора, а також укладення правочину за обставин, які свідчать про недобросовісність сторін. В illustrative example судової практики можна навести постанову КЦС ВС від 21.02.2024 у справі № 369/11268/19, у якій договір

дарування квартири між подружжям було визнано фrawdаторним, оскільки він був укладений після пред'явлення кредитором позову [2]. Аналогічну правову позицію сформовано у постанові Верховного Суду 2021 р. у справі № 522/1912/18, де шлюбний договір, за яким усе майно було передано дружині, визнано недійсним як такий, що порушує права кредитора чоловіка.

З огляду на поширеність таких зловживань, досить актуальним є питання удосконалення законодавчих механізмів протидії фrawdаторним правочинам подружжя. По-перше, доцільним видається нормативне закріплення підвищених вимог до правочинів подружжя, укладених після виникнення боргових зобов'язань. Варто передбачити обов'язкову перевірку нотаріусом наявності відкритих виконавчих проваджень, судових спорів чи записів у реєстрах боржників. По-друге, важливим напрямом удосконалення механізмів запобігання недобросовісним діям має бути підвищення прозорості інформації про майновий стан, зокрема шляхом автоматичної інтеграції Державного реєстру речових прав з Єдиним реєстром боржників та іншими інформаційними базами.

Окремо слід наголосити на необхідності нормативного закріплення санкцій за умисне укладення фrawdаторних правочинів обома подружжям, якщо доведено їхню обізнаність про наявність боргових зобов'язань. У такому випадку можливим є встановлення солідарної майнової відповідальності або стягнення збитків з обох сторін правочину. Такий підхід сприятиме усуненню можливості подружжя використовувати сімейні правочини як інструмент ухилення від виконання зобов'язань.

Отже, фrawdаторні правочини подружжя слід розглядати не лише як приватні домовленості, а й як потенційний механізм недобросовісного впливу на майнові права кредиторів.

Верховний Суд уже сформував критерії виявлення таких правочинів, однак забезпечення реального запобігання їх укладенню потребує комплексних законодавчих змін — від запровадження обов’язкової перевірки нотаріусом до встановлення відповідальності обох подружжя та технічної інтеграції державних реєстрів. Реалізація таких заходів підвищить рівень правової визначеності, зміцнить довіру до цивільного обороту та забезпечить ефективний захист прав кредиторів у ситуаціях, коли приватні сімейні домовленості можуть бути використані як інструмент зловживання.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 28.10.2025).
2. Огляд судової практики Верховного Суду щодо оспорування фродауторних правочинів (2018–2023 рр.). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_upload/s/supreme/ogliady/Tematychnyi_ohliad_fraudatorni_pravochyny_21_02_2024.pdf (дата звернення: 28.10.2025).

МАНЬКО Лариса

студентка 4 курсу,

факультету Історії і Права

Харківського Національного педагогічного університету

імені Г.С. Сковороди

науковий керівник: ПАВЛЕНКО Тетяна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових

дисциплін, кримінального права та процесу

Харківського національного педагогічного

університету імені Г.С. Сковороди

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 437, 438 КК УКРАЇНИ

Не дивлячись на те, що ми живемо в XXI столітті, коли людство вже має співіснувати дотримуючись загальнолюдських моральних цінностей, коли у суспільства повинна вже бути сформована принципова морально-правова позиція у взаємних відносинах як співгромадян так і цілих народів, не дивлячись на існування безлічі міжнародних договорів, які регулюють міжнародні правовідносини на основі дружніх відносин та співробітництва між державами з дотриманням принципу суверенної рівності держав, у світі досі тривають акти проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Про що свідчить той факт, що станом на 02.05.2025 року у світі відбувалось близько 130 збройних конфліктів і цей показник був більший ніж у минулому році та більше у майже в 6 разів ніж 25 років тому, відповідно до інформації висловленої президенткою Міжнародного Комітету Червоного Хреста Мір'яною Споляріч під час виступу у відкритих дебатах Ради

безпеки ООН, щодо захисту цивільного населення під час збройних конфліктів [1].

В свою чергу Україна визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, прийняла права і обов'язки держави-учасниці, підтверджуючи, що тяжкі злочини у сучасному цивілізованому світі не повинні залишатися непокараними, а їх ефективне переслідування повинно забезпечуватися не тільки на національному рівні, а й і на рівні посиленого міжнародного співробітництва [2].

Таким чином у зв'язку з набранням чинності для нашої країни Римського Статуту, в правозастосовній діяльності для аргументації своєї позиції треба врахувати, що окрім встановлення складу кримінального правопорушення як передбачено національним законодавством, особливістю кримінальних проваджень, щодо кваліфікації кримінальних правопорушень XX розділу Особливої частини КК України, а саме злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії, є встановлення також елементів злочину відповідно до ст. 9 Римського Статуту [3] та окремого міжнародного документу – до ст. 9 Римського Статуту [4]. Оскільки у випадку передачі відповідних справ на розгляд Міжнародного кримінального суду, такі елементи допомагають йому трактувати і використовувати відповідні статті, а також це допоможе нам, щоб жоден суб'єкт злочину не уникнув законної відповідальності за скоєне ним діяння.

На разі в КК України найсуворіше покарання у вигляді довічного позбавлення волі передбачалось за 22 кримінальні правопорушення, з яких 7 є саме злочини проти миру, безпеки людства, міжнародного правопорядку, встановлені саме в XX розділі Особливої частини [5]. Якщо подивитися на ст. 437 КК та 438 КК, а саме на їх санкції, ми можемо одразу зробити висновок, що дані кримінальні правопорушення за

класифікацією відносяться до особливо тяжких злочинів, а також за їх частиною другою ми можемо побачити, що законодавець встановив можливість застосування найсуворішого покарання у вигляді довічного позбавлення волі [5].

Проблемним питанням під час розслідування згаданих злочинів є ідентифікація конкретних суб'єктів злочину, оскільки кримінальна відповідальність є індивідуальною. Тож під час кваліфікації діянь передбачених ст. 437 КК постає питання, хто може бути належним суб'єктом даного кримінального правопорушення, оскільки безпосереднім об'єктом даного посягання є мир, а отже виникає питання, яке коло суб'єктів діями, передбаченими у диспозиції ст. 437 КК, може впливати на відповідний об'єкт. І якщо у випадку кваліфікації за ст.437 КК можливо ідентифікувати конкретних суб'єктів злочину за виданими ними наказами, так і за публічно-висловленими, то у випадку воєнних злочинів за ст. 438 КК, скоєних окремим комбатантом країни-агресора, є певні труднощі.

Під час збирання доказів у кримінальному провадженні, щодо воєнних злочинів за ст. 438 КК в умовах триваючої агресивної війни у правозастосовних органів може постати питання, яким чином отримати докази, якщо територія на якій вчиняється кримінальне правопорушення тимчасово перебуває під окупаційною владою, а відповідні докази знаходяться на окупованій території або на території держави агресора. Також постає питання, що в такому випадку буде вважатися належним, допустим, достовірним доказом.

Для отримання відповіді на ці питання та формування єдиної правозастосовної діяльності, яка в свою чергу є проявом верховенства права у демократичному суспільстві і були сформульовані правові позиції у Постанові Великої Палати

Верховного Суду у справі № 415/2182/20 [6] та Постанові Верховного Суду колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 753/14148/21 [7].

Тож протиправні діяння, які зазначені у ст. 437 КК, можуть вчинятися особами, які здатні вчиняти ефективний контроль/керівництво і наділені відповідними повноваженнями, можливостями у міжнародних відносинах чи у внутрішній політиці, фінансів, економіці, промисловості чи оборони, або в свою чергу мати відповідне суспільне становище, що могло б їм дозволити здійснювати вплив на осіб, які уповноваженні на прийняття рішень у вищезазначених сферах, щодо політичних/воєнних дій/процесів [6]. А отже, суб'єкт є спеціальний і може: визначати та реалізовувати напрямок розвитку країни; здійснювати вплив на нормотворчу діяльність країни; представляє її в міжнародних відносинах; створює національну ідеологію і забезпечує запровадження її у життя шляхом масового впливу на думку в суспільстві; визначає державну політику; забезпечує фінансування воєнних завдань та інше.

Такими особами можуть бути глава держави, оскільки, наприклад, відповідно до Конституції України він має повноваження представляти державу в міжнародних відносинах, бути суб'єктом правотворчої діяльності, а отже здійснювати вплив на нормотворчу діяльність країни, керувати зовнішньою політичною діяльністю країни, здійснювати керівництво збройними силами [8]. Члени парламенту, яким в Україні є Верховна Рада України, та яка в свою чергу є органом законодавчої влади, та визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики держави [8]. Керівник політичної партії, оскільки метою політичних партій є саме сприяння у формуванні та висловленні політичної волі громадян [9]. Дипломати, які реалізують зовнішньополітичний курс держави

та які мають своїм завданням вивчати, аналізувати політичний та економічний стан у світі, зовнішню і внутрішню політику іноземних держав, а також надавати державним органам інформацію, яка в свою чергу може впливати на здійснення відповідної політики держави [10]. Міністр оборони, який, наприклад, в Україні здійснює керівництво діяльністю Міністерства та його очолює, а також військово-політичне і адміністративне керівництво збройними силами [11].

Доказовою базою у скоєнні воєнного злочину за ч. 1 ст. 438 КК, у випадку, коли суб'єкт маючи певні повноваження в окупаційній владі, змушував цивільне населення, що проживало на окупованій території, нести службу в збройних і допоміжних силах окупаційної держави, серед всього можуть бути: протоколи огляду вебпорталу з інформацією, відповідно до якої можливо встановити, що суб'єкт займав відповідну посаду, яка надавала йому повноваження, здійснювати відповідні мобілізаційні заходи щодо призову; протоколи огляду вебсайту з інформацією, яка підтвердить, що суб'єкт здійснював такий примусовий призов [7].

Таким чином, завдяки розвитку цифрових технологій стає можливим як фіксування так й ідентифікація таких осіб, тож доказовою базою в таких справах слугує інформація отримана з публічних джерел офіційних сайтів окупаційної влади, інформація отримана в результаті здійснення контррозвідувальних, оперативно-розшукових операцій, разом і у взаємозв'язку з іншими даними.

В свою чергу воєнний злочин може вчинятися тільки під час збройного конфлікту і повинен бути з ним пов'язаний. Слід зазначити що кримінальна відповідальність за ст. 438 КК настає не залежно від того чи є війна правомірною чи ні, незалежно від того чи визначила Рада безпеки ООН [12] актом агресії чи ні, оскільки вона настає саме за порушення законів і звичаїв війни

в ході вже триваючого збройного конфлікту. В свою чергу фактом існування міжнародного збройного конфлікту є сам факт використання сили «незалежно від формального оголошення або визнання стану війни тією чи іншою стороною, а й будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше договірними сторонами» [6]. Крім того Україна визнала факт збройної агресії у ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [13].

Також злочини за ст. 437, 438, 439, 442, 442-1 КК України не мають строку давності, щодо притягнення винних у скоєнні злочину до відповідальності згідно ст. 49 КК [5] та ст. 29 Римського Статуту [3]. А ст. 297-1 КПК України [14] передбачена спеціальна процедура (in absentia) проведення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого, щодо злочинів проти миру, безпеки людства, міжнародного правопорядку, під час якої повинно бути дотримано право перегляду судового рішення, а належне повідомлення забезпечується шляхом публікації в засобах масової інформації в урядових джерелах.

Список використаних джерел:

1. Захистити цивільних осіб на війні можливо. Публікація президентки МКЧХ Мір'яни Споляріч від 02.06.2025 р. <https://blogs.icrc.org/ua/2025/06/news-release/zakhystyty-tsyvilnykh-osib-na-viini-mozhlyvo/>
2. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: ЗУ від 21.08.2024 р. № 3909-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>
3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Прийнятий на дипломатичній конференції в Римі державами-учасниками: Міжнародний документ від 17.07.1998 р. №

995_588 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#top

4. Елементи злочинів (складова частина статті 9 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду). Асамблеєю держав-учасниць: Міжнародний документ від 09.09.2002 р. № 9a7_001-02 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9a7_001-02#Text

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 28.02.2024 р. справа №415/2182/20 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117555176>

7. Постанова Верховного Суду від 28.02.2024 р. справа № 753/14148/21 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117442733>

8. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top>

9. Про політичні партії в Україні: ЗУ від 05.04.2001 р. № 2365-III <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/ed20241219#Text>

10. Про дипломатичну службу: ЗУ від 07.06.2018 р. № 2449-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text>

11. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України: Постанова КМУ № 671 від 26.11.2014 р. № 671-2014-п <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text>

12. Статут ООН(з поправками) та Статут Міжнародного Суду ООН. Прийнятий представниками урядів що зібралися в місті Сан-Франциско: Міжнародний документ від 26.06.1945 р. № 995_010 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text

13. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: ЗУ від 05.04.2014 р. № 1207-VII

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>

14. Кримінальний процесуальний кодекс України від
13.04.2012 р. № 4651-VI
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

МЕЛЬНИЧУК Олександр

курсант 3 курсу навчально-наукового інституту №4
Харківського національного університету внутрішніх справ

ГОРАШ Олена

викладач кафедри кримінального права і кримінології
навчально-наукового інституту №1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій спостерігається зростання кількості злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, що здійснюються із використанням мережі Інтернет. Соціальні мережі, месенджери, даркнет-платформи та криптовалюти сервіси все частіше стають інструментами для організації, реклами, збуту та фінансування наркоторгівлі. Така тенденція ускладнює діяльність правоохоронних органів, створює нові виклики для кримінально-правової кваліфікації цих злочинів та вимагає оновлення підходів до протидії наркозлочинності.

Продаж наркотичних засобів у цифрову епоху прийняв

кілька характерних форм, що кардинально відрізняються від традиційних моделей збуту: даркнет-майданчики забезпечують анонімність учасників за рахунок прихованих мереж і зашифрованих каналів, де оголошення, рейтинги продавців і відгуки дозволяють масштабувати оптові операції без відкритої видимості для загалу; месенджери, насамперед приватні та закриті канали, використовуються для встановлення контактів, уточнення умов і координації продажів у режимі реального часу, що дає змогу швидко замінювати облікові записи та уникати перманентного сліду у відкритому доступі; соціальні мережі, з великими аудиторіями та інструментами приватних повідомлень, застосовуються для прихованої реклами, вербування клієнтів і формування локальних «спільнот» збуту, де контент маскується під легітимний або передається у закритих групах [1].

Фінансові операції зазвичай здійснюються через електронні платіжні сервіси та криптовалюти: перші забезпечують швидкі переклади і маскування кінцевих одержувачів у межах платіжних ланцюгів, тоді як криптовалюти дають можливість трансграничних розрахунків із меншим контролем традиційних банків і ускладненим відстеженням потоків капіталу. Використання цифрових платіжних інструментів трансформує логістику злочинних мереж — розрахунки відбуваються автоматично і майже миттєво, а операції з криптоактивами в поєднанні з іншими техніками підвищують ризик відмивання доходів і ускладнюють збір доказів. У сукупності ці практики роблять сучасні канали збуту більш гнучкими та масштабованими, ускладнюють їхнє виявлення і локалізацію, вимагаючи від правоохоронних органів застосування цифрової криміналістики, аналітики блокчейн-транзакцій, міжнародної співпраці та посилення нормативів у сфері протидії фінансовим зловживанням і захисту цифрових

платформ [2] .

Організація систем «dead drop» (так званих «закладок») заснована на принципі анонімної офлайн-передачі інформації без прямого контакту між учасниками: одна сторона залишає повідомлення або носій у заздалегідь обумовленому місці, а інша — забирає його пізніше за погодженим сигналом або за розкладом. Такі точки повинні бути ретельно підібрані з урахуванням безпечності, непомітності та можливості обґрунтувати присутність у місці закладки у разі контролю, а також позначені непримітними «індикаторами» або візуальними сигналами, які повідомляють про наявність повідомлення. Закладки можуть бути прихованими (схованими в спеціальних контейнерах або порожніх предметах) або відкритими (маскованими під звичні об'єкти), а в якості носіїв використовуються як паперові записки, так і сучасні цифрові носії — наприклад microSD чи USB-флешки, сховані в монетах, болтах або в банках. Сигналізація про доставку може бути як явною, так і прихованою або взагалі заміненою на регулярну перевірку місця за графіком, що ускладнює виявлення обміну сторонніми спостерігачами. Для забезпечення надійності «dead drop» потребує продуманого планування: вибору місця, способу маскуванню контейнера, чітких правил ротації та обмеження часу зберігання вкладень, оскільки довге перебування носія у публічному місці підвищує ризики виявлення або випадкової утилізації [3].

Проблеми кримінально-правової кваліфікації злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів із використанням цифрових технологій, мають комплексний характер і зумовлені специфікою вчинення таких діянь у кіберпросторі. Однією з ключових є неоднозначність застосування норм Кримінального кодексу України, зокрема статей 307, 305 і 315, які були розроблені переважно для

класичних форм наркозлочинності та не враховують особливостей онлайн-діяльності [4]. Наприклад, збут через месенджери, соціальні мережі або даркнет-платформи не завжди дозволяє однозначно визначити момент вчинення злочину чи його територіальну належність, що створює труднощі при визначенні підслідності й кваліфікації дій як «збуту» або «підбурювання до вживання» [5].

Особливу складність становить встановлення місця, часу та суб'єкта злочину. В умовах використання VPN, шифрованих каналів зв'язку, анонімних акаунтів та криптовалютних транзакцій практично неможливо точно визначити географічне місце скоєння правопорушення чи ідентифікувати конкретного виконавця [1]. Це ускладнює доказування участі певної особи у злочині, особливо коли технічні докази (метадані, IP-адреси, логи) розташовані за межами юрисдикції України або належать іноземним провайдерам.

Не менш актуальною є проблема доведення умислу при дистанційному продажу наркотиків. Якщо особа виконує лише окремі технічні дії — адміністрування каналу, створення бота чи розміщення реклами — встановлення її умислу на збут потребує глибокого аналізу контексту дій, комунікацій і фінансових операцій [2]. У судовій практиці такі обставини часто призводять до перекваліфікації дій або навіть до закриття проваджень через недостатність доказів [5].

Крім того, цифрові наркозлочини нерідко перетинаються з іншими складами злочинів, зокрема контрабандою (ст. 305 КК України) у випадках міжнародного переміщення заборонених речовин або їхніх прекурсорів, а також легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України). Це створює необхідність у комплексній кваліфікації, де один злочин охоплює ознаки кількох статей КК, що ускладнює визначення головного об'єкта посягання та меж

кримінальної відповідальності [6].

З огляду на зростання кількості злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків у цифровому середовищі, доцільним є внесення змін до Кримінального кодексу України шляхом закріплення окремого визначення поняття «незаконний обіг наркотиків із використанням інформаційних технологій». Таке визначення має відображати специфіку сучасних способів вчинення злочину, коли інформаційно-комунікаційні технології, інтернет-платформи, месенджери, соціальні мережі чи даркнет використовуються для організації, реклами, збуту, зберігання або оплати наркотичних засобів. Чітке законодавче формулювання дозволить диференціювати традиційні форми наркозлочинності від їхніх кібермодифікацій, що має суттєве значення для правильної кваліфікації діянь, визначення ступеня суспільної небезпеки та призначення покарання. Крім того, таке уточнення сприятиме підвищенню ефективності діяльності правоохоронних органів, дозволить формувати спеціалізовану слідчу практику та застосовувати сучасні інструменти цифрової криміналістики для збору доказів. Запровадження цієї норми сприятиме уніфікації правозастосування, забезпеченню правової визначеності та посиленню протидії наркозлочинності в умовах розвитку цифрового середовища.

Сучасна боротьба з наркозлочинністю неможлива без високого рівня кіберкомпетенцій та використання цифрових технологій у діяльності правоохоронних органів. Розвиток інтернет-торгівлі, криптовалют і даркнет-платформ створює нові можливості для злочинців, водночас вимагаючи від держави та суспільства адаптації до цих викликів. Кримінальне законодавство потребує оновлення з урахуванням технологічних особливостей вчинення злочинів у кіберпросторі, чіткого визначення понять і механізмів відповідальності за використання інформаційних технологій у незаконному обігу

наркотиків. Водночас ефективна протидія таким злочинам неможлива без міжнародної співпраці, обміну інформацією, спільних слідчих дій і розроблення єдиних стандартів кібербезпеки. Лише поєднання правових, технічних і організаційних заходів, підкріплене глобальною взаємодією, дозволить створити дієву систему протидії транснаціональному наркобізнесу в умовах цифрової епохи.

Список використаних джерел:

1. Брисковська О. М., Грига М. А. Актуальні проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів з використанням мережі Інтернет. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2020. Т. 4, № 117. С. 61–68.

2. Сергій Павлович ЛАПТА. Використання інтернету як інструмента незаконного продажу наркотичних засобів і сильнодіючих речовин. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу. м. Харків. 2017. С. 114–116.

3. Схованки «Dead drops»: безпечний зв'язок на основі досвіду шпигунства часів холодної війни. LAST DAY CLUB. URL: <https://lastday.club/tajniki-dead-drops-bezopasnaya-svyaz-na-osnove-opyta-shpionazha-vremyon-holodnoj-vojny/> (дата звернення: 16.11.2025).

4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 17.11.2025).

5. Шевченко Т.В. Незаконний збут наркотичних засобів з використанням електронних інформаційних ресурсів: проблеми кваліфікації. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Т. 3, № 84. С. 408–413.

6. Петриченко, І., Лобода, А., Кириченко, К., & Кисельов, А. (2025). Кримінальний аналіз незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин: регіональні особливості та тенденції. *Universum*, (21), 214–222.

МОЗОЛЮК-БОДНАР Людмила

кандидат юридичних наук., доцент,
доцент кафедри правових та інформаційних технологій
Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»

ПРАВОВІ ДЕФОРМАЦІЇ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ

Сучасні економічні процеси безпосередньо залежать від рівня правової культури суспільства та стану правосвідомості різних соціальних груп. В умовах трансформації української державності, євроінтеграційних змін та воєнного стану особливої ваги набуває проблема правових деформацій — таких як правовий нігілізм, правовий конформізм, правовий інфантилізм, правовий анархізм, правовий сентименталізм, правова апатія та ін. Ці явища порушують нормальне функціонування правового механізму регулювання економічних відносин, знижують ефективність правозастосування та формують недовіру до державних інститутів.

Правові деформації спричиняють зниження передбачуваності та стабільності економічного середовища, що негативно впливає на інвестиційну привабливість, розвиток підприємництва та впровадження економічних реформ. У масштабах держави це призводить до тінізації економіки,

збільшення транзакційних витрат бізнесу, корупційних проявів та загального ослаблення економічної безпеки. Таким чином, деформована правосвідомість стає не лише соціальною чи моральною проблемою, а й суттєвим фактором, що стримує економічне зростання.

Комплексне дослідження правових деформацій та їхнього впливу на економічні процеси є надзвичайно актуальним, оскільки дає можливість виявити глибинні причини дисфункцій у правовій системі, оцінити їхні економічні наслідки та запропонувати теоретико-правові механізми подолання явищ, які перешкоджають сталому розвитку держави.

Одним із найпоширеніших видів деформації правосвідомості є правовий нігілізм. Цей тип деформації проявляється в абсолютному відкиданні правових норм як засобу регулювання суспільних відносин. Індивіди або соціальні групи, які підпадають під вплив цього явища, не визнають права як основного інструменту для врегулювання конфліктів та здійснення правосуддя. Правовий нігілізм є наслідком, зокрема, несправедливості правової системи, недостатньої правової культури, або ж низького рівня правової освіти серед населення.

На думку О. В. Макарової, правовий нігілізм є прямим наслідком відсутності довіри до судової системи та правоохоронних органів, коли люди не бачать ефективних механізмів захисту своїх прав і свобод [1]. Згідно з дослідженнями М. В. Повалена, І. В. Здреник, Н. В. Мельник, у державі на рівень правового нігілізму серед населення впливає рівень життя, економічні, культурні, політичні, соціальні та інші фактори [2, с. 45].

Для економічної сфери правовий нігілізм стимулює тінізацію бізнесу, створює умови для ухилення від податків і

відмови від легальної господарської діяльності. У таких умовах підривається фінансова база держави, ускладнюється реалізація економічних реформ, а інвестори отримують сигнал про непередбачуваність та нестабільність. Низький рівень правової довіри веде до того, що навіть прогресивні економічні ініціативи не сприймаються суспільством, оскільки громадяни не вірять у чесність і прозорість механізмів їх реалізації.

Правовий ідеалізм — це вид деформації полягає в надмірному ідеалізуванні правової системи та норм, які існують в суспільстві. Людина або соціальна група, яка схильна до правового ідеалізму, вважає, що всі правові норми і правовий порядок повинні бути справедливими та завжди приносити позитивні результати для всіх членів суспільства, не враховуючи реальні соціальні, економічні та політичні умови. Правовий ідеалізм характеризується наївним або надмірно оптимістичним сприйняттям права, коли правова система сприймається як ідеальний механізм, що забезпечує справедливість без урахування її можливих недоліків, корупційних проблем чи інших негативних аспектів. У цьому контексті правовий ідеалізм часто стає перешкодою для критичного осмислення реальних проблем у правовій системі. Незважаючи на те, що правовий ідеалізм може призводити до занадто оптимістичних поглядів на право, він все ж, на думку О.В. Ткаля, є менш небезпечним порівняно з правовим нігілізмом [3, с. 51].

Одним із основних наслідків правового ідеалізму є відсутність реалістичної оцінки правових норм і їх можливих наслідків для громадян. Надмірна віра в ідеальне правове регулювання може заважати визнавати реальні проблеми в законодавстві, наприклад, корупцію, порушення прав людини чи інші недоліки. В результаті цього ідеалізм може стати причиною правового нігілізму, коли люди починають

відмовлятися від закону після розчарування в його «ідеальності».

У сфері економіки правовий ідеалізм може проявлятися в тому, що бізнес очікує надмірно «чистих» умов конкуренції і відмовляється діяти в умовах реального ринку; державна політика під впливом ідеалістичних уявлень може бути надмірно регульованою або ж вводити нереалістичні соціальні програми, що перевантажують бюджет; ризик виникнення конфліктів між бізнесом, владою та суспільством через нерозуміння практичних обмежень економічної діяльності; зниження ефективності інвестицій, адже економічні суб'єкти не готові адаптуватися до компромісних рішень і приймати економічно обґрунтовані, але «неідеальні» рішення. Таким чином, правовий ідеалізм, хоч і не призводить безпосередньо до тінізації чи корупції, ускладнює адаптацію економічних суб'єктів до реальних умов і може створювати нерівновагу між правовими очікуваннями та економічною практикою.

Іншим поширеним видом деформації правосвідомості є правовий конформізм, який характеризується сліпим підкоренням існуючим правовим нормам без критичного аналізу їх моральної та соціальної цінності. Це явище часто спостерігається в умовах авторитарних режимів, де право використовується як інструмент політичної влади, а громадяни не мають можливості чи бажання оскаржувати несправедливі норми або практики. Правовий конформізм є характерною рисою в суспільствах, де індивіди або групи приймають правові норми без урахування їх відповідності моральним принципам або соціальній справедливості, а їх поведінка зводиться до простого виконання наказів або дій згідно з правовими вимогами без глибшого осмислення. Цей тип деформації може призводити до того, що люди не здатні оцінити негативні соціальні наслідки безумовного виконання закону, зокрема в

умовах політичних репресій або порушення прав людини.

Правовий конформізм — це тип деформації правосвідомості, за якого особа не має власної чіткої позиції щодо правових норм і моделей поведінки. Натомість вона схильна слідувати загальноприйнятим моделям поведінки в конкретному соціумі. Така людина часто адаптується до ситуації і слідує прикладам інших без глибокого осмислення правових аспектів своїх вчинків. Правовий конформізм може бути пасивним (коли людина не виявляє ініціативи і орієнтується на те, що робить більшість) або активним (коли людина діє в межах соціальних норм, не замислюючись над правовими наслідками своїх дій).

Особливістю правового конформізму є те, що особа не має внутрішніх переконань щодо права і не здатна приймати рішення на основі розуміння законів і правопорядку. Вона може змінювати свої погляди і поведінку залежно від зовнішніх обставин, ситуацій або компанії, з якою перебуває. Такий підхід не дозволяє людині розвивати міцну правову культуру, що може призвести до недооцінки важливості правових норм [4, с. 29-30].

У сфері економіки це сприяє збереженню неефективних механізмів управління, підтримці корупційних практик та гальмуванню інновацій, адже суб'єкти господарювання звикають підкорятися, а не оскаржувати чи раціонально оцінювати нормативні акти. Така пасивність формує несприятливе середовище для розвитку конкуренції та підприємницької ініціативи.

Правовий інфантилізм — це ще один вид деформації правосвідомості, який проявляється в недостатньому усвідомленні особою своїх прав та обов'язків у правовій сфері. Людина, що страждає від цього виду деформації, не здатна до самостійного і критичного оцінювання правових норм, не

розуміє їх значення та не може ефективно реалізувати свої права. Це може бути наслідком недостатньої правової освіти або ж соціальних умов, коли правова культура на низькому рівні.

Правовий інфантилізм — це форма деформації правосвідомості, яка характеризується поверхневим, незрілим або спрощеним ставленням до правових норм і часто супроводжується заниженою самокритичністю та переоцінкою власних юридичних знань. Він створює сприятливі умови для поширення правового нігілізму, зловживань та маніпуляцій, а також ускладнює правове виховання громадян. Правовий інфантилізм полягає в не сформованості правових знань або їх недостатній глибині при особистій переконаності в наявності належної юридичної підготовки [5, с. 12].

Правовий інфантилізм проявляється у незрілості правової свідомості, небажанні брати відповідальність за власні дії та очікуванні, що держава має вирішити всі соціально-економічні проблеми. У макроекономічному вимірі це формує суспільну залежність від державних ресурсів, збільшує навантаження на бюджет та породжує споживацькі настрої замість підприємницької ініціативи. Такі настрої сприяють відмові від сплати боргів, небажанню виконувати договірні зобов'язання та загальному зниженню фінансової дисципліни. Економіка за таких умов втрачає динамічність, оскільки суб'єкти господарювання не готові діяти проактивно, обережно ставляться до ризиків і намагаються перекласти відповідальність на зовнішні обставини.

Таким чином, видова характеристика деформації правосвідомості є відображенням різноманітних соціальних і психологічних механізмів, які призводять до спотворення сприйняття права, його норм та інститутів. Від правового нігілізму до правового конформізму, анархізму та інфантилізму — всі ці форми деформації значно ускладнюють

функціонування правової системи і викликають серйозні соціальні та правові наслідки.

Аналіз правових деформацій та їхнього впливу на економічні процеси свідчить, що стан правової свідомості суспільства є однією з ключових детермінант економічного розвитку держави. Форми деформованої правосвідомості (правовий нігілізм, ідеалізм, конформізм, інфантилізм) не лише відображають соціальні настрої, а й безпосередньо впливають на поведінку економічних суб'єктів, структуру ринку та ефективність державного регулювання.

Правовий нігілізм породжує недовіру до закону і державних інститутів, сприяє тіньовій економіці, ухиленню від податків та зниженню інвестиційної привабливості, а правовий ідеалізм може ускладнювати адаптацію до реальних умов ринку та створювати конфлікти між очікуваннями та економічною практикою. Конформізм зменшує критичне мислення та інноваційну активність, утримує суб'єктів господарювання в пасивному стані та закріплює корупційні практики. Інфантилізм формує економічну залежність від держави, знижує підприємницьку активність і фінансову дисципліну, тоді як анархізм порушує стабільність ринку, створює ризики рейдерства та хаотизації економічного середовища.

Комплексний вплив цих деформацій проявляється у зниженні ефективності правового регулювання, нестабільності економічного середовища, уповільненні інвестиційної активності та обмеженні розвитку конкурентного та інноваційного потенціалу. Отже, правові деформації є не лише соціальною або юридичною проблемою, а й серйозним економічним чинником, що визначає довгострокові перспективи розвитку держави.

Таким чином, формування зрілої правової свідомості є стратегічною умовою економічного розвитку країни, а боротьба

з правовими деформаціями — ключовим завданням держави, що прагне створити передбачуване, прозоре та ефективне економічне середовище.

Список використаних джерел:

1. Макарова О. В. Правовий нігілізм: теоретико-правовий аспект. : дис. ... к. ю. н : 12.00.01 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 186 с.
2. Повалена М. В., Здреник І. В., Мельник Н. В. Існування правового нігілізму як фактору порушення основоположних прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 44-47.
3. Ткаля О. В. Різновиди правових аномалій: загальна характеристика. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 47-53.
4. Тимошенко В. І. Деформована правосвідомість як передумова протиправної поведінки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. Том 31 (70). № 4. С. 27-32.
5. Стратонов В. М. Професійна деформація: реалії військового стану. *Всеукраїнська наукова конференція Державно-правові засади формування безпечного середовища в Україні: сучасні виклики*. Одеса, ОДУВС, 2022. С. 10-14.

ОГАННІСЯН Артур

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Науковий керівник: Житний Олександр,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
ХНУ імені В.Н. Каразіна

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ

Україна як один із засновників Організації Об'єднаних Націй та одна з найбільших держав Європи від часу набуття Незалежності обіймає гідне місце серед суб'єктів міжнародного права. У цьому статусі вона активно взаємодіє з іншими такими суб'єктами у міжнародно-правових відносинах, розвиває конструктивні зв'язки із учасниками міжнародних правовідносин, які є носіями міжнародних прав та обов'язків, котрі здійснюються на основі та в рамках міжнародного права, зокрема, міжнародними організаціями. Не тільки починаючи із повномасштабного вторгнення держави-агресора у лютому, але й раніше, із самого початку російсько-української війни у 2014 році, підтримання таких зв'язків, їх розширення й охорона стали однією з передумов виживання нашої держави в максимально складних умовах організації захисту територіальної цілісності та національного суверенітету України, збереження української нації від геноциду і знищення її ворогом.

Слід визнати, що міжнародне право в цілому переживає сьогодні період знецінення, «інфляції» авторитету. Помітне послаблення дієвості міжнародного права в світі в цілому, що

інспіроване пасивністю, подекуди інертністю, повільністю й нерішучістю багатьох суб'єктів міжнародного права, у тому числі найповажніших, у реагуванні на очевидні і грубі зазіхання росії на світовий правопорядок, людству в цілому й окремим націям (зокрема, українській) навряд чи варто ігнорувати можливості цього інструменту підтримання світового порядку. Так, в умовах війни через діяльність міжнародних організацій Україна доводить свою політичну позицію на міжнародній арені та найширших політичних майданчиках (Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи тощо), отримує допомогу у військовій, економічній, гуманітарній та інших сферах. Власне, забезпечення належного рівня такої діяльності, їх стабільності і динамізму, є важливим для сучасної цивілізованої держави і за рамками воєнного контексту міжнародного спілкування, тобто після перемоги України над ворогом і її повоєнної відбудови.

За таких обставин особливого значення набувають питання правового регулювання, а серед них – і кримінально-правового забезпечення на національному рівні статутної діяльності в Україні міжнародних організацій (передусім міждержавних та міжурядових – таких, зокрема, як Рада Європи, ОБСЄ, ООН та її численні установи, ЄС та його інститути, Міжнародний комітет Червоного Хреста і Червоного Півмісяця тощо) та їхніх офіційних представників – посадових і службових та інших осіб, котрі забезпечують їх діяльність.

Як відомо, національне кримінальне право в цілому як засіб соціального впливу та галузеве законодавство (законодавство про кримінальну відповідальність, Кримінальний кодекс (КК) України[1]) як практичний інструмент охорони найцінніших суспільних відносин (у т.ч. міжнародних правовідносин, функціональної оболонки позитивної діяльності суб'єктів міжнародного права та їх агентів) реалізується спеціально уповноваженими суб'єктами

через певні механізми (кримінально-правової охорони та кримінально-правового регулювання), що включають в себе криміналізацію деяких форм поведінки, її пеналізацію, встановлення некаральних заходів кримінально-правового впливу й інші кримінально-правові наслідки певних дій або бездіяльностей, а також практичне (індивідуальне) правозастосування (кримінально-правову оцінку й кваліфікацію вчиненого, у тому числі розмежування діянь, застосування каральних або некаральних заходів кримінально-правового впливу тощо). Формування контурів вказаної публічно-правової діяльності, її динамічні аспекти, реалізація та ефективність забезпечуються в рамках особливого типу суспільних відносин, які, як правило, іменують кримінально-правовими (регулятивними та охоронними).

З деякими відмінностями, в теорії кримінального права феномен кримінально-правових відносин сьогодні презентують як систему врегульованих нормами матеріального права (почасти – і права процесуального та конституційного) соціальних зв'язків між певними суб'єктами, які взаємодіють з приводу захисту й відновлення ушкоджених кримінальними правопорушеннями об'єктів та обмеження прав і свобод правопорушників.

У вітчизняному кримінальному праві проблематика галузевих (кримінально-правових) правовідносин на загальнотеоретичному і прикладному рівнях досліджувалася, зокрема, в працях Ю. Бауліна, І. Митрофанова, О. Наден, Ю. Пономаренка, П. Хряпінського та деяких інших авторів[2; 3; 4; 5; 6]. Екстраполяція наукових результатів, отриманих зазначеними та іншими дослідниками, на проблематику кримінально-правових відносин, які виникають та розвиваються в рамках національного правового поля за участі таких суб'єктів, як міжнародні організації, призводить до висновку,

що останні можуть виступати у таких відносинах: по-перше, як володільці тих прав і законних інтересів, які порушуються кримінальним правопорушенням (наприклад, при вчиненні передбачених ст. 444 КК України злочинів проти осіб та установ, що мають міжнародний захист), тобто безпосередні колективні потерпілі від кримінального правопорушення; по-друге – як суб'єкти, які делегують для виконання своїх функцій певних уповноважених осіб, котрі можуть виступати у зв'язку із цим індивідуальними потерпілими від окремих правопорушень (наприклад, при вчиненні передбаченого ст. 443 КК України посягання на життя представника іноземної держави – вбивство або замах на вбивство представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, з метою впливу на характер їхньої діяльності або на діяльність держав чи організацій, які вони представляють, або з метою провокації війни чи міжнародних ускладнень); по-третє – як носії захищених правом повноважень, ігнорування яких утворює склад кримінального правопорушення (тобто які входять до структури певних родових та безпосередніх об'єктів – наприклад, відносин у сфері правосуддя; так, згідно із приміткою до ст. 384 КК України, особа підлягає кримінальній відповідальності за вчинення нею діянь, передбачених статтями 384–386 цього Кодексу (а саме за невиконання судового рішення, за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, за введення в оману суду)), також у випадках вчинення таких діянь у провадженні, що здійснюється Міжнародним кримінальним судом); по-четверте, як суб'єкти, які надають певним посадовим та службовим особам захист від кримінально-правового примусу з боку держави фактичного перебування (дипломатичний імунітет, який наразі регулюється ч. 4 ст. 6 КК України); по-п'яте, як адресати окремих заходів кримінально-правового характеру (у

випадках, передбачених пунктами 3-6 частини першої ст. 96-3 КК України)[1].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Баулін Ю. В. Кримінально-правове регулювання: основні проблеми// Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2018. С. 23–25.
3. Наден О.В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні : монографія. Харків: Право, 2012. 272 с.
4. Митрофанов І.І. Механізм кримінально-правового регулювання : монографія. Кременчук: Видавець ПП Щербатих О. В., 2019. 480 с.
5. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. 720 с.
6. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України. Навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2008. 192 с.

ОРИЩЕНКО Дмитро,
кандидат економічних наук
, ст. науковий співробітник
Інституту тваринництва НААН

БІЛОШАПКА Юрій,
кандидат економічних наук,
науковий співробітник
Інституту тваринництва НААН

РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сільське господарство належить до найбільш ризикових видів підприємницької діяльності через низку специфічних факторів, що визначають його результативність. До ключових чинників ризиковості агробізнесу належать: сезонний характер виробництва, який формує нерівномірність доходів і витрат упродовж року; залежність від погодних та кліматичних умов, що часто є важко передбачити; тривалий цикл обороту капіталу, який уповільнює відновлення ресурсів; обмежена можливість швидко змінювати асортимент продукції чи технології, оскільки це потребує значних інвестицій і часу; а також інші фактори, зумовлені циклами біологічно обумовлених процесів та невизначеністю ринкового середовища.

На основі досліджень Борисової В.А. [1, 2] можна визначити такі основні ризики, притаманні сільськогосподарській діяльності:

1) виробничі ризики — виникають через невизначеність природних процесів, що впливають на вирощування рослин і утримання тварин. Їх спричиняють численні некеровані фактори, зокрема погодні явища: надмірні чи недостатні опади,

аномальні температури, град, поширення шкідників і захворювань.

2) цінові (ринкові) ризики – пов’язані з коливаннями ринкових цін на продукцію та зміною витрат у процесі її виробництва, який часто є довготривалим. Для тваринницьких господарств, наприклад, характерна необхідність регулярних інвестицій у корми та обладнання, які можуть окупитися лише через значний проміжок часу.

3) кадрові ризики – пов’язані з працівниками, їхнім станом здоров’я та взаєминами в колективі, що можуть впливати на перебіг виробничих процесів та їхню результативність. До них належать ситуації, спричинені травмами чи захворюваннями керівника або персоналу, недостатньою кваліфікацією працівників чи недбалим виконанням ними своїх обов’язків.

4) інституційні ризики – зумовлені невизначеністю, що виникає внаслідок рішень державних органів. Це можуть бути зміни у податковому законодавстві, вимоги щодо застосування хімічних засобів, правила утилізації відходів тваринництва та інші регуляторні нововведення.

5) фінансові ризики – пов’язані з доступом до капіталу та умовами його фінансування. Виробники можуть зазнавати збитків через коливання процентних ставок за кредитами або зіткнутися з дефіцитом коштів у разі неможливості своєчасно виконати боргові зобов’язання.

6) інноваційні ризики – виникають під час впровадження нових технологічних рішень чи видів продукції, які можуть не дати очікуваного ефекту або вимагати додаткових витрат на адаптацію та налагодження.

7) інформаційні ризики – пов’язані з браком або ненадійністю даних, які потрібні для ухвалення ефективних управлінських рішень. Неповна чи неточна інформація може

призвести до помилок у плануванні та організації виробництва.

8) юридичні ризики – стосуються можливих правових ускладнень, зокрема порушення умов договорів, судових спорів або змін у нормативно-правовій базі, що можуть впливати на діяльність підприємства.

9) соціальні ризики – пов'язані з демографічними процесами, мобільністю робочої сили та соціальними напруженнями, які здатні впливати на стабільність і продуктивність роботи господарства.

10) агроекологічні ризики – охоплюють питання застосування хімічних препаратів та їхній вплив на довкілля, викиди парникових газів, що утворюються внаслідок утримання сільськогосподарських тварин, а також зменшення біорізноманіття через розширення площ обробітку земель.

Такий поділ ризиків дає змогу всебічно проаналізувати загрози, з якими стикаються аграрні підприємства, і розробити ефективні підходи до їхнього управління.

У нинішніх умовах, коли природні ресурси та екосистеми зазнають значного тиску, екологічні ризики не лише ускладнюють господарську діяльність, а й формують додаткові виклики для забезпечення стійкого та конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору. Тому їх обов'язково слід враховувати під час планування роботи сільськогосподарських підприємств [3].

Крім того, для агровиробників найбільш значущими є такі ризики: зменшення прибутку; погіршення якості продукції під час її переробки та збуту; невиконання покупцями зобов'язань щодо оплати поставлених товарів. Водночас найменш вагомими вважаються ризики, пов'язані зі станом здоров'я персоналу та віковими характеристиками працівників.

До основних видів страхування, що можуть підвищити рівень економічної безпеки аграрних підприємств, належать:

- страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень (забезпечує покриття збитків, спричинених несприятливими погодними умовами, стихійними лихами та іншими природними чинниками);

- страхування сільськогосподарських тварин (передбачає компенсацію втрат у разі загибелі або захворювань тварин, зокрема внаслідок епізоотій чи інших непередбачуваних обставин);

- мультиризикове страхування посівів і тварин (забезпечує комплексний підхід до покриття різноманітних ризиків, з якими може зіткнутися підприємство);

- страхування будівель, споруд, техніки та іншого майна аграрних господарств (дає змогу мінімізувати втрати у випадку пошкодження або знищення виробничих об'єктів);

- страхування якості сільськогосподарських угідь (передбачає відшкодування збитків у разі погіршення стану ґрунтів чи виникнення інших екологічних загроз);

- титульне страхування права власності на земельні ділянки та прав користування ними (забезпечує юридичний захист майнових прав підприємства та знижує ризики, пов'язані з можливими правовими спорами);

- страхування цивільної відповідальності землевласників і землекористувачів (передбачає покриття витрат у разі висування претензій або вимог з боку третіх осіб);

- медичне страхування та страхування життя працівників аграрних підприємств (підвищує соціальний захист персоналу та сприяє стабільності кадрового складу);

- страхування якості готової продукції (дозволяє мінімізувати втрати, пов'язані з можливим погіршенням характеристик продукції або її невідповідністю встановленим стандартам);

- страхування кредитних ризиків (забезпечує захист від

фінансових втрат у випадку непогашення кредитів або ймовірного дефолту підприємства);

- хеджування ризиків за допомогою форвардних і ф'ючерсних контрактів (ефективний фінансовий інструмент для страхування від небажаних коливань ринкових цін);

- самострахування (полягає у формуванні внутрішніх резервів підприємства для покриття можливих непередбачених витрат чи збитків).

Запровадження продуманої системи страхового захисту дає аграрним підприємствам змогу суттєво знизити вплив ризиків, підтримувати стабільність діяльності та посилювати свою конкурентну позицію. Використання комплексної моделі, що охоплює різні форми страхування, сприяє зміцненню економічної безпеки як самих господарств, так і їхнього трудового колективу [4].

Для досягнення ефективної та рентабельної роботи аграрних підприємств важливо поєднувати обов'язкові страхові інструменти, визначені законодавством, із добровільними видами страхування, які враховують специфічні ризики конкретного виробництва. Такий підхід допоможе мінімізувати можливі збитки, забезпечити фінансову стійкість і зберегти конкурентоспроможність у мінливих економічних умовах.

Список використаних джерел:

1. Богданюк І. В. Багатофакторна модель оцінки ризиків та їх вплив на економічну безпеку підприємства. Бізнес Інформ, 2024. № 9. С. 25-31. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-8-25-31>

2. Борисова В.А. Страхові послуги: навчальний посібн.Суми: Видавництво «Довкілля», 2004. 408с.

3. Глущенко С.І. Сучасні механізми реструктуризації аграрних підприємств в системі інтеграційних відносин.

Український журнал прикладної економіки та техніки, 2020.
№ 4. С. 163-169. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-4-18>

4. Ігнатенко М. М., Красноручський О. О. Новак Н.П.
Удосконалення інститутів та адміністрування соціальної
відповідальності аграрних підприємств. Агросвіт, № 24. С. 13-
21. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.24.13>.

OSTAPENKO Olena,

PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Legal Regulation of Economics
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
(Kharkiv, Ukraine)

SUSHCH Olena,

PhD in Law, Associate Professor,
Visiting Researcher at the University of Helsinki,
(Helsinki, Finland)
Visiting Researcher at the University of Lapland,
(Rovaniemi, Finland)

PROBLEMS OF ADAPTATION AND INTEGRATION OF UKRAINIAN CHILDREN IN THE CONTEXT OF FORCED MIGRATION: EU PRACTICE

As a result of the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation on the territory of Ukraine in February 2022, 6.3 million Ukrainian citizens left Ukraine in search of safety, support and to prolong their lives outside Ukraine, as of the end of 2024, 6.3 million Ukrainian citizens left Ukraine as persons in need of

temporary international protection [1, p. 4], of which approximately 1.4 million are children [2] (according to the Ministry of Education and Science as of April 2-25 – 2.1 million [3]).

Directive 2001/55/EC on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof and the Implementation Decision of the Council of Europe 2022/382 of March 4, 2022 [4] set out the conditions for granting Ukrainians who have been forced to leave the European Union (hereinafter referred to as the EU), temporary protection and the scope of rights granted: to work, rent housing, get education, access to social security and medical services, etc. Ukrainians rate the level of support they receive from the EU and other partner countries as high [1, p. 5].

At the same time, despite the positive aspects that characterize the conditions of Ukrainians' stay abroad, their adaptation and integration, one of the significant problems is the issue of protecting the interests of Ukrainian children in the context of their adaptation and integration.

Among the main problems faced by such children are a language barrier, difficulties combining local and Ukrainian education, the need for additional classes, difficulty finding schools, and bullying [5].

The report, citing data from a study by the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees on the education of Ukrainian children abroad (as of mid-2023), provides data according to which, due to the limited educational opportunities that Ukrainian online education provides for primary school, younger children were more likely to study exclusively in schools in the host countries, while older students studied in Ukrainian online schools. A certain part of Ukrainian children did not receive any formal education at

all: among 5-11-year-olds, 15%; among 12-17-year-olds, 9% [6].

One condition of temporary protection is the obligation to attend educational institutions. Under such conditions, high school students found themselves in need to combine education in local and Ukrainian schools. It should be noted that the Ukrainian education system has begun to look for ways to reduce the educational load in Ukrainian schools for such children by introducing a Ukrainian studies component [7], but the assessment of the results of its application can be observed only in the summer of 2026, when in practice it will be possible to see how the process of re-enrolment of learning outcomes in foreign educational institutions will take place. At the same time, the effectiveness of this education system will be understood only by assessing the pass rate on final exams (external independent evaluation, National Multi-Subject Test), provided that Ukrainian children abroad continue their studies at Ukrainian universities. According to the authors, the modern Ukrainian education system is more progressive due to the broad coverage of general education subjects that shape a child's worldview.

According to the report of Ombudsman of Ukraine, people interviewed as part of the study who were abroad with children under 18 years of age (with their own or with those they care for) noted the following problems in the field of children's education: language barrier – 40%, difficulties in combining attending a local school and Ukrainian – 29%, additional classes/tutor – 25%, financial challenges in paying for additional activities, excursions, etc. – 17%, difficulties in finding a school where a child could study – 13%, bullying on national grounds – 13%, complexity of the local educational system – 9%, financial difficulties in paying tuition – 6%, heavy workload in the school of the host country – 3% [1].

The problem of the language barrier was felt least in English-speaking countries, especially in the Kingdom of Spain (58%) and the Federal Republic of Germany (51%), and it became more

noticeable in 2024 (48% compared to 39% in 2022 and 2023). This problem led to another – the need for additional classes/tutors, which were not easy to find. According to the survey, a correlation was found between the financial situation and the problem of bullying children on a national basis – it was more noticeable for people with a low financial situation.

According to Euridice, in most EU countries, the education of Ukrainian children in regular classes at local schools was combined with intensive language support. In some countries, the system of separate adaptation classes prevailed, with a certain amount of attendance at general classes (Austria, German-speaking communities of Belgium, Greece, Cyprus, Luxembourg, Malta, the Netherlands, North Macedonia, Finland). In countries such as Spain and Germany, both approaches were used depending on children's age and other characteristics, the number of children, and the school's capabilities. But "The attitude of Ukrainian children and parents to adaptation classes differs depending on personal experience, the flexibility of the host school system, and the efforts of specific schools and teachers to integrate Ukrainian children" [9].

Among the reasons for combining the Ukrainian school with the host country's school, the respondents noted the preservation of children's connection to Ukrainian society through online visits to Ukrainian schools [1].

A separate educational problem was identified in the UK: after completing secondary education, students must take GCSE exams in mathematics, English, literature, and four other subjects, which students choose independently. And Ukrainian graduates are offered to compose, in particular, in the Russian language. Such coercion causes stress and nervousness in children, caused by various reasons, from the reluctance to use the language of the aggressor country, because "this is the language of the country that kills my compatriots" to the fear that due to the data on the results of such an

exam in the education system, when returning to Ukraine, it will lead to an adverse reaction of compatriots [10].

In addition to these factors, the effects of war in the form of extreme stress and suffering have led to profound psychological problems in migrant children. In European countries, conditions have been created for receiving psychological assistance within the framework of state systems, or with the help of public or volunteer initiatives [9], however, psychologists in the host country do not have proper practical experience in working with children who have arrived from the armed conflict zone and therefore are unable to understand the depth of the child's psychological problems, find effective ways to solve them, taking into account the need for appropriate activity and taking the necessary means of adaptation and integration in a new environment. On the part of teachers in schools where Ukrainian migrant children study, it is essential to consider the need for active support, the use of adaptation measures and the prevention of bullying, and not to reduce all difficulties only to post-traumatic stress disorder or fears associated with the child's experience.

Summing up the above, we can note that until February 2022, European countries had never faced such an intensive process of forced migration of foreign citizens, which continues to this day for the fourth year. Even though these countries have created appropriate conditions for the adaptation and integration of Ukrainians, there are still areas that require further research and legal regulation. According to the authors, the solution of specific problems of adaptation and integration of Ukrainians requires certain measures of cooperation between Ukraine and the European community, which should include raising the level of awareness of foreign citizens about the causes and state of the armed conflict between Ukraine and the Russian Federation, first of all, to ensure the provision of the necessary psychological or even psychiatric

assistance to Ukrainian citizens who are abroad. In addition, appropriate programs of aid to Ukrainian children need to be developed and implemented, since, as practice shows, the integration of children into a foreign society takes place without taking into account the factors that have become a prerequisite for their forced migration, and due to a lack of understanding of the peculiarities of their mental and psychological state, especially children of transitional age.

References:

1. Вимушене переміщення за кордон: Аналітичний звіт за результатами дослідження та моніторингових візитів. Офіс Омбудсмена. URL: <https://bit.ly/4hlRuWS>
2. Лазуркевич С. (2025). Через війну 1,4 млн школярів виїхали з України: з якими проблемами вони стикаються. URL: https://zaxid.net/cherez_viynu_14 mln_grn_shkolyariv_viyihali_z_u_krayini_z_yakimi_problemami_voni_stikayutsya_n1606989
3. За кордоном перебуває понад 2 млн українських школярів, – МОН. ОСВІТА.UA. 11 квітня 2025 р. URL: <https://surli.cc/qznplm>
4. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. *Official web-site of European Council, Council of European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj>
5. Волошин М. (2025). Майже 1,5 мільйона учнів виїхали з України: які освітні проблеми «мучать» їх за кордоном. Онлайн-медіа «24 Канал». URL: https://24tv.ua/education/osvita-ukrayintsiv-za-kordonom-yakimi-problemami-stikayutsya_n2787036

6. Труднощі у доступі до освіти українських дітей за кордоном та виклики щодо повернення в Україну. Освітній омбудсмен: офіційна сторінка у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/Education.Ombudsman/posts/pfbid0ZK31CA4mp9anTgYUnVydwARt8rgoBus3sNUtuaJDnEMonNcAMC8Uxtscv9dFA5o8l>

7. Українознавчий компонент. URL: <https://ukrainian.studies.mon.gov.ua/>

8. Supporting refugee learners from Ukraine in schools in Europe: Eurydice report. European Education and Culture Executive Agency (European Commission). 2022. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/51d16f1b-0c8f-11ed-b11c-01aa75ed71a1/language-en>

9. Становище дітей з України в країнах Європи після 24 лютого 2022 року: доповідь про стан дітей з України під час війни 2022-2023 років, підсумки моніторингу ситуації в рамках кампанії #crossborderchildhoodua. URL: [Становище дітей з України в країнах Європи після 24 лютого 2022 року](#)

10. Випирайленко О. «Досі відчуваю вину та сором...» Українську школярку у Великій Британії змусили складати іспит з російської мови. Obozrevatel. 25.11.2025 р. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/novosti-obschestvo/dosi-vidchuvayu-vinu-ta-sorom-ukrainsku-shkolyarku-u-velikij-britanii-zmusili-skladati-ispit-z-rosijskoi-movi.htm>

ПАВЛЕНКО Владислав

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

ННІ економіки і права

Харківського національного економічного університету

імені Семена Кузнеця

Науковий керівник: ЛИСЯК Олександр

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету

імені Семена Кузнеця

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТІВ У СИСТЕМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Господарсько-правові документи посідають центральне місце у структурі правового регулювання підприємницької діяльності, оскільки саме через них матеріалізуються правовідносини між суб'єктами господарювання. Вони виконують функцію інструментів, за допомогою яких фіксуються юридично значущі факти, визначаються умови виконання зобов'язань, встановлюються межі взаємної відповідальності сторін та забезпечується належне документальне підтвердження їхніх дій чи бездіяльності. У системі господарського обороту такі документи відіграють подвійну роль: з одного боку, вони є формою реалізації правосуб'єктності учасників економічної діяльності, а з іншого — засобом забезпечення правової визначеності й стабільності ділових відносин.

Складання й оформлення господарсько-правових документів має фундаментальне значення для ефективного функціонування економічних процесів. Від точності викладення

змісту, коректності юридичних формулювань та дотримання процесуальних вимог залежить не лише можливість реалізації договірних прав і обов'язків, а й здатність суб'єктів господарювання захищати свої інтереси в судовому чи досудовому порядку. Належна документальна фіксація подій та домовленостей створює надійну доказову базу у разі виникнення спорів, мінімізує ризики недобросовісного виконання зобов'язань та сприяє підвищенню рівня правової дисципліни.

Отже, системне й професійне ведення господарсько-правової документації виступає ключовим чинником забезпечення правової визначеності, прозорості та передбачуваності господарських відносин, що у свою чергу є передумовою стабільності економічного обороту, сталого розвитку підприємництва та ефективної реалізації механізмів правового регулювання у сфері господарювання.

Під господарсько-правовим документом слід розуміти офіційний письмовий акт, створений у відповідності до вимог законодавства або умов договору, зміст якого спрямований на відображення юридично значущих обставин та регламентацію взаємовідносин між суб'єктами господарювання. Такий документ виступає носієм юридичної інформації, що має обов'язкове значення у сфері господарського права, адже він забезпечує формалізацію прав та обов'язків учасників економічних процесів, а також підтверджує їхню волю щодо укладення, зміни чи припинення господарських зобов'язань.

У господарсько-правовому документі мають поєднуватися нормативно-правова та організаційно-управлінська складові.

З юридичного боку він засвідчує появу, зміну або припинення конкретних правовідносин та виступає доказом у разі виникнення спорів. З організаційного боку — виконує

функції планування, координації та внутрішнього контролю господарської діяльності, забезпечуючи системність і впорядкованість процесів на підприємстві. Саме завдяки господарсько-правовим документам установлюється прозорий та документально підтверджений порядок взаємодії між учасниками господарських відносин, що сприяє підвищенню ефективності управління та зміцненню правової визначеності у сфері підприємництва.

Залежно від правового призначення, усі господарсько-правові документи поділяють на: установчі (статут, установчий договір, рішення про створення підприємства); організаційно-розпорядчі (накази, розпорядження, протоколи засідань, положення про структурні підрозділи); договірні (договори поставки, підяду, оренди, перевезення, підписані угоди тощо); фінансово-бухгалтерські (рахунки, акти виконаних робіт, накладні, звіти); процесуальні (позовні заяви, відзиви, клопотання, претензії, скарги тощо) [1, с. 72].

Кожен із цих видів має свої особливості щодо складання та юридичних наслідків. Наприклад, договірні документи встановлюють зобов'язальні відносини між сторонами. Організаційно-розпорядчі акти регулюють внутрішню діяльність суб'єкта господарювання і визначають його управлінську структуру.

У межах господарсько-правового регулювання господарсько-правові документи виконують комплекс ключових функцій, що забезпечують стабільність і передбачуваність правовідносин у сфері підприємництва. Насамперед документ має регулятивне значення, оскільки закріплює визначені правила поведінки сторін, структурує їхні права та обов'язки й уможливорює належне застосування норм господарського законодавства на практиці.

Водночас він виконує й інформаційну функцію,

фіксує відомості, що мають юридичну значимість та можуть впливати на виникнення, зміну або припинення господарських правовідносин. Уся зафіксована інформація набуває статусу юридичного факту, що має нормативно визначені наслідки.

Не менш суттєвою є доказова функція, адже господарсько-правові документи виступають офіційними джерелами доказів у спорах, які розглядаються судами чи іншими юрисдикційними органами. Належне оформлення документа підвищує його юридичну силу та значущість у доказуванні.

Крім того, такі документи виконують контрольну функцію, оскільки є базою для моніторингу законності й обґрунтованості дій суб'єктів господарювання. Саме через документальне підтвердження діяльності забезпечується можливість державного нагляду, внутрішнього контролю й аудиту, що сприяє прозорості та дисциплінованості у сфері господарювання.

Без належно оформленої документації неможливо підтвердити факт виконання договірних зобов'язань, здійснити облік господарських операцій чи довести порушення прав у суді. Таким чином, документ є первинною ланкою у ланцюгу правового регулювання господарських відносин [2, с. 19].

Процес складання господарських документів повинен відповідати вимогам чинного законодавства.

До господарсько-правових документів висуваються вимоги необхідні для забезпечення їхньої юридичної чинності та ефективності у господарському обороті. Передусім документ має характеризуватися юридичною визначеністю, тобто містити чітко сформульований зміст прав, обов'язків і відповідальності сторін, що унеможливорює неоднозначне тлумачення та сприяє передбачуваності правовідносин. Важливою є й відповідність установленій формі: кожен документ повинен містити всі

належні реквізити, такі як назва, дата складання, реєстраційний номер, підписи уповноважених осіб та інші елементи, передбачені законодавством або внутрішніми правилами організації. Однією з ключових вимог є достовірність викладених відомостей, адже дані, що не відображають реального перебігу господарських процесів, можуть позбавити документ доказового значення або стати підставою для визнання його недійсним. Зміст документа має узгоджуватися з діючими правовими нормами, оскільки будь-які положення, що суперечать законодавству, не підлягають застосуванню та можуть бути оскаржені. Крім того, господарські документи повинні складатися державною мовою, відповідно до вимог статті 10 Конституції України, що забезпечує їх офіційний статус і юридичну легітимність.

Важливою є також структурна логічність документа, наявність усіх обов'язкових реквізитів, послідовність викладу, що полегшує сприйняття і перевірку [3, с. 47].

Сучасні тенденції цифровізації бізнесу вимагають переходу до електронного документообігу, який забезпечує оперативність, збереження, автоматизацію та захист інформації. Відповідно до Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», електронний документ має таку ж юридичну силу, як і паперовий, за умови накладення кваліфікованого електронного підпису (КЕП) [4]. Впровадження електронних систем документообігу (М.Е.Дос, «Вчасно», Paperless тощо) дозволяє мінімізувати ризики втрати документів, прискорити обмін інформацією та забезпечити надійний контроль за господарськими операціями.

Однак цифровізація створює і нові виклики — потребу у кіберзахисту, ризики підроблення електронних підписів, недосконалість правового регулювання у сфері smart-контрактів. Тому подальше вдосконалення правової бази

електронного документообігу є необхідною умовою правової безпеки підприємництва.

У підприємництві правильно оформлена документація виконує функцію правового щита, що забезпечує захист від зловживань контрагентів, претензій контролюючих органів та судових спорів.

У практиці господарських судів України переважна більшість справ вирішується саме на підставі письмових доказів — договорів, актів, рахунків, претензій, листування тощо [5, с. 32]. Тому якість складання документа безпосередньо впливає на результат захисту прав суб'єкта господарювання.

Відповідальність за неналежне ведення документації може мати як майнові, так і дисциплінарні наслідки. Наприклад, невірно оформлений договір може бути визнаний недійсним або нікчемним, що тягне втрату правових гарантій для сторін.

У контексті інтеграції України до Європейського Союзу важливим завданням є гармонізація стандартів господарського документообігу із європейськими нормами, зокрема з принципами прозорості, підзвітності та діджиталізації адміністративних процесів.

Зростає роль смарт-контрактів — автоматизованих електронних угод, що виконуються безпосередньо після настання передбачених умов. Їх застосування може підвищити ефективність господарських відносин, але потребує чіткого правового визначення у національному законодавстві [6, с. 58]. Також важливим напрямом є розвиток штучного інтелекту у сфері підготовки господарських документів — автоматичне складання договорів, аналітика ризиків, перевірка відповідності законодавству. Проте впровадження таких технологій потребує належного контролю для запобігання порушенню прав людини та підприємств.

Господарсько-правові документи є ключовим елементом

правового регулювання підприємницької діяльності. Вони забезпечують юридичну визначеність, доказову силу та стабільність економічного обороту.

Ефективне складання документів — це не лише технічна навичка, а й правова культура, що відображає рівень правосвідомості суб'єктів господарювання.

З огляду на виклики цифровізації, особливого значення набувають питання стандартизації, кіберзахисту та легітимації електронних документів.

Подальший розвиток господарського права має бути спрямований на створення єдиної інтегрованої системи електронного документообігу, здатної забезпечити прозорість, ефективність і правову безпеку підприємництва в Україні.

Список використаних джерел:

1. Кібенко О. Р. Господарське право України: навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2020. 320 с.
2. Бошицький Ю. Л. Документ у господарському праві: теоретичні та практичні аспекти. – К.: НАПрН України, 2018. – 212 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. – Харків: Право, 2019. – 520 с.
4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. База даних «Законодавство України»/ВР України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>
5. Судова практика Верховного Суду у справах господарської юрисдикції (огляд). – К.: ВСУ, 2023. – 84 с.
6. Лисенко І. О. Смарт-контракти як інструмент правового забезпечення господарської діяльності // Підприємництво, господарство і право. – 2022. – № 6. – С. 56–60.

ПАВЛЕНКО Тетяна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін, кримінального права та процесу
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

ДО ДЕЯКИХ ПИТАНЬ КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНОГО ВБИВСТВА МАТЕР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ (СТ. 117 КК УКРАЇНИ)

Попри те що закон про кримінальну відповідальність покликаний забезпечувати належний захист прав, свобод та інтересів людини, його окремі положення й досі залишаються концептуально та техніко-юридично недосконалими. Показовим у цьому контексті є зміст ст. 117 КК України, яка концентрує у собі складний баланс інтересів матері та її новонародженої дитини.

Так, з одного боку, варто визнати обґрунтованість існування спеціальної кримінально-правової норми, що встановлює «особливу» відповідальність матері за позбавлення життя своєї новонародженої дитини у стані, зумовленому пологам. Водночас конструкція цього складу кримінального правопорушення характеризується низкою неоднозначних ознак, що ускладнюють його тлумачення та практичне застосування. Внаслідок цього навіть формально коректна кваліфікація діяння не завжди дає змогу повною мірою врахувати всі кримінологічні та соціально-психологічні особливості поведінки винної (матері) та обставини вчинення діяння. З іншого боку, момент народження є періодом крайньої вразливості дитини, коли її життя повністю залежить від зовнішніх умов та, передусім, від психофізіологічного стану

матері. Саме цим зумовлюється підвищена потреба новонародженого у захисті, турботі та підтримці. Не випадково у науковому дискурсі питання про віднесення складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 117 КК України, до категорії привілейованих тривалий час залишалося предметом гострих дискусій, оскільки воно порушує фундаментальну проблему співвідношення пом'якшуючих обставин, що стосуються матері, та абсолютної цінності життя новонародженого.

Аналіз спеціальних ознак складу кримінально протиправного діяння, передбаченого ст. 117 КК України, закономірно розпочинати з розгляду характеристики потерпілого. Наразі п. 2.5 «Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості» визначає, що новонароджений це «живонароджена дитина, яка народилася або вилучена з організму матері після повного 22-го тижня вагітності (з 154 доби від першого дня останнього нормального менструального циклу)» [1]. Подібне нормативне уточнення сприяє більш чіткому окресленню меж кримінально-правового захисту права на життя дитини на початковому етапі її життя, забезпечуючи єдність підходів у правозастосовній та медичній практиці.

Важливою конститутивною ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 117 КК України, є час його вчинення, оскільки саме часові межі визначають можливість застосування даної норми. У диспозиції статті законодавець окреслює цей критерій формулюванням «під час пологів або одразу після пологів». Таким чином, значення для кваліфікації має не будь-який період після народження, а лише проміжок, безпосередньо пов'язаний з процесом розродження та його найближчими наслідками.

Зазначимо, що «у медицині пологи поділяють на три етапи: перший етап – розкриття шийки матки, другий – народження дитини, третій – відокремлення і вихід плаценти» [2, с. 159]. Саме ці етапи, кожен із яких супроводжується значними фізіологічними та психоемоційними навантаженнями на жінку, формують той особливий стан, який законодавець визнає підставою для пом'якшення кримінальної відповідальності. Тому період «під час пологів» доцільно розуміти широко, як такий, що охоплює всі три стадії пологового процесу відповідно до їх медичного визначення. З позицій психофізіології саме сукупність цих етапів зумовлює особливий стан матері, який може істотно впливати на її поведінку та здатність адекватно реагувати на обставини.

На особливу увагу в контексті ст. 117 КК України, заслуговує питання психофізіологічному стану матері під час пологів або одразу після них, оскільки, на нашу думку, саме цей факт має вирішальне значення при віднесенні умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини до «привілейованого» виду умисного вбивств.

Сучасні дослідження у сфері медицини та психології підтверджують, що процес пологів є одним із найпотужніших стресових факторів, який суттєво впливає на психофізіологічний стан жінки. Відповідно до висновків експертів, у цей період здатність породіллі до адекватного оцінювання обставин та усвідомленого контролю власних дій істотно знижується, що створює стан, який у фаховій літературі часто порівнюють із фізіологічним афектом або обмеженою осудністю. У такому стані дії матері можуть бути не усвідомленими або такими, що вона повною мірою не усвідомлює, оскільки комплекс психоемоційних та гормональних змін, характерних для пологового періоду, істотно обмежує здатність породіллі контролювати власну

поведінку, адекватно оцінювати ситуацію та приймати раціональні рішення. І саме ці фактори мають безпосереднє значення для оцінки кримінальної відповідальності матері у випадках умисного позбавлення життя новонародженої дитини, оскільки психофізіологічний стан породіллі фактично зменшує її здатність до усвідомлення своїх дій і виступає ключовим фактором, що обґрунтовує застосування пом'якшуючих обставин при кваліфікації діяння за ст. 117 КК України.

І ось тут ми стикаємося з певною проблемою. Так, дійсно, внаслідок особливого фізіологічного та психоемоційного стану породіллі, характерного для періоду пологів та перших хвилин після народження дитини, може раптово виникати умисел на позбавлення життя новонародженої дитини. Проте, сучасне законодавство не встановлює чіткого зв'язку між моментом виникнення умислу та кримінально-правовою кваліфікацією дій матері. В свою чергу практика свідчить про те, що частина матерів-дітовбивць усвідомлено та заздалегідь планує вчинення вбивства (що, наприклад, підтверджується тим, що такі матері приховують факт вагітності, на обліку за фактом вагітності не перебувають, народжують дитину без свідків та у антисанітарійних умовах) [3; 4; 5], що підтверджує наявність контрольованого, цілеспрямованого умислу і має виключати «автоматичне» віднесення таких діянь до категорії пом'якшуючих через психофізіологічний стан.

Хоча чинна редакція ст. 117 КК України формально надає підстави для кваліфікації дій матері, яка позбавила життя новонароджену дитину під час пологів або відразу після них, як вбивство з привілейованим складом, не можна погодитися з позицією, що такі дії можуть розглядатися як вчинені з заздалегідь обдуманим умислом без урахування психофізіологічного стану породіллі. Як вже відмічалось,

сучасні медичні та психологічні дослідження свідчать, що пологи є потужним стресогенним фактором, який здатний суттєво обмежувати здатність матері до усвідомленого контролю над власними діями. У таких умовах у матері може раптово виникнути умисел позбавити життя новонароджену дитину, який формується під впливом сильного психофізіологічного напруження, гормональних змін та емоційного стресу, характерного для пологового періоду.

Тобто умисел, що виникає в цих умовах, носить раптовий характер і суттєво відрізняється від планованого або заздалегідь обдуманого наміру. Навіть якщо дії матері усвідомлені, їх суб'єктивний характер обмежений, оскільки психоемоційний стан породіллі тимчасово знижує її здатність до раціональної оцінки ситуації та контролю поведінки. Ігнорування цього аспекту у правозастосуванні призводить до автоматичної кваліфікації будь-яких дій матері як умисного вбивства без належного врахування психофізіологічного стану, що, на нашу думку, суперечить підставам виділення ст. 117 КК як окремого привілейованого складу кримінального правопорушення.

Тобто, у випадках, коли матір свідомо і сплановано позбавляє життя свою новонароджену дитину, повинен бути застосований диференційований підхід до визначення моменту виникнення умислу та його впливу на кваліфікацію. Таким чином, сучасна кримінально-правова оцінка має враховувати раптовий характер умислу, що виникає під впливом особливого психофізіологічного стану матері, і лише в таких випадках вчинене діяння може розглядатися як вбивство новонародженої дитини за пом'якшуючих обставин.

Список використаних джерел

1. Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості:

Затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України
від 29.03.2006 № 179. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06#Text>

2. Павленко Т.А. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. Випуск 17. 2011. С. 158. url: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2011_17_26 (С. 157-164).

3. Вирок суду у справі №949/541/21 Дубровицький районний суд Рівненської області м. Дубровиця. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100421315>.

4. Вирок суду у справі № 527/526/24 Полтавський апеляційний суд м. Полтава. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121004199>.

5. Вирок суду у справі Справа № 158/3547/24 Ківерцівський районний суд Волинської області м. Ківерці. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125454007>.

ПИРОЖЕНКО Олександр

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач лабораторії дослідження проблем
національної безпеки у сфері громадського здоров'я
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

АРТЮХОВА Валерія

кандидат юридичних наук,
молодший науковий співробітник лабораторії дослідження
проблем
національної безпеки у сфері громадського здоров'я
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

**ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ВЖИВАННЯ НАРКОТИКІВ У
КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я:
СУЧАСНИЙ ВИМІР³**

Повномасштабне вторгнення рф, яке спричинило ряд негативних наслідків для країни з 24.02.2022, з одного боку стало надзвичайним викликом для всієї системи національної безпеки і оборони України та її окремих складових, в т.ч. і в частині забезпечення безпеки у сфері громадського здоров'я. З іншої сторони, воно не стало на заваді євроінтеграційним процесам, проведенню необхідних реформ для збереження

³ *Примітка.* Тези підготовлені у межах розробки фундаментальної теми дослідження «Кримінальна відповідальність за правопорушення у сфері охорони здоров'я: євроінтеграційний аспект» лабораторії дослідження проблем національної безпеки у сфері громадського здоров'я НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України (номер держ. реєстр. в УкрІНТЕІ 0124U005235).

здоров'я населення, як однієї з найбільших цінностей та необхідної умови для соціально-економічного розвитку країни.

Ратифікувавши Законом України від 16.09.2014 [№ 1678-VII](#) Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [1], держава взяла зобов'язання вести боротьбу з організованою злочинністю та легалізацією (відмиванням) коштів, зменшувати постачання та попит на незаконні наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги і прекурсори, а також забезпечувати зміцнення поваги до демократичних принципів, підтримувати верховенство права, захищати права людини та основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до вразливих груп населення [1]. До останніх, зокрема, належать особи, які хворіють на психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання психоактивних речовин (таких як опіоїди, канабіноїди, кокаїн тощо), тобто хворих на наркоманію.

Поширення наркоманії традиційно вважається явищем, що загрожує національній безпеці України [2; 3, с. 54]. Однак протидія розповсюдженню наркотиків виключно каральними методами не призвела до позитивно очікуваного результату – викорінення цього прояву із суспільних відносин. Сьогодні спостерігається ефект усвідомлення необхідності переорієнтації заходів запобігання незаконному обігу психоактивних речовин від кримінально-караних до адміністративно-виправних, профілактичних, медичних та соціально-психологічних тощо [4, с. 137].

Європейська та світова спільнота також розуміють потребу запровадження альтернативи примусовим санкціям. Так, у Доповіді Міжнародного комітету з контролю над наркотиками за 2022 рік (E/INCB/2022/1) у абз. 114 пункту «F» глави 1 зазначено, що: «замість того, щоб легалізувати немедичне застосування наркотиків, уряди могли б ефективніше

використовувати можливість гнучкого застосування положень конвенцій. З метою захисту здоров'я населення та молоді урядам слід розробити ефективніші програми освіти, профілактики та лікування. Їм слід боротися з організованою злочинністю за допомогою ефективної соціальної профілактики та правозастосовної діяльності. Замість засудження та покарання уряди можуть вибрати альтернативні санкції, передбачені трьома конвенціями, щоб запобігти або зменшити стигматизацію, зумовлену криміналізацією та позбавленням волі. Застосовуючи альтернативні санкції та принцип пропорційності, вони зможуть також знизити навантаження на систему кримінального правосуддя» [5].

У п. 7.4. Стратегії Європейського Союзу щодо наркотиків на 2021–2025 (далі – Стратегія ЄС) вказано, що хоча всі держави-члени використовують принаймні одну альтернативу примусовим санкціям до правопорушників, які вживають наркотики, та до осіб, заарештованих, звинувачених або засуджених за злочини, пов'язані з наркотиками, або осіб, у яких виявлено зберігання наркотиків для особистого вживання, слід активізувати зусилля та впроваджувати ефективні заходи. При цьому, термін «альтернатива примусовим санкціям» може, відповідно до національного законодавства держав-членів, також стосуватися альтернатив, які використовуються замість або на додаток до традиційних заходів кримінального правосуддя для правопорушників, що вживають наркотики. Альтернативи примусовим заходам визначаються як заходи, що мають певний реабілітаційний елемент або які являють собою невторчання (наприклад, рішення не висувати звинувачення або не переслідувати), а також ті, що використовуються замість тюремного ув'язнення чи іншого покарання (наприклад, умовний термін із лікуванням наркозалежності) [6, с. 27].

Ключові аспекти Стратегії ЄС покладено в основу Стратегії наркополітики на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2025 року № 920-р (далі – Стратегія наркополітики).

У Стратегії наркополітики визначено, що до основних проблем, що потребують розв’язання протягом 2025–2030 років належить необхідність переорієнтації заходів протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів для осіб, які їх вживають, від кримінально-караних до соціально-виховних, медичних, психосоціальних та профілактичних [7].

Надання своєчасних та якісних послуг із діагностики, профілактики, медичної та психосоціальної допомоги, соціальних послуг особам, які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги, та особам, які цього потребують, а також забезпечення доступності до комплексних програм зменшення шкоди визначено однією з стратегічних цілей (№ 3) Стратегії наркополітики. При цьому виконання цієї цілі пропонується, зокрема, шляхом удосконалення системи організації та надання медичної допомоги у забезпеченні протидії стигмі та впровадження альтернативи кримінальному покаранню (операційна ціль 2). Досягнення зазначеної цілі передбачається шляхом оптимізації підходів до реагування на зберігання наркотичних засобів у невеликих розмірах для особистого користування шляхом поступової трансформації кримінально-правових механізмів у систему медичних та соціальних інтервенцій із супровідними змінами нормативно-правової бази [7].

Аналіз зазначеного документу дає підстави стверджувати про реальний (а не декларативний) початок переорієнтації державної політики в бік пріоретизації законних інтересів людини, яка вживає психоактивні речовини, її потреб, прав та

свобод над необхідністю безумовного традиційного кримінального покарання таких осіб, яке, на жаль, в багатьох випадках не досягає цілей, передбачених ст. 50 Кримінального кодексу України. Указаний концептуальний зсув вектору, на наш погляд, цілком відповідає конституційному припису про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.#Text (дата звернення: 24.11.2025).

2. Малишев В. Поширення наркоманії – загроза національній безпеці України: деякі шляхи розв'язання проблеми: *Голос України*, 21.05.2011. URL: <https://www.golos.com.ua/article/110088> (дата звернення: 24.11.2025).

3. Пристінська К.О. Причини поширення наркотичних засобів в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020 № 4. С. 54–58. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc44/14.pdf> (дата звернення: 24.11.2025).

4. Козак В.Я. Запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису: дис. ... докт.

філ. за спец. 081 «Право». Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2025. 243 с. URL: https://oduvs.edu.ua/uploads/Disser_Kozak_PDF_3d2dd6af00.pdf (дата звернення: 24.11.2025).

5. Report of the International Narcotics Control Board for 2022 (E/INCB/2022/1). URL: https://www.incb.org/documents/Publications/AnnualReports/AR2022/Annual_Report/E_INCB_2022_1_eng.pdf (дата звернення: 24.11.2025).

6. EU Drugs Strategy 2021-2025. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/49194/eu-drugs-strategy-booklet.pdf> (дата звернення: 24.11.2025).

7. Про схвалення Стратегії наркополітики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.08.2025 № 920-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/920-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 24.11.2025).

ПОЛТАВЕЦЬ Михайло,
здобувач вищої освіти 2 курсу спеціальності 081 Право
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

Науковий керівник: ВАГАНОВА Ірина,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

ДОГОВІР ОРЕНДИ ЖИТЛА: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Орендні відносини у сфері житла відіграють ключову роль у забезпеченні житлових потреб громадян, особливо в умовах воєнного стану. Військові дії та пов'язані з ними обмеження створюють нові ризики та виклики для орендодавців і орендарів, впливають на виконання договорів і потребують правового регулювання, яке захищає інтереси обох сторін та сприяє соціальній стабільності. Аналіз цих особливостей є важливим для практичної діяльності, законодавчих ініціатив і судової практики.

Серед авторів, які зробили суттєвий внесок у розвиток цієї тематики, варто згадати Дудорову К. Б., Грабара Н. М., Явора О.А., Воронова О.В., Галянтич М.К., Гопанчук В.С., Гузь Л.Е., Лідовець Р.А., Лічман Л.Г. та інших дослідників.

Розпочнімо з дослідження правочину щодо оренди житлової нерухомості. Договір найму (оренди) житла є цивільно-правовою угодою, за якою власник житла (наймодавець) передає або зобов'язується передати іншій стороні (наймачеві) житло для проживання на певний строк за плату відповідно до ч. 1 ст. 810 Цивільний кодекс України (далі

– ЦК України) [1]. Основні ознаки договору — консенсуальний, двосторонній, оплатний і строковий. Істотними умовами є предмет, строк та ціна договору. Предметом є житлове приміщення, що відповідає вимогам придатності для постійного проживання та благоустрою, включно з технічними, санітарними та іншими нормативними вимогами.

Сторонами договору є наймодавець, який може бути фізичною або юридичною особою, наділеною правом розпоряджатися житлом, та наймач, який має повну цивільну дієздатність. Договір передбачає права та обов'язки сторін: наймодавець зобов'язаний передати житло у визначений строк, здійснювати капітальний ремонт, а наймач — використовувати житло за призначенням, підтримувати його у належному стані та своєчасно сплачувати орендну плату.

Договір може укладатися на короткостроковий (до 1 року), середньостроковий або довгостроковий період (до 5 років). Переукладення договору на новий строк, включно із переважним правом наймача, регулюється положеннями ст. 822 ЦК України.

Припинення договору відбувається за закінченням строку, за згодою сторін, у разі непридатності житла для проживання, порушення умов договору, або за рішенням суду. Правові наслідки включають припинення прав та обов'язків сторін, виселення наймача та інших осіб, що проживали у житлі.

Право на житло закріплене в статті 47 Конституції України [2] і може обмежуватися лише на підставі закону та за рішенням суду. Проголошуючи це право, держава не зобов'язується забезпечувати житлом усіх громадян безкоштовно шляхом надання помешкань із державного або комунального житлового фонду. Основне завдання держави полягає у створенні умов, які дозволяють громадянам

самостійно здобувати житло — шляхом будівництва, купівлі або найму (оренди). При цьому забезпечення житлом гарантоване переважно для тих громадян, які потребують соціального захисту.

Важливо зазначити, що навіть у період дії воєнного стану, встановленого Указом Президента України від 24 лютого 2022 року [3], право на житло залишається непорушним. Це означає, що жоден власник чи орендар не може бути примусово позбавлений житла, а гарантії прав на проживання зберігаються незалежно від надзвичайних обставин.

В умовах воєнного стану орендні відносини житлової нерухомості піддаються особливому нормативному регулюванню, що визначається положеннями ЦК України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [4] та іншими спеціальними законодавчими актами. Надзвичайні обставини, зумовлені бойовими діями, значно впливають на можливість виконання договірних зобов'язань і створюють правові підстави для зміни або припинення договорів оренди. Згідно з ч. 1 ст. 825 ЦК України, орендар має право відмовитися від договору найму, якщо житло стало непридатним для постійного проживання. У разі пошкодження житла внаслідок воєнних дій або відсутності комунальних послуг (водопостачання, електропостачання) орендар може ініціювати припинення договору в односторонньому порядку.

Відповідно до ч. 4 та ч. 6 ст. 762 ЦК України, орендар має право вимагати зменшення плати або звільнення від неї, якщо використання майна істотно обмежене через обставини, за які він не відповідає. Це стосується як фізичної непридатності житла, так і обмежень у користуванні ним через близькість до зони бойових дій або тимчасову окупацію території. У разі відсутності згоди з орендодавцем питання може бути вирішено у судовому порядку.

Ст. 652 ЦК України передбачає можливість зміни або розірвання договору у разі істотної зміни обставин, що були визначальними при його укладенні. Істотна зміна обставин виникає, якщо їхні наслідки роблять договір економічно або фактично не вигідним для сторін, і ці обставини не могли бути передбачені при укладенні договору. Зміни або розірвання відбуваються за взаємною згодою сторін або на підставі рішення суду, з урахуванням принципу справедливого розподілу витрат.

Згідно зі ст. 611 та ст. 617 ЦК України, порушення зобов'язань може звільняти від відповідальності, якщо воно стало наслідком випадку або непереборної сили. Військова агресія російської федерації та введення воєнного стану, підтверджене листом Торгово-промислової палати України від 28 лютого 2022 року [5], є підставою для визнання форс-мажорних обставин. При цьому звільнення застосовується не автоматично до всіх договорів, а лише якщо сторона доведе, що виконання зобов'язання неможливе саме через ці обставини.

Висновки.

Орендні відносини житла у воєнний час потребують особливого правового регулювання через ризики, пов'язані з бойовими діями та обмеженим користуванням житлом. Орендар має право відмовитися від договору, якщо житло стало непридатним для проживання, а також вимагати зменшення або звільнення від орендної плати у разі істотного обмеження користування.

Договір може бути змінений або розірваний у разі істотної зміни обставин за взаємною згодою сторін або за рішенням суду. Форс-мажорні обставини, зокрема війна та введення воєнного стану, звільняють від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань.

Такі правові механізми дозволяють забезпечити баланс

інтересів сторін, захист житлових прав орендарів і орендодавців, а також сприяють соціальній стабільності та ефективному функціонуванню ринку житла навіть в умовах кризи.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003)
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top> (дата звернення: 09.11.2025).

2. Конституція України
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.2> (дата звернення: 09.11.2025).

3. Указ Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного ста-ну в Україні»
<https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.3> (дата звернення: 09.11.2025).

4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану»
від 03.02.2015 № 389-VIII.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 09.11.2025).

5. Лист Торгово-промислової палати України від 28 лютого 2022 року "Підтвердження форс-мажорних обставин через військову агресію РФ".
<https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf> (дата звернення: 09.11.2025).

ПОЛУНІНА Тетяна

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

ННІ економіки і права, 3 курсу

група: 6.02.081.010.23.1

Харківського національного економічного університету

імені С.Кузнеця

Науковий керівник: ВАГАНОВА Ірина,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету

імені С.Кузнеця

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ІНТЕРЕСУ У ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИНАХ

У правовій теорії та практиці договорів постає фундаментальне питання: яким чином співвідносяться публічний інтерес і приватний інтерес у договірних відносинах, особливо коли договір укладається між суб'єктами, один із яких має публічно-правовий характер чи коли предмет договору зачіпає суспільні потреби. Публічний інтерес охоплює інтереси суспільства або держави в цілому, забезпечення добробуту, захисту прав та свобод, ефективного використання ресурсів, тоді як приватний інтерес – це інтереси окремих фізичних або юридичних осіб, спрямовані на задоволення власних потреб, отримання вигоди, реалізацію прав. У договірних відносинах ці два види інтересів можуть перебувати в гармонії, але можуть також вступати у конфлікт, коли приватноправова свобода договірного вибору протистоїть вимогам публічного устрою, регулювання чи обмеження.

Співвідношення публічного та приватного інтересу має

комплексний характер. З одного боку, договірна свобода є одним із основоположних принципів приватного права: сторони самостійно визначають умови, предмет і зміст договору. З іншого боку, договір, що стосується публічних функцій чи ресурсів, може підлягати регулюванню з боку держави або публічних органів, таким чином держава як представник публічного інтересу може впливати на зміст або режим виконання договору. Наприклад, у випадках державних закупівель або адміністративних договорів видно, що договірні умови встановлюються не лише за волею сторін, але й у межах правового режиму, який забезпечує публічний інтерес – прозорість, конкуренцію, ефективність витрачання коштів [1, с. 77].

Враховуючи міжнародний і національний досвід, зазначимо, що публічний інтерес в цивільному праві України розглядається як категорія, яка, з одного боку, санкціонує реалізацію економічних і соціальних потреб через цивільні право-відносини, а з іншого – накладає певні обмеження на приватний інтерес, якщо він суперечить суспільним або державним завданням. Наприклад, у своєму дослідженні авторка І. Бабецька зазначає, що механізм публічного інтересу реалізується у цивільних правовідносинах як «непрямі правові приписи», які не суперечать загальним принципам цивільного права, але враховують соціально-економічні потреби [2, с. 370]. Тобто навіть у відносинах, що формально належать приватному праву, може враховуватися публічний інтерес.

З практичної точки зору, коли договір укладається між публічним органом чи державою та приватним суб'єктом, ми маємо справу із змішаними за характером правовідносинами, де приватний інтерес виконавця чи контрагента поєднується із публічними функціями замовника. У таких випадках виникає питання: чи має державний суб'єкт укладати договір виключно

в межах приватного права чи застосовувати публічно-правовий режим? Як правило, публічний регулятор або замовник застосовує публічно-правовий режим з метою забезпечити, що договір сприятиме задоволенню суспільних потреб, а не лише максимізації приватної вигоди. Наприклад, договір на виконання публічного сервісу або будівництво інфраструктури може мати особливі положення: тендер, прозорість, право замовника на внесення змін в односторонньому порядку, особливий контроль та моніторинг.

Однак існують проблеми. По-перше, коли публічний інтерес занадто домінує, це може обмежити свободу договору, створити дисбаланс між сторонами, послабити контроль приватної сторони над умовами договору, що особливо критично, коли приватна сторона має обмежені можливості впливати на зміни, а державний чи публічний суб'єкт може односторонньо модифікувати умови, скасовувати чи переобирати контрагента, що знижує прогнозованість і правову захищеність приватного контрагента. У зарубіжній науковій літературі цей ризик описується як «парадигма приватного права, яка залишає публічний інтерес поза увагою» у випадках арбітражів змішаного характеру [3, с. 24-25]. По-друге, коли приватний інтерес домінує без належного врахування публічного інтересу, це може призвести до укриття або ігнорування суспільних потреб, зловживань, корупції, неефективного використання ресурсів, що за своєю природою належать до сфери публічних. У дилемі «приватна вигода» або «суспільна ефективність» державна політика може виявитися слабкою, якщо договірні механізми не передбачають баланс.

Для ефективного врегулювання співвідношення публічного і приватного інтересу у договорі слід враховувати кілька ключових аспектів. По-перше, чітке визначення предмета договору і функції сторін – чи виконується договір за

приватною ініціативою, чи задовольняє він публічну потребу. Якщо останнє, то застосовується більш жорсткий правовий режим: вимоги публічного тендеру, прозорості, контролю. По-друге, контракт повинен включати механізми гарантування балансування інтересів: можливість приватної сторони отримати справедливую компенсацію за надані ресурси або послуги, але водночас із цим передбачати публічний контроль, вимоги до звітування, можливість коригування за публічними обставинами. По-третє, важливо забезпечити правову визначеність і передбачуваність контракту: зміни умов або втручання з боку держави повинні бути мотивовані, регламентовані нормативно, не стати способом обмеження приватної сторони поза належною процедурою. У юридичній доктрині підкреслюється, що договір, який «порушує суспільну політику» чи суперечить публічним завданням держави, може бути визнаний недійсним [4, с. 650].

У висновку слід зазначити, що проблема співвідношення публічного та приватного інтересу у договорі є надзвичайно значущою для сучасного правового регулювання, особливо в умовах розширення державних функцій, публічно-приватного партнерства, участі приватних суб'єктів у виконанні суспільно значущих завдань. Водночас, система договорів повинна забезпечувати баланс між свободою приватного договору та задоволенням публічних потреб, не допускати домінування одного виду інтересу над іншим таким чином, щоб це шкодило правам сторін чи суспільству. Удосконалення правового механізму має полягати в тому, щоб на законодавчому та договірному рівні передбачити чіткі правила балансування цих інтересів, забезпечити механізми контролю, моніторингу й компенсації, а також підвищити правову культуру сторін і державних органів, залучених до таких договірних відносин.

Список використаних джерел

1. Бірюкова А. Г. Співвідношення приватного та публічного права: дуалістичний аспект. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 76–80.
2. Бабецька І. Поняття публічного інтересу у цивільному праві України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2017. № 865 (14). С. 366–372.
3. Brekoulakis S. Public-Private Arbitration and the Public Interest under English Law. *The Modern Law Review*. 2017. No. 80(1). P. 22–25.
4. Богдан Л. С. Договірні зобов'язання у державно-приватному партнерстві: цивільно-правова природа та особливості захисту прав сторін. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична*. 2023. № 38. С. 647–653.

ПОНОМАРЕНКО Оксана

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри правового регулювання економіки
ХНЕУ ім. Семена Кузнеця
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені проф. О. І. Процевського
ХНПУ ім. Г. С. Сковороди

ГРАНІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ СІМЕЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку приватного права України відбулося законодавче закріплення пріоритету особистих

немайнових відносин над майновими. Це питання, що довгий час залишалося дискусійним у цивілістичній науці, отримало остаточне вирішення з прийняттям Цивільного кодексу України (ЦК України) у 2003 році.

У статті 1 ЦК України чітко закріплено, що предметом регулювання є особисті немайнові та майнові відносини.

Структурно ЦК України присвятив окрему Книгу 2 детальному правовому регулюванню «Особистих немайнових прав фізичної особи», що є безпрецедентним кроком в історії вітчизняного цивільного законодавства.

Цей пріоритет є логічним та повністю відповідає проголошеному в Конституції України принципу антропоцентризму (людиноцентризму). Забезпечення індивідуальності, самобутності та захист конкретної особистості у всьому багатстві її проявів є новою ключовою задачею права. Закріплення особистих немайнових прав сприяє гуманізації відносин між людьми та підвищує їхній рівень відповідно до загальноєвропейських стандартів.

Подібна закономірність простежується і в Сімейному кодексі України (СК України), який також регулює особисті немайнові та майнові відносини. Норми, що регулюють немайнові відносини, переважно розташовуються перед нормами, які регулюють майнові відносини у відповідних розділах (подружжя, батьки і діти, інші члени сім'ї)

Особисті немайнові відносини у сфері сімейного права мають першочергове значення. На відміну від цивілістів, які традиційно акцентують увагу на майновому характері цивільних відносин, фахівці у сфері сімейного права підкреслюють, що сімейні відносини, насамперед, носять особистий немайновий характер.

Існують наукові обґрунтування, згідно з якими майнові відносини у сім'ї є похідними від відносин особистого

немайнового характеру. Наприклад, аліментні правовідносини між батьками та дітьми, сприяючи належному вихованню, обслуговують немайнові правовідносини. Існування майнових відносин у сім'ї можливе лише за наявності відповідних немайнових відносин.

Сфера особистих немайнових відносин у сім'ї є надзвичайно делікатною, що значно ускладнює їхнє правове регулювання. Класики вітчизняної цивілістики зазначали, що фізичний і моральний склад сім'ї формуються поза правовими рамками, і впровадження юридичного елемента у ці особисті відносини не завжди є вдалим і часто не досягає мети.

Незважаючи на включення деяких особистих немайнових відносин до предмета сімейного права, основна частина особистих відносин, що ґрунтуються на любові, дружбі та відданості, не можуть і не повинні становити сферу правового регулювання. Ці відносини є тією сферою приватного життя, втручання держави в яку є неприпустимим. Держава має діяти дуже обережно, дотримуючись природних меж і не порушуючи право людини на приватне життя.

Історія правових систем свідчить, що держави досить часто переступали тонку грань допустимого правового впливу на особисте життя, знаходячи виправдання у благородній меті - захисті сім'ї та шлюбу. Сучасна правова система України не є повним винятком.

Брак традиційно розглядається як добровільний союз. Однак історично держава (церква) прив'язувала вимогу добровільності виключно до моменту його укладення, позбавляючи подружжя можливості вільно вийти з нього.

Обмеження на розлучення були обумовлені соціальною та економічною роллю шлюбу як основи суспільства. Проте, свобода розлучення є важливою гарантією добровільності

шлюбу і запобігає перетворенню шлюбу на «клітку примусовості», що спотворює моральну сторону союзу.

Позитивною тенденцією є скасування обмежень на розірвання шлюбу під час вагітності та протягом року після народження дитини. Однак, у сімейному законодавстві зберігається проблема, пов'язана із правом суду застосовувати заходи щодо примирення подружжя (ст. 111 СК України).

Таке право суду, хоча і мотивоване бажанням зберегти сім'ю, слід розглядати як втручання держави у сферу особистого життя. Суд, відкладаючи рішення про розірвання шлюбу, по суті, ставить під сумнів можливість людини самостійно прийняти рішення про перебування у шлюбі, делегуючи це рішення судді. Перебування у шлюбі без бажання є не лише порушенням принципу добровільності, але й обмеженням свободи особистості.

СК України присвятив Главу 6 детальному регулюванню особистих немайнових прав подружжя (право на материнство/батьківство, на повагу до індивідуальності, на розподіл обов'язків, на свободу). Це розширення сфери правового регулювання викликало гостру критику.

Значна кількість закріплених особистих немайнових прав має декларативний характер. Деякі права є просто калькою загальноконституційних прав, не встановлюючи галузевої сімейно-правової особливості. Інші замість права на благо закріплюють лише право на повагу до цього блага.

Деякі положення, як-от «право на материнство» чи «право на батьківство» (ст. 49, 50 СК), викликали критику як надмірні законодавчі пасажі. Ці права є природними, і законодавець їх не надає, а лише закріплює та встановлює гарантії їх здійснення. Водночас, ці права навряд чи можна віднести до суто особистих немайнових прав подружжя,

оскільки вони входять до змісту репродуктивних прав, які належать кожній людині.

Спроби законодавця зобов'язати подружжя до певної поведінки (наприклад, любов, повага, дружба) та встановити за це відповідальність (право на розлучення) є неефективними. Неможливо створити правові механізми примусу до почуттів. Навіть якщо закріпити обов'язок будувати сімейні відносини на почуттях, ця норма, по суті, залишається декларацією без юридичних гарантій виконання, оскільки почуття не підвладні розуму і волі.

Проблематика допустимості та меж державного втручання в особисті немайнові відносини має концептуальне значення для наступного аналізу договірного регулювання. Договір також є способом правового впливу, і тому підпорядковується тим же принциповим обмеженням щодо посягання на приватну автономію та гідність.

Науковці, які досліджують особисті немайнові відносини в загальноцивілістичних роботах, здебільшого уникають питань можливості їхнього договірного регулювання.

У сімейному праві питання договірного регулювання особистих немайнових відносин досліджується значно частіше, але переважно зосереджено на трьох конкретних сімейних договорах: договір про визначення місця проживання дитини, договір про участь окремо проживаючого родителя у вихованні дитини та шлюбний договір.

При цьому проблеми загальних положень договірного регулювання особистих немайнових відносин у сім'ї залишаються практично не вивченими. Наука повинна спершу вирішити фундаментальне питання про можливість, особливості та межі договірного регулювання цього виду відносин, перш ніж переходити до дослідження приватних питань. Ключове питання: де проходять межі допустимого правового впливу (як

публічного, так і приватного) на інтимну сферу відносин у сім'ї?

ТЕРТИШНА Софія

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету інформаційних технологій та соціально-
гуманітарних наук
Київський університет інтелектуальної власності та права,
Україна

ХЛОНЬ Олександр

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та психології
Київський університет інтелектуальної власності та права,
Україна

**АГРЕСІЯ ЯК НАСЛІДОК ДИТЯЧИХ ТРАВМ ТА ЇЇ РОЛЬ
У СТАНОВЛЕННІ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ**

Дитячі психтравми залишаються однією з найзначущіших проблем сучасної психології та психіатрії. Вони суттєво впливають на психоемоційний стан і поведінкові реакції людини, часто визначаючи її особистісне становлення та здатність до пристосування у соціумі. Агресивні прояви, що можуть формуватися внаслідок пережитих у дитинстві стресових або травматичних ситуацій, становлять серйозну загрозу суспільній стабільності, гармонії в родині та індивідуальному благополуччю. На тлі зростання рівня агресивних тенденцій і проявів насильства в соціальному середовищі, необхідність дослідження цієї проблематики стає особливо нагальною. В Україні ця проблема особливо актуальна

через війну, переселення та втрату домівок, що підвищує ризик психологічних порушень і агресії серед дітей.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, приблизно кожна четверта дитина у світі стикається з різними формами травматичного досвіду у ранньому віці. Серед таких факторів — фізичне або психологічне насильство, емоційне ігнорування, втрата близьких, військові конфлікти, природні катастрофи та інші важкі життєві обставини.

Травматичний досвід у дитячому віці — це психологічно травмуючі ситуації чи обставини, що виникають під час раннього формування особистості та здатні справляти тривалий негативний вплив на психічне, емоційне й соціальне благополуччя людини. Такий досвід часто перевищує можливості дитини самотійно його осмислити й включити у свій розвиток, що може спричинити появу стійких психологічних механізмів захисту, труднощів з емоційною саморегуляцією або формування неадаптивних моделей поведінки [1].

До травмуючих подій у дитинстві зазвичай відносять: фізичне, сексуальне чи психологічне насильство; ігнорування основних потреб (емоційних або матеріальних); смерть чи втрату одного з батьків або обох; проживання в умовах постійного стресу (воєнні дії, злидні, алкоголізм або психічні розлади у членів родини); спостереження актів агресії чи жорстокості в сім'ї або суспільстві [1].

Дитяча травма здатна впливати на формування самооцінки та сприйняття себе. Діти, що пережили травматичні переживання, часто почуваються непотрібними, нелюбленими чи безсилими. У дорослому віці ці емоції можуть зберігатися, перетворюючись на стійке невдоволення собою та іншими. Занижена самооцінка і почуття неповноцінності інколи спричиняють агресивну поведінку як спосіб компенсувати

внутрішню слабкість і здобути відчуття контролю чи значущості.

Найпоширенішими протиправними діями, які здійснюють неповнолітні, є крадіжки, прояви хуліганства, а також вимагання, що переважно мають корисливе підґрунтя, рідше — хуліганські мотиви чи прагнення помсти. Насильницькі злочини вчиняються підлітками значно рідше, однак наявні тенденції викликають серйозне занепокоєння та потребують термінового втручання всіх державних інституцій.

До характерних рис злочинної активності неповнолітніх належать: високий ступінь прихованості (латентності), адже правовий статус та фізіологічні особливості особи, яка не досягла повноліття, істотно обмежують можливості слідчих органів і досудового розслідування; «омолодження» підліткової злочинності — дедалі частіше суспільно небезпечні діяння здійснюють діти молодшого віку; підвищення тяжкості та суспільної небезпечності протиправних дій, що нерідко супроводжуються жорстокістю та агресією; поступове перетворення групових правопорушень неповнолітніх у більш організовані та професійні форми; зростання кількості підлітків-жінок серед осіб, які вчиняють злочини [2].

Зовнішнє соціальне оточення здатне впливати на формування поглядів та оціночних уявлень, у тому числі аморального або протиправного змісту. Антисоціальні переконання, поведінкові навички, звички, потреби та зацікавлення виникають внаслідок несприятливих життєвих умов і дефіциту належного виховання, під дією несприятливих чинників соціального оточення [3].

Отже, до соціального оточення підлітка можна віднести такі елементи: друзі; знайомі; сусіди; компанії; соціальні мережі та комп'ютерні ігри (віртуальний простір); неформальні малі групи, з якими діти постійно та безпосередньо взаємодіють;

навчальні заклади — школа, ліцей, технікум тощо.

Негативне близьке оточення поступово посилює свій вплив на підлітків і помітно зменшує ефект позитивного соціального середовища. Тривале перебування в асоціальних компаніях і взаємний шкідливий вплив їх учасників призводить до того, що згодом багато членів таких груп здійснюють правопорушення. Більшість подібних об'єднань спочатку створювалися для спільного дозвілля. Масове поширення неформальних груп серед підлітків зумовлене насамперед віковими особливостями.

Отже, пережиті в дитинстві травми суттєво сприяють формуванню агресивної поведінки в майбутньому. Важливими чинниками агресивної дитячої поведінки є сімейні умови: дефіцит уваги й емоційного контакту з батьками, насильство чи жорстоке ставлення вдома, а також негативні моделі поведінки членів родини. Емоційно-вольові порушення проявляються у схильності діяти імпульсивно, емоційній нестабільності, внутрішній агресії та відчутті неповноцінності, що часто слугує мотивом для самоствердження через правопорушення. Низький рівень соціальної адаптації — труднощі у комунікації, невміння вирішувати конфлікти та досягати цілей законними методами — підштовхує до вибору кримінального шляху. Додатково асоціальне середовище, тиск групи, відсутність життєвих перспектив, медіавплив та культура насильства формують сприйняття злочинності як допустимого або швидкого способу досягнення бажаного. Окремо встановлено, що сімейне неблагополуччя (бідність, насильство, байдужість батьків до потреб дитини) значною мірою сприяє становленню девіантної поведінки неповнолітніх та фактично штовхає їх до протиправних дій. Запобігти їхнім наслідкам можливо через раннє виявлення, психологічну корекцію та підтримку, що має стати основою профілактичних і реабілітаційних програм.

Список використаних джерел:

1. Being shouted at by parents can alter child's brain, experts tell UK MPs. TheGuardian. 2025. URL: <https://www.theguardian.com/society/2025/apr/28/being-shouted-atby-parents-can-alter-childs-brain-experts-tell-uk-mps>
2. Психологія. За редакцією Ю.Л. Трофімова. Київ: Либідь».2015. 400 с.
3. Мигович І.І. Теорія і методи соціальної роботи: *навчальний посібник*. Київ : Кондор. 2010. 340 с.

ТІТОМИР Анастасія

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського рівня)
групи 6.04.186.010.23.1

Навчально-наукового інституту інформаційних технологій
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЕРЕНЦІЙ

Міжнародні конференції у сучасному світі відіграють ключову роль у розвитку наукового, економічного та дипломатичного співробітництва між країнами. Їхня організація ґрунтується на чітко визначених правилах, що забезпечують ефективність комунікації, прозорість процесів та узгодженість дій усіх учасників. Порядок проведення конференцій

визначається міжнародними організаціями, науковими установами або спеціалізованими комітетами, які встановлюють регламент, тематику, формат і вимоги до учасників [1].

Першим етапом є підготовчий процес, у межах якого визначаються мета заходу, дата проведення, місце та організаційний комітет. Особливе значення має формування програми, яка охоплює ключові доповіді, панельні дискусії, робочі сесії та культурні заходи. На цьому етапі здійснюється реєстрація учасників, подання тез та формування збірника матеріалів конференції. Організаційні комітети зобов'язані забезпечити технічні умови для міжнародної участі – переклад, онлайн-платформи, доступ до матеріалів та засобів комунікації [2].

Другим етапом є проведення конференції, що включає відкриття, пленарні засідання та тематичні секційні доповіді. Кожен виступ має відповідати встановленому регламенту, що забезпечує дотримання порядку та рівні можливості для всіх учасників. Міжнародні конференції часто проводяться в гібридному форматі, що дозволяє залучити представників різних країн, мінімізуючи логістичні та фінансові бар'єри.

Ведення протоколу та фіксація ключових рішень забезпечує прозорість і можливість подальшого аналізу напрацьованих результатів [3].

Заклучний етап включає підбиття підсумків, ухвалення резолюцій, рекомендацій та спільних міжнародних документів. Звіти та матеріали конференції публікуються у відкритому доступі або в офіційних виданнях організаторів, що сприяє поширенню знань та результатів досліджень. Важливим компонентом післяконференційної діяльності є розвиток партнерств, започаткованих під час заходу, а також моніторинг виконання прийнятих рекомендацій. Після завершення конференції важливо поширити результати – опублікувати

матеріали, тези, доповіді, резюме на сайті конференції чи у наукових виданнях, забезпечити відкритий доступ до результатів (якщо передбачено), надати учасникам сертифікати чи подяки. Це підвищує наукову цінність заходу і його репутацію. Також корисно провести рефлексію та аналіз – що вдалося, що можна покращити, які були труднощі, зворотний зв'язок від учасників. Це допоможе при плануванні майбутніх заходів. Саме завдяки таким етапам міжнародні конференції стають ефективним інструментом глобального діалогу та співпраці [1].

Таким чином, міжнародна конференція – це комплексний та багатоступеневий процес, що поєднує наукову, організаційну, фінансову та адміністративну діяльність. Від чіткого планування, продуманих рішень і скоординованої роботи залежить не лише успіх конкретного заходу, але і його довготривала цінність – у вигляді наукових публікацій, міжнародних контактів, співпраці, обміну знаннями та розвитку академічної спільноти. Дотримання стандартів і передових практик – важлива умова для того, щоб конференція була визнаною, коректною, ефективною та мала реальний результат.

Список використаних джерел:

1. Міжнародна конференція Стандарти та процедури. – Берлін: Global Academic Press, 2021. – 180 с.
2. Довідник глобальних наукових зустрічей. – Лондон: Oxford Academic Publishing, 2020. – 256 с.
3. Міжнародний протокол та організація заходів. – Нью-Йорк: Springer, 2019. – 210 с.

ТОМКОВ Олексій

аспірант кафедри кримінально-виконавчого
та кримінального права
ННІ права, правоохоронної діяльності та психології,
Пенітенціарна академія України
(м. Чернігів, Україна)

**ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРОТИДІЇ
ВИКОРИСТАННЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ АБО
ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ НЕЗАКОННОМУ
ОБІГУ ЗБРОЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

В Україні іде війна, і зміцнення правових основ протидії та запобігання незаконного використання організованою злочинністю зброї пов'язано з вчиненням кримінального правопорушення організованою групою або злочинною організацією. Важливо зазначити, що в Особливій частині КК України є 47 статей, де у диспозиціях передбачено кваліфікацію незаконних дій, які можуть бути вчинені у складі організованої групи або злочинної організації.

Звичайно розглядаючи проблемні питання протидії незаконного обігу зброї, що вчиняється організованою групою або злочинною організацією варто наголосити, що вплив на них збоку правоохоронних органів відбувається через кримінально-правові та спеціально-кримінологічні засоби. Якщо здійснити аналіз кримінально-правових заходів, то можна зробити висновок, що чинний КК України не відповідає реаліям сучасності.

Важливе місце у протидії незаконному обігу зброї, що вчиняється організованою групою або злочинною організацією, відіграє кримінальне законодавство, яке формує правові основи для притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що

створюють злочинні організації, які у майбутньому здійснюють незаконний обіг зброї.

Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України кримінальне правопорушення визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

У ч. 4 ст. 28 КК України зазначається, що кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп.

Також у КК України передбачена кримінальна відповідальність за створення злочинної організації з метою вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також керівництво такою організацією або участь у ній, або участь у злочинах, вчинюваних такою організацією, а також організація, керівництво чи сприяння зустрічі (сходці) представників злочинних організацій або організованих груп для розроблення планів і умов спільного вчинення злочинів, матеріального забезпечення злочинної діяльності чи координації дій об'єднань злочинних організацій або організованих груп (ст. 255 КК України) [1].

Отже, вчинення кримінального правопорушення організованою групою, за КК України, є кваліфікуючою ознакою, яка наявна у багатьох статтях Особливої частини КК України, Більше того у КК України є статті, крім уже названих, які передбачають відповідальність за кримінально карані дії, що створюють умови для діяльності організованої групи чи злочинної організації.

До прикладу, у ст. 256 КК України передбачена кримінальна відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності; у ст. 257 КК України передбачено кримінальну відповідальність за організацію озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації або на окремих осіб; ст. 260 ККУ передбачає створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань; ст. 262 ККУ – викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем; ст. 263¹ – Незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв та інші[1].

Звичайно нормативно-правовим актом, який повністю допомагає вирішити проблему протидії незаконному обігу зброї, що вчиняється організованою групою або злочинною організацією є КК України 2001 року. Ми вважаємо, що в умовах воєнного стану було б доречно внести у ст. 263 КК України доповнення, а саме ч. 3 та ч. 4, викласти наступним чином:

ч. 3: носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових

припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу, вчинених за попередньою змовою групою осіб або організованою групою – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років»;

ч. 4: носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу, вчинених за попередньою змовою групою осіб або організованою групою – караються обмеженням волі на строк від трьох до шести років, або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років».

Важливо нагадати, що головною різницею між організованими групами та злочинними організаціями є численність (три і більше членів; п'ять і більше членів), а також тяжкість вчинених кримінальних правопорушень. На жаль, в умовах війни держава втрачає контроль за організованою злочинністю взагалі, зокрема за вчинення нею незаконного обігу зброї. Така злочинність набуває високого економічного ефекту та зазнає збитків легальній економіці. Також спостерігаються непоодинокі випадки, коли злочинні організації створюються за участю представників державної влади, які виводять їх на високий рівень прибутковості.

За таких умов зводяться нанівець багато положень національного законодавства, яке не може ефективно функціонувати за умови, коли велика кількість представників правоохоронних структур, державної влади працює на злочинні організації, здійснюють ними керівництво, або входить до їх складу. [2].

Список використаних джерел:

1.Кримінальний	кодекс	України
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text		.(дата
звернення 20.11. 2025)		

2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 черв. 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. С. 358. Із змінами і доповненнями 2024 року.(дата звернення 20.11. 2025)

УДОВІЧЕНКО Каріна

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

3 року навчання за спеціальністю «Право»

Навчально-наукового інституту економіки і права

ХНЕУ імені Семена Кузнеця

Науковий керівник: ВАГАНОВА Ірина,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету

імені С.Кузнеця

ПРОБЛЕМИ ВІДМОВИ ВІД ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Договір довічного утримання (догляду) є специфічним різновидом договірних відносин, що набув особливої актуальності в умовах демографічного старіння населення України та недостатнього рівня соціального забезпечення громадян похилого віку. За даними Пенсійного фонду України, частка осіб пенсійного віку в Україні станоить близько 10 мільйонів осіб, що створює об'єктивну потребу в альтернативних механізмах забезпечення достойного життя для літніх громадян [1].

Практична важливість дослідження проблем відмови від договору довічного утримання зумовлена зростанням кількості судових спорів у цій сфері. Аналіз Єдиного державного реєстру

судових рішень свідчить про щорічне збільшення позовів про розірвання таких договорів, що вказує на наявність системних проблем у правовому регулюванні цього інституту та його практичному застосуванні [2].

Актуальність теми посилюється також соціальною вразливістю відчужувачів - переважно осіб похилого віку, які передають своє єдине житло в обмін на обіцянку довічного догляду, часто опиняючись у ситуації зловживання довірою з боку набувачів.

Інститут довічного утримання регулюється главою 57 Цивільного кодексу України, а саме статтями 744-758, проте законодавець не створив достатньо чіткого механізму захисту прав відчужувача при невиконанні або неналежному виконанні набувачем своїх зобов'язань [3]. Основні проблеми, що виникають на практиці, можна систематизувати наступним чином:

По-перше, відсутність у законодавстві чітких критеріїв оцінки належного виконання обов'язків набувачем. Стаття 746 ЦК України встановлює обов'язок набувача забезпечувати відчужувача утриманням, але не конкретизує, що саме охоплюється цим поняттям, які мінімальні стандарти догляду мають бути дотримані [3].

По-друге, складність доказування неналежного виконання договору. Відчужувачі, особливо літні особи з обмеженою мобільністю або когнітивними порушеннями, часто не можуть належним чином фіксувати факти порушень з боку набувача.

По-третє, проблема визначення правових наслідків розірвання договору. Згідно зі статтею 756 ЦК України, при розірванні договору право власності повертається до відчужувача, проте виникає питання про компенсацію витрат набувача на утримання та поліпшення майна [3].

По-четверте, тривалість судового розгляду створює ризики для відчужувача, який може опинитися без належного утримання на період судового провадження.

Дослідження судової практики Верховного Суду та місцевих судів дозволяє виокремити декілька категорій справ про відмову від договору довічного утримання.

Категорія 1 - недостатність лише грошових виплат без здійснення догляду. У постанові від 18 серпня 2021 року у справі № 645/3284/19 Верховний Суд розглядав ситуацію, коли набувач формально виконував певні обов'язки, надсилаючи певну суму коштів на місяць, проте не здійснювала жодного догляду перебуваючи в іншій країні [4]. Апеляційний суд першої інстанції помилково ототожнив поняття майнового утримання та догляду, не врахувавши невиконання набувачем обов'язків щодо особистого догляду. Верховний Суд скасував рішення апеляційного суду та залишив у силі рішення суду першої інстанції про розірвання договору, наголосивши на необхідності розрізняти ці два поняття. Детальний розгляд положень статті 744 Цивільного кодексу України дозволяє констатувати, що законодавець, передбачаючи у договорі обов'язки як з утримання, так і з догляду, провів чітке розмежування цих понять [3]. Зокрема, утримання охоплює зобов'язання переважно майнового характеру (фінансування, забезпечення житлом, харчуванням). Натомість, догляд включає конкретні немайнові дії, що виражаються у безпосередній турботі та опікуванні набувача над відчужувачем, які є необхідними в силу його віку, стану здоров'я або потреби в постійній сторонній допомозі.

Категорія 2 - повне невиконання обов'язків набувачем. Найбільш очевидні випадки стосуються ситуацій, коли набувач після отримання права власності на нерухомість повністю припиняє виконувати обов'язки з утримання. Суди в

таких справах констатують, що повна відсутність утримання є очевидним порушенням істотних умов договору та підставою для його розірвання відповідно до статті 651 ЦКУ у зв'язку з істотним порушенням договору [3].

Категорія 3 - припинення договору внаслідок смерті відчужувача. У постанові від 3 липня 2024 року у справі № 185/1900/20 Верховний Суд роз'яснив, що договір довічного утримання від 15 червня 2015 року є припиненим на підставі частини другої статті 755 ЦК України у зв'язку зі смертю відчужувача [5]. При цьому Суд наголосив: за життя відчужувач не заявляв про неналежне виконання набувачем умов укладеного договору та не звертався до суду з позовом про розірвання договору довічного утримання, що унеможливило розірвання договору після смерті відчужувача його спадкоємцями.

Категорія 4 - складність доказування порушень утримування. В одній із судових справ виникла вимога позивача про розірвання договору довічного утримання на підставі того, що відповідач з моменту його укладення не виконував взятих на себе зобов'язань. Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, оскільки вважав, що позивач не зміг довести факт істотного порушення умов цього правочину набувачем. Апеляційний суд, навпаки, скасував це рішення, задовольнивши позов, наголошуючи на тому, що відповідачка не надала достатнього підтвердження виконання своїх договірних зобов'язань. Суд касаційної інстанції зазначив, що хоча відчужувач за ДДУ має право ініціювати розірвання в суді через невиконання набувачем умов, саме набувач повинен був забезпечити себе від можливих претензій, ведучи відповідний облік та, відповідно до вимог статей 12, 81 ЦПК України, надаючи суду докази, що спростовують доводи позивача

(постанова КЦС ВС від 27 листопада 2024 року у справі № 461/3295/21) [6].

Суд акцентував, що у ситуації, коли йдеться про належне виконання умов ДДУ, саме відповідач (набувач) володіє об'єктивною можливістю надати докази такого виконання. Це пов'язано з тим, що позивач (відчужувач) позбавлений можливості довести факт невиконання умов договору (зокрема, щодо сплати щомісячного грошового утримання), оскільки відсутність певної дії (несплата) логічно свідчить про відсутність доказів на підтвердження її вчинення.

На основі аналізу судової практики Верховного Суду можна запропонувати наступні шляхи вдосконалення правового регулювання. В першу чергу законодавчі зміни: 1) доповнити статтю 746 ЦК України чітким розмежуванням понять «утримання» (матеріальне забезпечення) та «догляд» (особиста допомога, турбота), врахувавши висновки Верховного Суду у справі № 645/3284/19; 2) встановити мінімальні стандарти утримання прив'язкою до двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб, якщо інше не впливає з вартості переданого майна.

Наступним кроком має бути урегулювання **процесуальних гарантій**: 1) встановити скорочені строки розгляду справ про розірвання договорів довічного утримання з урахуванням віку та стану здоров'я відчужувачів; 2) передбачити обов'язкове призначення судової експертизи для оцінки відповідності фактично наданого утримання потребам відчужувача та умовам договору; 3) закріпити право відчужувача на застосування забезпечувальних заходів у вигляді призначення соціального супроводу на період судового розгляду.

Не менш важливим є створення превентивних механізмів: 1) запровадити обов'язкову реєстрацію договорів

довічного утримання в органах опіки та піклування з проведенням щорічних перевірок умов утримання відчужувача (подібно до контролю за опікунами); 2) розробити типову форму договору довічного утримання з детальним переліком обов'язків набувача, що відповідатиме висновкам Верховного Суду.

Також, ми вважаємо, що Верховному Суду доцільно видати постанову Пленуму Верховного Суду з узагальненням практики розгляду справ про розірвання договорів довічного утримання, де чітко роз'яснити критерії розмежування утримання та догляду, мінімальні стандарти виконання договору, особливості доказування порушень.

Договір довічного утримання є важливим соціально-правовим інститутом, що дозволяє забезпечити достойне життя для осіб похилого віку. Однак аналіз судової практики Верховного Суду за період 2019-2024 років свідчить про наявність системних проблем у реалізації права відчужувача на відмову від договору при його порушенні набувачем.

Верховний Суд сформував послідовну практику, згідно з якою: 1) сплата грошових коштів без здійснення особистого догляду не є належним виконанням договору; 2) поняття утримання та догляду мають різний зміст і не можуть ототожнюватися; 3) набувач повинен доводити факт належного виконання обов'язків; 4) спадкоємці не можуть розірвати договір, якщо відчужувач за життя не заявляв претензій.

Ключовими проблемами залишаються: відсутність чітких законодавчих критеріїв належного утримання та догляду, складність доказування порушень особами похилого віку, тривалість судових процедур та недостатність превентивних механізмів захисту прав відчужувачів.

Запропоновані шляхи вирішення проблеми ґрунтуються на висновках Верховного Суду та включають: законодавче

розмежування понять «утримання» та «догляд», встановлення мінімальних стандартів утримання, створення системи контролю з боку органів опіки та піклування, скорочення строків судового розгляду та узагальнення практики Верховним Судом.

Реалізація цих пропозицій дозволить забезпечити ефективний захист прав відчужувачів, підвищити довіру до інституту довічного утримання та мінімізувати кількість судових спорів у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Пенсійний фонд України – статистика щодо чисельності отримувачів пенсій. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2174811-informatsiya-shhodo-chyselnosti-otrymuvachiv-pensij-cherez-banky-ta-vyplatni-ob-yekty-poshtovogo-zv-yazku-za-veresen-2025-roku/>
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 19 червня 2019 року у справі № 759/501/17. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/99088261>
5. Постанова Верховного Суду від 3 липня 2024 року у справі № 185/1900/20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=120206349&red=1000034209f828f7be5f7cc346e3a0a28d3d4f&d=5>
6. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 27 листопада 2024 року у справі № 461/3295/2. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/C029406>

ФІЛАТОВ Олексій,

Здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Бахмутського навчально-наукового
професійно-педагогічного інституту
Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна
Науковий керівник: АТАЄВА Олена
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємств та менеджменту
Бахмутський навчально-науковий
професійно-педагогічний інститут
Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ВОЄННИХ ЗАГРОЗ

Корупція українського сьогодення – це глибока рана, яка кровоточить всередині державної економіки. Вона не лише розкрадає публічні ресурси, а й руйнує довіру до інституцій, спотворює ринкові механізми та стримує економічний розвиток. Особливо небезпечною вона стає тоді, коли торкається стратегічно важливих галузей. Саме таким є випадок із НАЕК «Енергоатом» – провідним державним підприємством, що забезпечує вагомому частину електрогенерації країни. Оприлюднені у межах «Операції Мідас» дані НАБУ в листопаді 2025 року свідчать, що через систему «відкатів» у розмірі 10–15 % від сум державних закупівель із компанії могло бути виведено близько 100 млн доларів США [2]. Це не просто фінансове правопорушення – це удар по енергетичній стійкості держави у час війни.

При поверхневому погляді корупційні схеми в енергетичному секторі можуть здаватися локальними злочинами, пов'язаними з окремими посадовцями чи

недоброчесними підрядниками. Проте комплексний аналіз демонструє значно масштабніші наслідки. У контексті триваючих ракетних і дронівих атак на об'єкти критичної інфраструктури корупція фактично діє як додатковий внутрішній фронт – невидимий, але не менш небезпечний. Кожен неефективний договір, кожна завищена ціна чи фіктивна закупівля означають недоотримані кошти, які могли бути спрямовані на модернізацію систем електрозахисту, підсилення оборонних контурів критичних станцій, встановлення резервних ліній живлення або закупівлю швидковідновлюваного обладнання.

Водночас представники «Енергоатома» заявляють, що виявлені корупційні дії «не вплинули на виробничі показники та безпеку атомних станцій». Проте це твердження не знімає системних ризиків. Навіть за умови стабільних виробничих показників суспільство стикається з питанням довіри до державної енергетичної компанії, яка є не тільки технічно, а й геополітично важливою. Кожен корупційний скандал у стратегічному секторі послаблює переговорні позиції України щодо міжнародного інвестування, донорської підтримки, кредитних програм, а також ставить під сумнів прогнозованість державної енергетичної політики.

Для порівняння варто оцінити втрати енергетичної системи від зовнішніх атак. За даними Київської школи економіки (KSE), станом на травень 2024 року прямі збитки енергетичного сектору України перевищили 16,1 млрд доларів США, а сукупні - понад 56,2 млрд доларів [2]. Унаслідок масованих обстрілів знищено або пошкоджено трансформаторні підстанції, високовольтні лінії, об'єкти теплогенерації та інше критичне обладнання. Це очевидні руйнування, які можна виміряти фізично: кожна ракета демонтує елемент інфраструктури, і його відновлення коштує десятки або сотні

мільйонів доларів.

Втім, внутрішня корупція спричиняє втрати іншого плану: непомітні фізично, але не менш суттєві в економічному сенсі. Якщо ракета руйнує трансформатор, збитки можна порахувати відразу. Якщо ж корупційна схема «руйнує» добросовісний тендер, то держава втрачає не тільки частину коштів, а й можливість вчасного оновлення обладнання, підвищення надійності системи або створення резервних потужностей. Таким чином формується явище «втрачених можливостей», яке на макрорівні шкодить економічному відновленню та зменшує енергетичний потенціал країни.

Економічні наслідки корупції поширюються одразу на кілька рівнів [3]:

По-перше, вони обмежують інвестиційну привабливість галузі: міжнародні партнери та інститути ретельно оцінюють ризики, пов'язані з ефективністю використання коштів, особливо під час війни.

По-друге, корупція посилює нерівномірність розподілу ресурсів і призводить до диспропорцій у розвитку різних сегментів енергетики.

По-третє, вона створює небезпечний прецедент, коли стратегічна галузь стає майданчиком для приватних інтересів на шкоду публічній користі.

У результаті формується подвійний удар по державній енергетичній системі: зовнішній - через руйнівні обстріли, та внутрішній - через корупційні схеми. Зовнішній ворог залишає після себе зруйновані об'єкти, тоді як внутрішній - виснажує ресурси, які могли б бути інвестовані в зміцнення стійкості. Для громадян та бізнесу цей подвійний тиск виливається в перебої електропостачання, зростання тарифів, обмеження промислових навантажень та загальну нестабільність. На макроекономічному рівні подвійний удар сповільнює темпи відновлення й підсилює

тінізацію економіки.

Таким чином, боротьба з корупцією в енергетичному секторі є не лише питанням справедливості чи управлінської етики - це стратегічна необхідність для забезпечення економічної безпеки країни. Умови воєнного часу підсилюють актуальність цієї проблеми, адже кожен незаконно витрачений долар зменшує стійкість держави перед зовнішніми ударами. Відповідальне управління, прозорість закупівель, посилення інституційного контролю та ефективна антикорупційна політика є запорукою не тільки фінансової економії, а й зміцнення оборонного потенціалу та економічної стабільності України.

Список використаних джерел:

1. «За чотири роки економічний ефект від діяльності НАБУ ... становив 16,8 млрд грн (2021–2025)». doi: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/4020172-za-cotiri-roki-ekonomichnij-efekt-vid-dialnosti-nabu-ta-sap-stanoviv-168-milarda.html>
2. «Збитки і втрати енергосектору України внаслідок обстрілів Росії перевищили \$56 млрд» – оцінка *KSE Institute*. doi: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-ta-vtrati-energetichnogo-sektoru-ukrayini-vnaslidok-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-rosiyi-perevishhili-56-mlrd-otsinka-kse-institute-stanom-na-traven-2024-roku/>
3. Висоцька І. Б., Нагірна О. В. «Економічні наслідки корупції в Україні». *Причорноморські економічні студії*, Випуск 42, 2019. doi: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3073>

УДК 343.81

ХАЙНАЦЬКИЙ Євген

кандидат юридичних наук, суддя
(Печерський районний суд міста Києва,
(м. Київ, Україна)

ДИНАМІЧНА БЕЗПЕКА ЗАСУДЖЕНИХ ТА УВ'ЯЗНЕНИХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У порядку постановки проблеми варто наголосити, що питання динамічної безпеки в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України (далі ДКВС України) в умовах воєнного стану в монографічних та дисертаційних дослідженнях поки що фундаментально не розглядалися. Все це обґрунтовує потребу в більш детальному вивченні змісту динамічної безпеки, оскільки вона розглядається в контексті наукових думок вітчизняних вчених з власного предмету дослідження.

Термін «динамічна безпека» (dynamic security) був введений в обіг (як наслідок масових безладів 70-х – 80-х років у в'язницях Великої Британії) у 1985 р. Яном Дунбаром, колишнім директором тюремної адміністрації Великої Британії, який став відомим завдяки впровадженню прогресивних ідей в роботу підпорядкованої йому служби.

З його точки зору, динамічна безпека – це ситуації, коли «відносини і індивідуалізм поєднуються в запланованій (корисній) діяльності, коли в установі як максимального так і мінімального рівня безпеки результат складається в гнучкому і кращому порядку у в'язниці». Дослідник наголошував, що основна увага має бути приділена ставленню до персоналу і засуджених як до індивідів, формуванню у них справедливих і

ввічливих відносин «персонал – засуджений» [1].

Ми вважаємо, що динамічна безпека засуджених і ув'язнених в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України в умовах воєнного стану – це інноваційний метод організації соціалізації, ресоціалізації та реінтеграційної роботи персоналу, який базується на розвитку позитивних комунікацій, дотримання балансу інтересів та встановлення довірливих відносин між засудженими та ув'язненими під час відбування кримінального покарання або перебування в умовах попереднього ув'язнення.

До речі, за нашим дослідженням динамічна безпека дозволяє персоналу установ виконання покарань ДКВС України в процесі робочого час і після, бути обізнаним про події, які відбуваються серед засуджених у нічний час, у період занятості на виробництві, навчання та під час проведення соціально-виховної роботи.

Звичайно ст 10 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) передбачає поміж іншим, і безпеку засуджених та персоналу [2]. Це цілком природно, оскільки будь-яка суспільна діяльність, зокрема й кримінально-виконавча, в умовах воєнного стану пов'язана з ризиками різноманітного характеру, що створюють загрозу для засуджених, ув'язнених та персоналу, оскільки всі вони перебувають в умовах особливої небезпеки.

Більше того, у'язвимість установ виконання покарань ДКВС України в умовах воєнного стану показує, що держава агресор - р.ф., яка веде війну проти України використовує можливості вразити будівлі установ, не зважаючи на те, що там перебувають люди, життя і здоров'я яких, захищено не тільки національним законодавством, а і нормами міжнародного гуманітарного права.

Отже, забезпечення динамічної безпеки установ

виконання покарань ДКВС України в умовах воєнного стану є однією з пріоритетних завдань кримінально-виконавчої системи України. Звичайно, що серед вітчизняних вчених пенітенціарного спрямування є доволі поширеною думка, що динамічна безпека в установ виконання покарань ДКВС України залежить від небезпечності категорій засуджених, які перебувають в установі, або чи не єдиним ефективним засобом впливу на оперативну обстановку в установах виконання покарань, а також, проведення оперативно-розшукової роботи (ст. 104 КВК України) [2].

Якщо дотримуватися такої позиції вчених, то ми можемо припустити, що Міністерство юстиції України, як правонаступник Державної пенітенціарної служби України саме у Стратегії реформування пенітенціарної системи України до 2026 року спрямовував всі зусилля на забезпечення динамічної безпеки шляхом: модернізації інженерно-технічних засобів охорони; створення сучасних охоронних, інформаційних та телекомунікаційних систем в органах і установах виконання покарань ДКВС України; дотримання прав і свобод засуджених і ув'язнених в умовах відбування покарання або попереднього ув'язнення; приведення оперативно-розшукової роботи до вимог сьогодення[3].

Звичайно динамічна безпека в умовах воєнного стану має своє призначення для того, щоб виключати наявність факторів і ризиків небезпеки серед засуджених і ув'язнених та вчинення ними нових кримінальних правопорушень. До речі, саме Європейські пенітенціарні правила декларують, що, крім технічних засобів безпеки, треба проводити оцінку ризиків вчинення засудженими і ув'язненими кримінальних правопорушень з метою обізнаності персоналу з цими процесами.

Висновок. Отже, наша модель динамічної безпеки в

установах виконання покарань ДКВС України в умовах воєнного стану має ґрунтуватися на професійній, комунікативній організації процесу виконання/відбування покарання або попереднього ув'язнення, через розвиток позитивних відносин, зв'язків у соціальній динаміці між персоналом, засудженими і ув'язненими, шляхом довірливих відносин та ефективної комунікації, з метою поліпшення соціального клімату та обміну інформацією.

Список використаних джерел:

1. Dynamic Security: The Democratic Therapeutic Community in Prison/ Edited by Michael Parker. – London: Jessica Kingsley Publishers, 2006. – P. 233–234
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення 18.09.2025)
3. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153–р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>. (дата звернення 18.09.2025)

ХИЖНЯК Володимир,
кандидат медичних наук, доцент,
кафедра судової медицини, медичного правознавства
ім. засл.проф. М.С. Бокаріуса,
Харківський національний медичний університет,
м. Харків, Україна,

МОРГУН Андрій,
судово-медичний експерт,
Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи,
м. Харків, Україна

САЄНКО Михайло,
судово-медичний експерт,
Харківське обласне бюро судово-медичної експертизи,
м. Харків, Україна

АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСІБ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Велика кількість загиблих осіб і зниклих безвісті під час збройної агресії РФ проти України останніми роками призводить до необхідності розширення можливостей ідентифікації таких осіб. Значна частина цього контингенту – полонені. Судово-медична ідентифікація стосується як живих осіб, так і померлих. Як тих, що перебувають на теренах нашої країни, так і тих, хто повертається з протилежного боку в якості полонених чи загиблих.

Значна частина ідентифікованих осіб проходить через канали Українського Червоного Хреста, а також шляхом свідчень звільнених з полону та через систему OSINT (англ. –

Open Source Intelligence).

Наявність використання вітчизняних можливостей ідентифікації та міжнародних джерел потребує певного правового регулювання.

Наша мета – актуалізувати сучасні виклики вітчизняного правового регулювання саме судово-медичної ідентифікації загиблих та живих осіб.

Ідентифікація осіб шляхом засобів і активності Українського Червоного Хреста (він є колективним членом Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця) здійснюється на підставі ДНК-ідентифікації, татуюванням, дактилоскопії, по фотографіям тощо. Ця діяльність унормована законами України [“Про Товариство Червоного Хреста України”](#) від 28.11.2002 р. № 330-IV, [“Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні”](#) від 08.07.1999 р. № 862-XIV, Указом Президента України [“Про Товариство Червоного Хреста України”](#) від 28.10.1992 р. № 548/92 [1].

OSINT – це розвідка на основі відкритих джерел, тобто система збору, аналізу та використання інформації, яка є у вільному доступі. Це можуть бути соціальні мережі, засоби масової інформації, державні реєстри, супутникові знімки, наукові публікації та багато іншого, що доступне без порушення законів. OSINT широко застосовується в журналістиці, кібербезпеці, правоохоронній діяльності тощо [2]. В правоохоронній діяльності методологія й технологія OSINT використовуються для розслідування злочинів, перевірки інформації про осіб. Застосування OSINT в Україні нажаль не має належного вітчизняного законодавчого підґрунтя.

Судово-медична ідентифікація осіб законодавчо опрацьована. Це закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-XII, наказ МОЗ України «Про розвиток та

вдосконалення судово-медичної служби України» № 6 від 17.01.1995 р. та деякі інші підзаконні акти. Але діяльність нашої держави у напрямку розвитку ідентифікації загиблих під час агресії РФ проти України з часом стає більш досконалою.

В ДСУ «Головне бюро судово-медичної експертизи» МОЗ України гостро стоїть питання про створення центрів, які будуть проводити ідентифікацію загиблих осіб у складних випадках [3]. Там створено новий відділ – Центр ідентифікації.

Єдиний центр ідентифікації тіл (останків) невпізнаних осіб, загиблих внаслідок збройної агресії РФ (далі – Центр) – це сучасна спеціалізована установа на рівні країни. Саме тут проводитимуться експертизи для встановлення особи, зокрема репатрійованих та загиблих під час війни, у найскладніших випадках. Під час виїзної наради за участі заступниці керівника Офісу Президента Ірини Верещук, представників МОЗ України, МВС України, Збройних Сил України, Головного бюро судово-медичної експертизи, Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти (ICMP) та Міжнародного комітету Червоного Хреста – перевірено готовність цього Центру до запуску. Центр створено, щоб посилити можливості держави у ідентифікації загиблих внаслідок війни, а також у післявоєнний період. [4].

«У центрі ідентифікації облаштовані стаціонарні робочі місця для слідчих, криміналістів поліції, працівників карного розшуку, які на постійній основі працюватимуть там. Також за потреби до процесу ідентифікації тіл залучатимуть експертів Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру та представників Секретаріату Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Окрім цього, для представників міжнародних організацій - Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти та Міжнародного комітету Червоного Хреста – створені відповідні умови для роботи у центрі», – розповів Л. Тимченко, заступник міністра внутрішніх справ України [4].

У Центрі українські судово-медичні експерти зможуть співпрацювати з міжнародними експертами. Це забезпечить обмін досвідом та використання найкращих світових практик у сфері судово-медичної ідентифікації. Створення Центру – це важливий крок для держави, що наближає Україну до європейських стандартів у сфері судово-медичної експертизи, а головне — дозволяє з гідністю повернути імена тим, хто віддав життя за Україну.

Створення Центру потрібно опрацювати законодавчо: якщо не окремим підзаконним актом на рівні Кабінету Міністрів України або указом Президента України, то хоча б відповідною міжнародною угодою про співпрацю. Цього вимагає фактично міжнародна діяльність Центру – у ньому працюють представники міжнародних організацій, створено стаціонарні робочі місця для слідчих, криміналістів поліції, працівників карного розшуку. Все це створює чутливу інформацію, відомчий службовий обмежений доступ, державну таємницю про військові втрати тощо.

Таким чином, правове регулювання судово-медичної ідентифікації загиблих та живих осіб потребує подальшого удосконалення. В першу чергу, необхідно визначити правовий статус OSINT в Україні. Крім того, треба розробити належне правове підґрунтя роботи Єдиного центру ідентифікації тіл (останків) невпізнаних осіб внаслідок його міжнародного поля діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про Український Червоний Хрест. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://redcross.org.ua/about-urcs/mission/> (дата звернення 24.11.2025 р.)
2. Розвідка на основі відкритих джерел. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення

23.11.2025 р.)

3. Головне бюро судово-медичної експертизи. Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://gbsme.gov.ua/news/> (дата звернення 24.11.2025 р.)

4. Єдиний центр ідентифікації тіл загиблих – для проведення експертиз у найскладніших випадках готовий до запуску. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://moz.gov.ua/uk/yediniy-centr-identifikaciyi-til-zagiblih-dlya-provedennya-ekspertiz-u-najskladnishiuh-vipadkah-gotovij-do-zapusku> (дата звернення 24.11.2025 р.)

KHON Oleksandr

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Philosophy and Psychology
Kyiv University of Intellectual Property and Law

PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF ECONOMIC AND LEGAL PROCESSES IN UKRAINE: WAYS OF DEVELOPMENT AND RISK MINIMIZATION

Research objective: To conduct a scientific and theoretical analysis of keypsychological factors that influence the formation and implementation of economic and legal policy in Ukraine, as well as to develop proposals for their consideration in order to ensure sustainable development and counteract economic crime.

Relevance. The dynamic development of economic relations in Ukraine, their integration into the global space, and the need to counter significant internal and external challenges, such as the high level of the shadow economy and corruption, require in-depth interdisciplinary study. The current transformation processes taking

place in the fields of law and economics are inextricably linked to the psychological characteristics of the subjects of these relations – from ordinary citizens and entrepreneurs to representatives of government structures and law enforcement agencies. Ignoring the psychological mechanisms underlying economic behavior and legal awareness complicates the development of effective strategies aimed at strengthening the rule of law and economic stability. Thus, the study of the psychological determinants of economic and legal phenomena, in particular economic crime and legal culture, is of strategic importance for determining effective paths for Ukraine's development.

Legal psychology, being at the intersection of psychological science and jurisprudence, provides the necessary tools for analysing the psychological patterns that occur in the sphere of legal relations mediating economic activity [4]. Research in this field focuses on identifying psychological factors that encourage unlawful economic behaviour, as well as those that contribute to the formation of a high legal culture and trust in state institutions, which are critical elements for successful economic growth. Particular attention should be paid to phenomena such as economic crime, which poses a direct threat to national security and the economic well-being of the country [2].

Contemporary economic crime in Ukraine is characterised by a wide range of manifestations, including unfair competition, legalisation (laundering) of criminally obtained funds, financing of terrorism, various types of raiding, misuse of budget allocations and fiscal offences, as well as high levels of corruption [2]. The psychological dimension of these illegal acts is revealed through an analysis of the motives, goals, and decision-making mechanisms of the individuals who commit them. Criminal behaviour is often based on an exaggerated focus on satisfying economic interests, while ignoring moral and legal norms and social consequences [2]. Legal

psychology helps to reveal how individual psychological characteristics, such as a high level of pragmatism, risk-taking, low social responsibility and distorted legal awareness, correlate with the choice of illegal means of achieving financial success. For example, in the context of organised economic crime, important psychological characteristics include a high level of group cohesion, a clear functional and role structure, the effectiveness of its members, their psychological compatibility, and the stability of the criminal formation [3]. Understanding these group dynamics is key to developing effective methods of operational-investigative activities and criminal prevention.

In addition, economic crises that periodically affect society have a significant psychological impact on citizens, which can indirectly contribute to an increase in both general and economic crime [3]. In conditions of financial instability, job losses and uncertainty about the future, there is an increase in stress levels, depressive moods and general nervousness in society [3]. Although the crisis is a test of psychological resilience and adaptability, socio-economic difficulties can exacerbate conflicts and increase the potential for crime. On the other hand, collective experiences related to economic challenges can also activate people's search for spiritual support and social cohesion, which highlights the complex nature of the interaction between economic, social and psychological factors [3].

The development of Ukrainian law and economy should take into account relevant psychological aspects and include the improvement of mechanisms to combat economic crime through an understanding of the psychological problems associated with it. This involves not only strengthening punitive measures, but also developing preventive programmes aimed at shaping legal awareness within the framework of economic policy and economic crime prevention policy, raising financial literacy and ethical

standards of business conduct. Training law enforcement officers, judges and prosecutors in legal psychology, in particular the characteristics of the motivation of economic criminals, methods of conducting psychologically competent interrogations of officials and representatives of business structures, analysis of the psychological profile of representatives of organised criminal groups responsible for the economic component, is a necessary guarantee of their professional development and readiness to perform their professional duties at a high level. An important area that should also be covered is psychological work with citizens aimed at reducing anxiety and increasing socio-psychological resilience to negative economic phenomena, which can reduce the overall level of tension in society and indirectly affect the level of crime.

Building trust in the legal and economic systems and ensuring transparency and predictability in public policy has a significant psychological impact, contributing to the formation of patterns of law-abiding behaviour.

Conclusion. Psychological aspects play a central role in the formation and functioning of Ukraine's economic and legal environment. Effective counteraction to economic crime, ensuring sustainable economic development and improving the legal culture of the population is impossible without a deep understanding of the psychological mechanisms underlying the motivation for lawful and unlawful economic behaviour. Taking into account the achievements of legal psychology in law-making, law enforcement and preventive activities is a strategically important step towards the development of Ukraine as a law-abiding and economically successful state.

References:

1. Грицишен Д. О. Економічна злочинність як суспільне явище та загроза державній безпеці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 24. С. 140–151.

2. Кризові антидепресанти». Психологічні аспекти економічної кризи. *Радіо Свобода*. 2008.

3. Психологічні аспекти організованої злочинності у контексті національної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2009. Вип. 4. С. 116–124.

3. Мухіна О. С. Юридична психологія. Навчально-методичний посібник. 2020.

ЧУМАКОВА Богдана

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

ННІ Менеджменту та маркетингу

групи 6.03.073.030.23.1

Харківського національного економічного університету

імені С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету

імені С. Кузнеця

ХТО МОЖЕ ВИСТУПАТИ ЯК СУБ'ЄКТ В ОБЛАСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

У сучасному світі економічні, сімейні та комерційні зв'язки між людьми та організаціями набувають міжнародного характеру. Саме тому постає питання визначення суб'єктів міжнародного приватного права (МПП), які беруть участь у правовідносинах із «іноземним елементом». На мою думку, правильне визначення таких суб'єктів є ключем до застосування відповідних колізійних та матеріальних норм.

Відповідно до положень міжнародного приватного права, до кола його суб'єктів належать фізичні особи, юридичні особи, держави та міжнародні організації. Згідно зі ст. 18 Закону України «Про міжнародне приватне право», фізичні особи можуть бути учасниками правовідносин, якщо вони володіють цивільною правоздатністю та дієздатністю, визначеною законодавством відповідної держави [1]. На мою думку, це обумовлено тим, що саме норми національного права визначають вікові та інші критерії цивільної дієздатності.

Юридичні особи також виступають активними учасниками приватноправових міжнародних відносин. Відповідно до ст. 25 Закону України «Про міжнародне приватне право», правоздатність юридичної особи визначається правом держави, у якій вона була створена [1]. Отже, під час участі підприємства у закордонних комерційних угодах вирішальним є не місце діяльності, а країна його реєстрації.

Особливої уваги заслуговують держави та їх органи, які можуть вступати у приватноправові відносини на загальних умовах. При цьому вони не діють як носії публічної влади, а є рівноправними учасниками договірних відносин. Водночас у таких випадках застосовується принцип обмеження державного імунітету, що дозволяє притягати державу до відповідальності у разі порушення приватних зобов'язань [2].

Також суб'єктами міжнародного приватного права можуть бути міжнародні організації, якщо вони мають цивільну правоздатність. Вони можуть укладати договори, набувати майно або здійснювати іншу діяльність, що регулюється нормами приватного права. На мою думку, це демонструє розширення правового поля МПП та його адаптацію до глобалізації.

Таким чином, суб'єктами міжнародного приватного права є не лише фізичні та юридичні особи, але й держави, а

також міжнародні організації.

Я вважаю, що у сучасних умовах глобальних змін важливим є подальше вдосконалення правового статусу таких суб'єктів, адже саме це забезпечує стабільність міжнародних приватноправових відносин.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про міжнародне приватне право» № 2709-IV від 23.06.2005 // Відомості Верховної Ради України.

2. Дахно І.І. Міжнародне приватне право: Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 456 с.

ШАПОВАЛ Даніела

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського рівня)
групи 6.03.073.030.23.1

Навчально-наукового інституту менеджменту і маркетингу
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

Науковий керівник: КАРЛІНСЬКА Світлана,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені С. Кузнеця

ЛІСАБОНСЬКИЙ ДОГОВІР 2007 РОКУ

Європейський Союз - це унікальна міжнародна структура [1, с. 296]. Його можна вважати прикладом успішної інтеграції держав, які, зберігаючи власний суверенітет, об'єднали зусилля задля досягнення спільних політичних, економічних та соціальних цілей.

Водночас це спільнота розвинутих держав, що

сповідують спільні людські і демократичні цінності, зберігають свій суверенітет, але свідомо делегують його частину для того, щоб разом досягти могутності і впливу, яких жодна з них не досягла би поодиночі [1, с. 297]. Такий принцип став основою формування унікальної системи співпраці, що поєднає національні інтереси з загальноєвропейськими цілями.

Проте зі зростанням кількості країн-членів і розширенням напрямів співпраці виникла потреба оновити правову та інституційну основу ЄС. Саме цю функцію виконав Лісабонський договір 2007 року - документ, який став переломним етапом у розвитку та подальшому вдосконаленні європейської інтеграції.

Лісабонський договір є результатом оптимізованої інституційної рівноваги між великими й малими державами-членами, наднаціональними й міжурядовими чинниками, що об'єктивно надає змогу розширеному Європейському Союзу функціонувати більш узгоджено та ефективно у межах реалізації спільної політики і на міжнародній арені [2, р. 33].

Прийняття Лісабонського договору стало природним кроком у розвитку Європейського Союзу. Після кількох хвиль розширення виявилось, що стара система управління вже не справляється з новими масштабами інтеграції. ЄС потребував більш злагодженої структури, здатної забезпечити ефективність прийняття рішень і зберегти баланс між державами-членами. Саме тому Лісабонський договір був покликаний оновити механізми функціонування Союзу, зробивши їх сучаснішими та адаптованими до реалій розширеного ЄС.

Як зазначає Бабаєвська, В. І., після провалу Конституційного договору 2005 року Європейський Союз опинився перед необхідністю створити нову правову та інституційну базу, здатну забезпечити подальше об'єднання країн та посилити демократичні засади інтеграції [2, с. 31]. Саме

це стало поштовхом до активізації переговорів між державами-членами та формування політичної згоди щодо нової редакції установчих документів ЄС.

У березні 2007 року, під час святкування 50-річчя Римської угоди, лідери 27 держав-членів підтвердили намір відновити процес інституційних реформ через перегляд попередньої Конституційної угоди [3, с. 1]. Цей крок фактично став відправною точкою для підписання Лісабонського договору того ж року, що відкрило нову сторінку в історії європейської інтеграції.

Він набув чинності 1 грудня 2009 року й вніс зміни до двох головних установчих актів - Договору про Європейський Союз і Договору про функціонування Європейського Союзу [4, с. 25]. Основна мета полягала у вдосконаленні управління, посиленні демократичності та ефективності діяльності ЄС.

Отже, Лісабонський договір 2007 року став важливим етапом у розвитку Європейського Союзу, адже саме він забезпечив оновлення інституційної системи та підвищив ефективність управління розширенням ЄС. Документ не лише узгодив баланс між великими й малими державами, але й зміцнив демократичні засади, зробив процес ухвалення рішень більш прозорим і гнучким. Завдяки Лісабонському договору Європейський Союз отримав сучасну правову основу, що дозволила йому діяти єдиніше на міжнародній арені, краще реагувати на внутрішні виклики та зберігати стабільність у процесі подальшої інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Кордон, М. В. Європейський Союз – Україна: візова лібералізація. *Intermarum: історія, політика, культура*. 2014. Вип. 1. С. 296–302. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/16288/1/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0>

[%B4%D0%BE%D0%BD.pdf](#)

2. Бабаєвська, В. І. Лісабонський договір та його вплив на розвиток Європейського Союзу. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права*. 2015. Ч. 2. С. 31–33. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9747/1/Babaevska.pdf>

3. Коваль, Г. В. Лісабонський договір – перспектива для побудови багатовекторного Європейського Союзу. *Лісабонський договір – 10 років після набуття чинності. Що змінилося у функціонуванні ЄС? : тези наук.-практ. конф.*, 2019 р., Миколаїв. 2019. С. 1–3. URL: https://www.researchgate.net/publication/339850727_Lisabonskij_dogovir_-10_rokiv_pisla_nabutta_cinnosti_So_zminilosa_u_funkcionuvanni_ES_Naukovo-practicna_konferencia_tezi_dop_Mikolaiv_2_grudna_2019_r_CNU_im_Petra_Mogili_-Mikolaiv_2019_-464_s

[10 rokiv pisl naubutta cinnosti So zminilosa u funkcionuvanni ES Naukovo-practicna konferencia tezi dop Mikolaiv 2 grudna 2019 r CNU im Petra Mogili - Mikolaiv 2019 - 464 s](#)

4. Биковська Т. В. Лісабонський договір та його вплив на розвиток європейського союзу. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права*. 2015. Ч. 2. С. 25–28. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9747/1/Babaevska.pdf>

ШИНКАРЬОВ Юрій

кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

ЩОДО КАРАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ

Система кримінальних покарань, передбачена чинним Кримінальним кодексом України, є складним правовим інститутом. До процедури її побудови і формування висуваються особливі вимоги як і до системи елементів, що її складають. Система покарань з одного боку в процесі розвитку законодавства про кримінальну відповідальність повинна демонструвати свою сталість та тривалість у часі, що є одним із факторів які забезпечують ефективність елементів системи покарань, а з іншого – демонструвати рухливість і здатність своєчасно реагувати на зміну суспільних відносин. З моменту прийняття Кримінального кодексу України у 2001 році система кримінальних покарань демонструвала свою стабільність та незмінність її елементів. Безумовно, окремі покарання удосконалювалися, але кількість елементів системи покарань – залишалася незмінною. І лише протягом останніх років відбулося введення до системи покарань двох його видів – позбавлення державної нагороди України та пробаційного нагляду. І якщо введення першого з цих двох покарань безумовно пов'язано необхідністю термінової реакції держави на вчинення певних категорій злочинів окремими групами осіб (призначення цього покарання відбувається за умови якщо особа засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки

України, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також кримінальне правопорушення, передбачене статтями 258-258⁻⁵, 260, 261 КК України, яка має державну нагороду України, може бути позбавлена за обвинувальним вироком суду такої державної нагороди України), необхідність чого загострилася під час відбиття зовнішньої агресії, то поява пробаційного нагляду викликає багато запитань.

Згідно із ст. 59-1 КК України «Пробаційний нагляд» даний вид покарання полягає у «обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства». Дане покарання по суті замінило собою арешт, який був введений до системи покарань як елемент «шокової терапії» який завдяки своїй суворості повинен був здійснювати карально-превентивну дію на осіб які засуджувалися вперше. Аналіз покарання у виді арешту, режиму його виконання та відбування засвідчував високу суворість цього виду покарання, про що свідчило і його місце у системі покарань. Арешт значною мірою обмежував свободу особи і був фактично покаранням пов'язаним із ізоляцією від суспільства, при чому обсяг цієї ізоляції був навіть більш високим, навіть у порівнянні із покаранням у виді позбавлення волі. В будь якому випадку, кількість обмежень, характерних арешту дозволяло впевнено говорити про однозначне досягнення мети покарання у вигляді кари. Хоча і інші цілі покарання також впевнено досягалися, про що свідчив низький рівень рецидиву після відбування цього виду покарання.

Пробаційний нагляд по суті замінив арешт у системі покарань, хоча, як видається, їх суворість навіть не можна порівнювати. Але із появою цього покарання – арешт втратив обсяг свого застосування та своє місце у санкціях багатьох

статей чинного Кримінального кодексу, де замість нього з'явився пробаційний нагляд.

В цьому ж полягає даний вид покарання і які механізми забезпечення реалізації кримінально-правової кари у ньому закладені?

Зміст цього покарання відповідно до ст. 59-1 КК України, як вже зазначалося, полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства.

Які ж обмеження це покарання передбачає? Виходячи із змісту статті – обмежень, що мали б каральний ефект – немає, або майже немає. Стаття передбачає перелік обов'язків, щодо яких постає питання – які саме права їх виконання обмежить (вони, як зазначено у ч. 1 ст. 59-1 КК України і відносяться до наглядових або соціально-виховних заходів). Так, згідно ч. 2 ст. 59-1 КК України суд покладає на засудженого до пробаційного нагляду такі обов'язки:

- 1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації;
- 2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання, роботи або навчання;
- 3) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації.

При чому, виходячи із змісту статті – накладення даних обов'язків є імперативним, тобто суд призначаючи це покарання однозначно і інваріантно покладає на засудженого такі обов'язки. Які ж права обмежують ці обов'язки – свободу пересування – ні, оскільки з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації особа повинна лише періодично, міняти місце проживання і роботи особі не

заборонено (є обов'язок тільки повідомляти про це), виїзд за межі України також не заборонений (за умови узгодження з уповноваженим органом пробації).

Окрім зазначених обов'язків суд, відповідно до ч.3 ст. 59-1 КК України може (але не зобов'язаний) покласти на засудженого до пробаційного нагляду обов'язки:

1) використовувати електронний засіб контролю і нагляду та проживати за вказаною у рішенні суду адресою;

2) дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля;

3) працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано посаду (роботу);

4) виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою;

5) пройти курс лікування від наркотичної, алкогольної залежності, розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб.

Обов'язок використовувати електронний засіб контролю і нагляду встановлюється судом на строк від одного місяця до одного року.

І знову постає закономірне питання про обмеження прав і свобод як зміст покарання, яке повинно забезпечувати його каральний потенціал. А він у пробаційного нагляду повинен буди значним з огляду на його місце у системі кримінальних покарань між конфіскацією майна та арештом. До речі, Кримінально-виконавчий кодекс України також не містить якихось режимних обмежень для пробаційного нагляду

встановлюючи лише повноваження Уповноваженого органу з питань пробації, обчислення строку покарання у виді пробаційного нагляду, наслідки ухилення від відбування покарання у виді пробаційного нагляду.

Ось і закономірний висновок – покарання у вигляді пробаційного нагляду має вкрай низький каральний потенціал, і про це свідчить не тільки зміст цього покарання, достатньо незрозумілий обсяг правообмежень місце якого по суті займають обов’язки, а й сама назва покарання – яка окреслює його сутність – «нагляд», що до речі, абсолютно вписується у функціонал Уповноваженого органу з питань пробації який і повинен бути органом наглядового характеру.

В даному випадку – дуже хотілося б почути думку учених щодо способів реалізації при застосуванні такого виду покарання поставлених перед ним цілей, і, в першу чергу – мети кари.